

T.C
YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANADOLU MASALLARINDA ADALET ANLAYIŞI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERPİL BARMANBEK

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DOÇ. DR. ZAFER ÇELİK

DANIŞMAN

ANKARA, 2020

Nağıllarla bezeli çocukluğuma ve gelecek güzel günlere...

TEŐEKKÜR

Tez danıőmanım olmasını istediğim ilk günden beri hangi konuyu çalışmak istediysen mutlaka onunla ilgili kaynaklar öneren, en son çalışmak istediğim konuya karar verene kadar her konu deđiőikliđimi anlayışla karőılayan ve beni destekleyen, bu tez çalışması sırasında da rehberliğini esirgemeyen, bilgisinden ve ufkundan yararlandığım sayın hocam Doç. Dr. Zafer ÇELİK'e sonsuz teőekkürlerimi sunuyorum. Tez İzleme Komitesinde yer alan Prof. Dr. Muammer Mete TAŞLIOVA ve Doç. Dr. Mustafa ALTUNOĞLU'na, nezaketle dile getirdikleri eleőtirileri, ufuk açıcı yorumları ve değerli katkılarından dolayı teőekkür ediyorum. Ayrıca bu süreçte varlıkları ile destek olan tüm dostlarıma da teőekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

i. ÖZET.....	1
ii. ABSTRACT.....	1
iii. SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	1
1. GİRİŞ.....	1
2. SOSYOLOJİ VE MASAL İLİŞKİSİ.....	6
2.1. EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA ANADOLU MASALLARI. 6	
2.2. HUKUK SOSYOLOJİSİ ANADOLU MASALLARI	12
3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	16
3.1. MASAL: Tanımı, Kökeni, Derlenmesi, İncelenme Yöntemler	16
3.1. ADALET	21
3.1.1. İlahi Adalet	25
3.1.2. Devlet Eliyle Adalet	27
3.1.3. Kişiler Eliyle Adalet.....	28
3.1.4. Adaletsizlik	29
4. MATERYAL VE YÖNTEM	31
4.1. Araştırmanın Yöntemi	31
4.2. Materyal Seçimi.....	32
4.3. Verilerin Toplanması	33
4.4. Veri Analizi	34
4.5. Literatür Taraması.....	35
5. BULGULAR	41
5.1. İlahi Adalet.....	42
5.2. Kişiler Eliyle Adalet	48
5.3. Adaletsizlik	55
5.4. Devlet Eliyle Adalet.....	59
6. TARTIŞMA	62
7. SONUÇ	70
8. KAYNAKLAR	74

KISALTMALAR

A.g.e: Adı Geçen Eser

A.g.m: Adı Geçen Makale

C: Cilt

S.: Sayfa

Ss: Sayfalar

S: Soru, Sayı

S.e.t: Son Erişim Tarihi

T.b.: Tarih Belirtilmemiş

UNESCO: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
(Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı)

Vb.: Ve benzeri

ÖZET

Bu çalışma, Anadolu masallarında adalet kavramının nasıl geçtiğini incelemek amacıyla yapılmıştır. Anadolu masallarında adalet kavramının yansımaları, kategorileri, adalet-adaletsizlik karşıtlığının aranması, çalışmanın odağını oluşturmaktadır.

Alanda yapılan ilk araştırma olma özelliğine sahip bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tercih edilmiş, seçilen masallar örtük kodlama tekniği ile incelenmiştir. Araştırmaya dâhil edilen eserlerin, bilimsel yöntemlerle Anadolu'dan derlenmiş olmalarına dikkat edilmiştir.

428 masal içerisinden adalet ögesine sahip 131 masalın analiz edilmesi sonucunda; masallara dair genel bir inanış olan 'iyilerin kazanması' ve 'kötülerin kaybetmesinin' mutlak bir hakikat olmadığı, haksızlıkların da olduğu görülmüştür. Anadolu masallarında adaletin; ilahi adalet, kişiler eliyle adalet ve devlet eliyle adalet olmak üzere üç farklı türde gerçekleştiği; adaletsizliğin de ayrı bir tema oluşturacak yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Temalar yoğunluk derecesine göre sıralandığında ilahi adalet, kişiler eliyle adalet, adaletsizlik ve devlet eliyle adalet şeklinde bir sıralama elde edilmiştir. Temaların her birinin toplumda karşılığının olduğu, sıralamasının ise toplumun adalete bakışını yansıttığı görülmüştür. Temaların sıralaması toplumda adalet beklentisinin öncelikle ilahi bir güçten yana olduğunu göstermiştir. Devlet eliyle adaletin, adaletsizlik temasından sonra gelecek şekilde en sonda olması, insanların yargıyı, adalet dağıtıcı olarak en son merci olarak gördüklerinin işareti olarak kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Masal, Edebiyat Sosyolojisi, Hukuk Sosyolojisi.

ABSTRACT

This study was conducted to examine how the concept of justice is covered in Anatolian tales. The reflections of the concept of justice in Anatolian tales, its categories, the search for the opposition of justice and injustice constitute the focus of the study.

In this study, which is the first research in the field, content analysis was preferred among the qualitative research methods, and the selected tales were examined with the implicit coding technique. The tales chosen to be examined were preferred among the ones that compiled from Anatolia by scientific methods.

As a result of analyzing 131 fairy tales which have justice element among 428 fairy tales; it has been observed that the general belief in fairy tales 'the good wins' and 'the bad loses' is not an absolute truth, and there is also injustice. In Anatolian tales; there are three different types of justice; divine justice, justice by people and justice by state. It was determined that injustice had enough samples to form a separate theme. As the themes are ranked according to their intensity, divine justice, justice by people, injustice and justice by state are obtained. Each of every themes corresponds to the society and its ranking reflects the view of society about justice. The ordering of the themes shows that the expectation of justice in society is from a divine power, firstly. Justice by state's being at the end the list was taken as a sign that people see the judiciary as the last authority as a distributor of justice.

Key Words: Justice, Tale, Sociology of Literature, Sociology of Law.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan sözlü iletişim, bilgi, duygu, düşünce, beceri aktarma ve biriktirme aracı olarak kullanılmıştır. Günümüzde halk edebiyatı olarak adlandırılan sözlü edebiyat geleneği de bu sözlü iletişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹ Mit, epik destan, memorat, efsane, masal, halk hikâyesi, bilmece ve fıkralar halk edebiyatı türlerindedir.² Bu türler, Walter Ong'un *Birincil Sözlü Kültür Ortamı* olarak tanımladığı, hiçbir kayıt teknolojisinin olmadığı dönemden, bilginin yazı ve elektronik kayıt imkânlarıyla depolanabildiği *İkincil Sözlü Kültür Ortamı* olan günümüze kadar varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir.³

UNESCO, 2003 yılında aldığı kararla Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni yayımlayarak, tanımında⁴ sözlü edebiyatı da dâhil ettiği kültürel mirasın, sözleşmeye taraf olan ülkelerce korunması, bu mirasa saygı duyulması ve duyarlılığın artırılmasını istemiştir.⁵

Sözlü edebiyata ilgi, Amerika'nın keşfinden sonra tanışılan Amerikan yerlilerinin doğallık ve dürüstlüklerinden etkilenmeyle başlamıştır. Bu 'vahşi soylu' hayranlığı aydınları 'Halka Doğru' sloganıyla kendi halklarına yönelmiştir. Aydınların halk olarak tanımladığı kesim, köylerde yaşayan, okuma-yazma bilmeyen ve çağın gelişmelerinden en az etkilenmiş insanlardı. Bu insanların ulusal kültürün kaynağı olduğuna inanan aydınlar, onlardan epik destan, ninni, türkü, mit, masal derlemeye başlayarak kendi halk edebiyatı ürünlerini kayıt altına almıştır. Türkiye'de halk edebiyatına ilgi ise Türkçülük akımının öncülerinden Ziya Gökalp, Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Mehmed Fuad Köprülü gibi isimlerin, ulus devlet kurmada halkı harekete geçirecek bir unsur olarak gördükleri 'Halka Doğru' sloganıyla halk edebiyatına yönelmeleri ile başlamıştır.⁶

¹ Çobanoğlu, Özkul (2012) Halk Edebiyatına Giriş, 1. Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, s 4.

² Çobanoğlu, a.g.e, s 131

³ Ong, Walter (2018), Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'nün Teknolojileşmesi, 6. Baskı, İstanbul, Metis.

⁴ "Somut olmayan kültürel miras" toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar- anlamına gelir.

<<https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>> s.e.t. 21.01.2020

⁵ Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi

<<https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>> s.e.t 26.01.2020

⁶ Çobanoğlu, a.g.e. s 8.

Kendi halkının edebiyatında masala özel ilk derlemede ise Alman Grimm Kardeşler'in 1812 yılında yayınladıkları *Ev ve Çocuk Masalları* kitabı başlangıç olarak kabul edilmektedir.⁷ Ancak söz konusu masal olduğunda insanlar sadece kendi kültürleriyle yetinmeyip, farklı ülkelerin masallarıyla da ilgilenmişlerdir. *Binbir Gece Masalları*'nı Avrupa'yla tanıştıran Antoine Galland, daha önce dinlediği ve bulmak için yola çıktığı masallara 1701'de, Şam'da antika eşyalar satan bir dükkânda bulduğu el yazmalarında rastlamış ve tercüme ederek 1704-1708 yılları arasında *Binbir Gece* ismiyle yayımlamıştır.⁸ Kökeni Hindistan olan bu masallara, Galland'ın çevirisiyle tanışan Batı'dan asırlar önce İran, Mısır ve Türk kaynaklarında 10. yüzyıldan itibaren rastlandığı bilinmektedir.⁹

Anadolu'da masalla ilgili ilk derleme Macar oryantalist Ignacz Kunos tarafından yapılmış ve iki cilt halinde yayımlanmıştır (Budapeşte 1887-1889).¹⁰ Daha sonra 1912 yılında K.D.¹¹ rumuzlu Hüseyin Kâmî Beyin, *Türk Masalları* adıyla on masallık bir derleme yayınladığı görülür. Hüseyin Kâmî Beyi, Ziya Gökalp, Naki Tezel, Tahir Alangu ve Pertev Naili Boratav derledikleri masalları kitap olarak yayınladıkları eserleriyle takip etmiştir. Boratav, Wolfram Eberhard'la birlikte 1953 yılında *Typen türkischen Volksmärchen* (Türk halk masallarının türleri) adlı kataloğu hazırlamıştır. Bu katalog sadece Türk masalları için değil, özellikle Müslüman toplumlar ve Akdeniz ülkelerinden derlenen masallar için de önemli bir indeks olmuştur.¹²

Akademik çalışmalarda masalı önceleyen isimlerden biri de hayatının büyük bölümünü masala adayan Saim Sakaoğlu'dur. 1973 yılında yayınladığı *Gümüşhane Masalları/Metin Toplama ve Tahlil* isimli araştırmasını, masala dair çalışmalarla sürdürdüğü araştırmalar izlemiş, bu araştırmalar Anadolu dışında (Suriye, Afganistan, Kıbrıs, Batı Trakya)

⁷ Çobanoğlu, a.g.e. s 19.

⁸ Usta, Sadık (2017) Ütopya ve Masalbilim, İstanbul, Librum, ss 19-20.

⁹ Usta, a.g.e. s 32-34.

¹⁰ Boratav, Pertev Naili (2013) Az Gittik Uz Gittik, 10. baskı, Ankara, İmge Kitabevi, ss 361-362.

¹¹ Kayaokay, İlyas (2019) 'Türk Masal Araştırmacılığında Yüz Yıllık Bir Muamma: Bir "Hanım" olduğu sanılan "K.D." müstear adı kime aittir?' Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi, S: 10, ss 304-317.

¹² Jason / Schnitzler (2000) (Çeviren: Ekici, Metin) İki Masal Tipi Kataloğunun Karşılatırmalı Listesi: Eberhard-Boratav: Türk Masallarının Tip Kataloğu (TTV = EB) ve Aarne-Thompson: Masal Tipleri Kataloğu (TF = AT) Milli Folklor, C: 12, S: 46, s 23.

yaşayan Türklere kadar uzanan derlemelere kadar varmıştır.¹³ Türkiye’de derlemeyle başlayan masal araştırmaları, masalların uluslararası tip kataloğuna göre analiz edildiği çalışmalarla çeşitlenerek devam etmiştir. Önemli çalışmalardan biri de Umay Türkeş Günay’ın, Türk masallarını biçimbilim açısından ele alarak Propp metoduna göre analiz ettiği *Elazığ Masalları ve Propp Metodu* isimli doktora çalışmasıdır. Masala dair akademik çalışmalar halk bilimi alanıyla sınırlı kalmamış, zaman içinde farklı disiplinlerin de (Güzel sanatlar, dilbilim, kamu yönetimi, psikoloji, felsefe, eğitim-öğretim, sosyoloji) ilgisini çekmiştir.

Sosyoloji alanında yapılan araştırmalarda masala yeterince yönelim olmadığı görülmüştür. Oysa diğer sözlü edebiyat türleri gibi masal da toplumların sonraki nesillere aktardığı önemli bir mirastır. Kültürel mirasın bir parçası olan masallar yoluyla, yalnız kelimeler değil, o toplumu ayakta tutan, kimliğini oluşturan bilinç de aktarılır. Çocukları hayata hazırlayan bir araç olarak, genç zihinlere ektiği tohumlarla toplumun inançlarını yaşatır.¹⁴ Çocuğun birey olma yolculuğunda, yaşadığı fiziksel çevre kadar, duyduğu, dinlediği her şeyi kapsayan işitsel çevrenin de etkisi dikkate alındığında, masalların verdiği her mesaj önemlidir. Zira o masalları dinleyerek büyüyen çocuklar, oradaki mesajların şekillendirdiği zihinlerle, kendilerine sunulan kültürü yaşatırlar. Bu bağlamda, adaletle ilgili mesajların toplum inşasına katkısı gözardı edilemez. Platon’a göre adaletin hâkim olduğu bir devlet için adaletli bireylerin olduğu bir toplum gerekmektedir.¹⁵ Adalet ise devlet için gerekli olan dört unsurdan biridir ve aynı zamanda diğer üç unsur olan ölçülülük, cesaret ve bilgeliğin değişmeden kalmasını ve gelişmesini sağlayan bir erdemdir.¹⁶ Toplumun şekillendirilmedeki yeri kadar, toplum yaşantısını, değerlerini yansıtması açısından da önemli bir kaynak olan masalın, Sosyolojik araştırmalarda hak ettiği yeri bulamamış olması, alan açısından bir eksikliklerdir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı pek çok medeniyete beşiklik yapan Anadolu’da, bir toplumun kültürünü, olaylara bakışını ve nesiller boyu yaşatmak istediği değerleri yansıtan ürünlerden biri olarak; halkın anlatıp/dinleye geldiği masalarda adalet kavramının nasıl yer aldığını, hangi bağlamda ifade edildiğini, yaşatılmak istenen bir değer olarak hangi çerçevede yer verildiğini, adaletsizliğe karşı nasıl bir tutum sergilendiğini bulmaya çalışmaktır.

¹³ **Sakaoğlu, Saim** (2016) Masal Araştırmaları, 7. Baskı Ankara, Akçağ, s 375.

¹⁴ **Bascom, William R.** (1954) ‘Four Functions of Folklore’ Journal of American Folklore, C: 67, S: 226, s 337.

¹⁵ **Platon**, Devlet (Çeviren: Saraçoğlu, Cenk / Atayman, Veysel) (t.b.) Devlet, İstanbul, Bordo Siyah, 434 e.

¹⁶ **Platon**, a.g.e. 433 b.- 434 a.

Bir değerin bireysel ve toplumsal düzeydeki karşılığı, o değerin toplum açısından yerine dair önemli bir veridir. Bu bağlamda araştırmak üzere seçilen masallar, adaleti üç farklı düzeyde (ilahi, devlet, kişiler) dikkate alarak analiz edilmiştir. En geniş ölçek ve üst düzey olarak ilahi adalet, bir alt düzey ve kişiler üstü ölçek olarak devlet, en son düzey ve dar ölçek olarak kişiler alınmıştır. Adalet arayışının olduğu yerde haksızlıkların kaçınılmaz olmasından dolayı, Anadolu masallarında adaletsizliğin yansımaları da araştırmaya dâhil edilmiştir.

Araştırma Soruları

Anadolu masallarındaki adalet anlayışının, toplumun adalete bakışını anlamaya yardımcı olacağına inanılan araştırmanın sonunda, cevaplarının bulunması beklenen sorular şu şekildedir.

S1: Anadolu masallarında adalet kavramının yansımaları nelerdir?

S2: Anadolu masallarında adaletin kategorileri ve temaları nelerdir?

S3: Anadolu masallarında en çok hangi tema / kategori görölmektedir?

S4: Anadolu masallarında adalet - adaletsizlik karşıtlığına dair veriler var mıdır?

S5: Genelde sözlü edebiyat ürünleri, özelde masallar toplumun adalete bakışını incelemek için uygun bir kaynak mıdır?

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamını, Anadolu sahasında derlenen masallar oluşturmaktadır; çeşitli araştırmalar sonucunda kayıt altına alınan, farklı sahalara (Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Uygur vb.) ait Türkçe masallar çalışmaya dâhil edilmemiştir. İncelenmek üzere halk bilimcilerin bilimsel yöntemlerle derlediği masal kitapları öncelenmiş olmakla birlikte, masala ilgi duyan yazarların Anadolu'dan derledikleri masalları içeren kitaplar da araştırmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılığı

Kitap olarak basılmayan yüksek lisans veya doktora tezi olarak derlenen masalların dâhil edilememiş olması, sadece kitapların incelenmesi, çalışmanın en önemli sınırlılığıdır. Kitap halinde basılmamış tezlerin de taranması zaman açısından zorlayıcı olacağı için tercih edilmemiştir.

Araştırmanın Önemi

Devletleri ayakta tutan adalet kavramının sözlü kültürdeki yeri, devleti oluşturan toplumun aynasıdır. Bu kavramın, özellikle genç zihinleri şekillendiren, toplumun kurum ve inançlarını meşrulaştıran¹⁷ folklor unsurlarından biri olan masaldaki yeri incelenmeye değerdir. Araştırmanın önemi, adalet çerçevesinde, Anadolu masallarına yönelik ilk sosyolojik çalışma olmasıdır. Toplumdaki adalet anlayışı, beklentisi ve arayışını, masallardan yola çıkarak anlamaya çalışan araştırma, sözlü kültürün toplumu ne kadar yansıttığına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu anlamda önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Araştırma sırasında geliştirilen analiz şablonu, adalet kavramının masallar dışındaki folklor ürünlerinde veya sinema filmleri, diziler, tiyatro oyunları gibi görsel unsurlara da uygulanabilecek türden olup; toplumu, sözü edilen bu unsurlar üzerinden adalet kavramı bağlamında anlamaya çalışan araştırmacılar için yararlı olacaktır.

¹⁷ Bascom, a.g.e. s 337.

2. SOSYOLOJİ VE MASAL İLİŞKİSİ

Bu bölümde, yapılan araştırmaya ışık tutması açısından sosyoloji-masal ilişkisinin nasıl kurulduğuna dair bilgiler verilecektir. Araştırma sözlü edebiyatın bir parçası olan masalın sosyolojik açıdan ele alındığı bir çalışma olduğu için, öncelikle edebiyat sosyolojisiyle ilgili bilgilere yer verilecektir. Edebiyat sosyolojisi daha çok yazılı edebiyat ve özellikle de romanları konu edinse de bu çalışmada sözlü edebiyat ürünü olan masallar da edebiyat sosyolojisi yaklaşımları doğrultusunda ele alınmıştır. Edebiyat sosyolojisi yaklaşımlarının tamamı bu çalışmayı ilgilendirmediği için, çalışmayı açıklayan veya destekleyen yaklaşımlara değinilecektir. İkinci kısımda adalet kavramının kurumsal anlamda temsilcisi olan hukuka sosyolojik açıdan bakan yaklaşımlar aracılığıyla, Anadolu masallarındaki hukuk-toplum ilişkisi, Hukuk Sosyolojisi bağlamında değerlendirilecektir.

2.1. EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA ANADOLU MASALLARI

Edebiyat sosyolojisi, edebiyat ile toplumsal olgular arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyerek, edebiyat-toplum ilişkisinin değişik yönlerini, katmanlarını, boyutlarını ve yansımalarını irdeleyen bir disiplindir.¹⁸ Bütün bu değişik yön ve katmanlar bir toplumu anlamak isteyen sosyal bilimciler için önemlidir zira Richard Hoggart'ın da dediği gibi “Edebiyatın katıksız tanıklığı olmaksızın, toplum uzmanı, toplumun bütününe karşı kör olacaktır.”¹⁹ Alan Swingewood da edebiyatın sosyoloji açısından önemini şu şekilde ifade eder: “Edebiyat, insanoğlunun endişelerini, ümitlerini ve iştiaqlarını tasvir ettiği için, insanoğlunun toplumsal kuvvetlere verdiği cevabın belki de en etkili sosyolojik barometresidir.”²⁰

Doğru bir yaklaşımla incelenirse sembolik ve sürrealist eserlerde, kapalı alegorilerde, hatta gerçekte olmayan tabiat betimlemelerinde bile o devrin toplumu hakkında bir şeyler bulunabilir.²¹ Çünkü edebiyat bir açıdan insanın sosyo-kültürel kişiliğinin söz ve yazı

¹⁸ Alver, Köksal (Editör) (2018) Edebiyat Sosyolojisi, İstanbul, İz Yayıncılık, ön söz, s 10.

¹⁹ Hoggart, Richard (1966) ‘Literature and Soceity’ The American Scholar, C: 35, S: 2, ss 277-289.

²⁰ Swingewood, Alan ‘Edebiyat Sosyolojisine Yaklaşımlar’: Alver, Köksal (Editör) (2018) Edebiyat Sosyolojisi, İstanbul, İz Yayıncılık, s 124.

²¹ Şan, Mustafa Kemal ‘Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar’ : Alver, Köksal (Editör) (2018) Edebiyat Sosyolojisi, İstanbul, İz Yayıncılık, s 145.

yoluyla bir tür dışı vurumu olarak kimi zaman toplumu belirleyen, kimi zaman da toplumun biçimlendirdiği ifade ve semboller bütününden oluşmaktadır.”²²

Edebiyat sosyolojisine dair ilk fikirler sosyolojinin henüz kurulmadığı dönemlerde ortaya atılmıştır. Bu yüzden Madam de Stael’in düşüncelerini kuramsallaştıran Hippolyte Taine, edebiyat sosyolojisinin kurucusu olma sıfatını alamamış, bir edebiyatçı olarak kalmıştır. Taine’in kuramsallaştırdığı Stael’in yaklaşımı, iklimin edebiyat üzerindeki etkisine dairdir. Stael’e göre bir ülke edebiyatını o ülkenin coğrafi şartları, toplumun örf, adet ve gelenekleri gibi ulusal karakterlerinden ayrı düşünmek doğru değildir. Taine’e göre Kuzey ve Güney edebiyatçılarının eserlerinde bariz farklar vardır. Güney’deki edebiyatçılar etraflarını saran canlı tabiatın etkisiyle eserlerinde düşünceden ziyade duyguya yer verirken, Kuzeyliler zevklerden ziyade acıyla ilgilendikleri için eserlerinde daha geniş bir hayal gücü görülür. Ayrıca Kuzeyliler felsefeye daha yatkın bir zihin yapısına sahiptirler ve bu da dinlerinin Protestanlık olmasından kaynaklanır.²³

Hippolyte Taine bu yaklaşımı bilimsel bir çerçeveye oturtmaya çalışırken bir edebiyat geleneğini incelemek için üç kategori önerir; ırk, ortam ve dönem. Irk derken biyolojik üstünlük anlamına gelebilecek bir ırk kavramından ziyade bir milletin ulusal özelliklerini kasteder. Ona göre her milletin kendine has bir zihniyeti, duyarlılığı ve hayata bakışı vardır ve bunlar o toplumun bireylerinde doğuştan gelen özelliklerdir. Dönem (moment) ise tam olarak tanımlanmamakla birlikte genellikle belli bir döneme işaret eder. Son olarak edebiyatı açıklamada en önemli unsur olan ortam ise, iklim, toprak, coğrafi şartlar ve toplumsal koşulları kapsar. Ortam, insanların karakterine yön verir ve bu edebiyata da yansır. Soğuk kuzey iklimi daha melankolik eserlere yatkınken, güneşli güney iklimi daha neşeli eserler sunar.²⁴

Edebiyata sosyolojik açıdan yaklaşan XIX. yüzyılın önemli düşünürlerinden Louis de Bonald de benzer bir yaklaşım içindedir ve ona göre edebiyat *‘yaşanan çağa tutulan ayna’*dır. Bir ülkenin insanların daha önceden nasıl olduklarının bilinmesi isteniyorsa o ülkenin ulusal edebiyatını dikkatlice okumak yararlı olacaktır.²⁵ Edebiyatın bir ayna olduğu

²² Şan, a.g.e. s 145.

²³ Şan, a.g.e. s 148.

²⁴ Moran, Berna (2018) Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi, 29. Baskı, İstanbul, İletişim, s 84.

²⁵ Şan, a.g.e. s 147.

düşüncesini savunan kuram Yansıtma Kuramıdır. Sanatın bir yansıtma, benzetme ya da taklit olduğu düşüncesi Platon'a kadar uzanır. *Devlet* diyalogunda Socrates, Glaukon'a ressamın yaptığı işin, var olanı yansıtma şeklinde bir yaratımda bulunma olduğunu anlatırken “Bir ayna alıp ortalıkta dolaştırmaya başlarsan yaparsın bunu.(e) Hızla güneşi yaratabilirsin ve gökyüzü alemi, hızla yeryüzünü, kendini ve bütün hayvanları ve araç gereci ve bütün bitkileri ve az önce sayıp döktüğümüz her şeyi”²⁶ der ve devamında bu yaratım/yansıtma işini yazarların da yaptığını söyler. “Bu durumda taklitçi olduğu ölçüde ve hakikati göz önüne alıp oradan baktığımızda, tragedya yazarı da ve öteki bütün taklitçiler de böyledir.”²⁷

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda sanatı açıklarken yansıtma kavramını kullanan en önemli kuramın ise Marksist estetik olduğunu görürüz. Boratav, Marksist estetiği 1934'e kadar olan ilk dönem ve 1934'ten sonra toplumcu gerçekçiliğin kabul edildiği ikinci dönem olmak üzere ikiye ayırır. İlk dönem, Plehanov'un toplumların gelişmiş sanatlarıyla ekonomik koşullar arasındaki ilişkiyi Marksist Sosyoloji ile açıklamaya çalıştığı dönemdir. Plehanov ekonomik yapı ile sanat arasında mekanik bir bağ bulunduğunu, edebiyatın da sınıf çatışmasının yansıdığı bir üstyapı kurumu olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre ideoloji ile sanat arasında adeta ‘elma ağacının elma, armut ağacının armut vermesi’ kadar doğal ve şaşmaz bir ilişki mevcuttur ve her sanatçı ait olduğu sınıfın ideolojisini yansıtır.²⁸

Marksist estetiğin ikinci dönemi, Sovyetler’de Stalin döneminde ortaya çıkan bir yaklaşımdır. 1934’te toplanan Sovyet Yazarlar Birliği’nin birinci kongresinde Leningrad Komünist Parti Lideri Andrey Jdanov’un girişimiyle şekillenen yaklaşıma göre, devrimci gelişme içinde görünen gerçeklik, işçi sınıfının eğitimi gözetilerek yansıtılan gerçekliktir. Sanatçı, gerçekçi bir sanatçı gibi toplum içinde olanı değil, toplumcu gerçekçi bir duyguyla, olanın nereye götüreceğini anlatan, bir bakıma ideal olanı yansıtan eserler ortaya koymalıdır. Bu da yazarın, toplumun feodalizmden kapitalizme, kapitalizmden sosyalizme doğru geliştiğini kavramasıyla mümkün olur.²⁹ Jdanov kongrede bir konuşma yapmıştır ve Sovyet edebiyatının olumlu kahramanlarla beslenmesini istediğini dile getirmiştir. Boratav’ın Mathewson’dan aktardığına göre bu olumlu kahraman tiplemesinin özellikleri şunlardı:

²⁶ Platon, a.g.e. 596 d-e.

²⁷ Platon, a.g.e. 597 e.

²⁸ Moran, a.g.e. 41 - 49

²⁹ Moran, a.g.e. s 54.

Politik erdemın mükemmel bir temsilcisi olarak okurda saygı uyandıracak, okurun gıpta ederek benzemeye çalışacağı bir örnek olacak; şimdiki durum ile gelecek arasında bir bağ kurarak sosyalizmin başarılabilceğini gösterecek. Romanlarda bu tip, kendini görevine adanmış, nefesine hâkim ve güçlü bir kişidir. Halk çok acı çekmiş, ama kendi başına çıkar yolu kestirememektedir; eğitime, bir yol göstericiye, bir lidere muhtaçtır. Olumlu kahraman karşılaştığı türlü güçlükleri yener, yardım etmek istediği insanlar içinde, düştüğü yalnızlığa katlanarak tarihin kendisine verdiği ödevi yerine getirir.³⁰

Marksist gelenekten geldiği halde yansıtma kuramına katılmayan sosyologlar da vardır. Bunlardan biri de Lucien Goldmann'dır. 'Genetik yapısalcılık' olarak adlandırdığı kuramı önceki yansıtma kuramlarından bir kopuştur. Ona göre edebî eserin toplumla ilişkisi pasif bir ayna yansıtmasından ziyade bir tür anlama, ilişkiler yoluyla insanlar arasında gelişen ve tarihin devinimi ile yeniden tartışmaya açılan bir inşadır.³¹ Ayrıca Goldmann, yazarın her zaman içinde bulunduğu toplumun ideolojisini doğrudan yansıtmayabileceğini, bazen tam tersi görüşlere de sahip olabileceğini savunur.³² Goldmann'la birlikte terk edilmeye başlanan bu 'toplumu doğrudan yansıtma yaklaşımından' uzaklaşanlar arasında Louis Althusser, Pierre Macherey ve Terry Eagleton da vardır. Althusser'e göre edebiyatı sadece bir ayna olarak görmek doğru değildir.

Ona göre edebiyat ideolojinin doğrudan bir yansıtması eylemi değildir. Edebiyat ideolojiyi ham madde olarak kullanan, onu kendine özgü yollardan işleyip dönüştürerek yeni bir ürün veren bir pratiktir. Edebiyat bir üretilimdir ve ürettiği şey de 'dönüştürülmüş', görünürlük kazanmış ve kendini ele vermiş ideolojidir.³³

Pierre Macherey de edebî eserin toplumsal gerçekliği doğrudan yansıttığı düşüncesinin tek başına yeterli olmadığını, bir edebî eserde anlatılanlar kadar, bilinçli şekilde metin dışında bırakılanların da önemli olduğunu, ideolojiyi görünür kıldığını ve okurun uyanmasını sağladığını savunur.³⁴

³⁰ Moran, a.g.e. s 61.

³¹ Şan, a.g.e. s 163.

³² Şan, a.g.e. s 165.

³³ Şan, a.g.e. s 168.

³⁴ Moran, a.g.e. s 67.

Araştırmacılar sadece yazılı edebiyata değil sözlü edebiyata da sosyolojik açıdan yaklaşmışlardır. Halk edebiyatının işlevlerini tartıştığı makalesinde William R. Bascom, Herskovits'in halk edebiyatına dair görüşünü aktarır “Folklorun büyük bir kısmı, halkın kendisini edebî olarak ifade etmesinden çok daha fazlasıdır. İyi incelendiğinde, aslında bir halkın yaşantısına dair bir fotoğraf sunan etnografyasıdır.”³⁵ Bascom’a göre ise folkloru ile kültürü arasında hiçbir tezat olmayan topluluklar olsa bile, bilinmeyi ve açıklanmayı hak eden bir gerçek vardır; bir toplumun folklorunu yorumlarken, ne folklorun o kültürü doğrudan yansıtan bir ayna olduğunu söylemek ne de toplumdaki davranış kalıplarını araştırırken folkloru başvurmanın önemini görmezden gelmek mümkündür.³⁶ Ona göre halk edebiyatının dört işlevi vardır ve o dört işlev özetle şunlardır;

1. Toplumun yapısına ve kültürüne dair bilgi vermesi,
2. Toplumun kurumlarını, inançlarını meşrulaştırması,
3. Özellikle okuma- yazması olmayan topluluklarda gençlerin eğitim aracı olup, onları hayata hazırlaması,
4. Sosyal baskı ve kontrol aracı olarak kullanılması.³⁷

Anadolu masallarının da “toplumun yapısına ve kültürüne dair bilgi” verdiğini söylemek mümkündür. Masalarda padişah, sultan, vezir, tüccar, ağa, yoksul köylü, üvey anne, yaşlı kadın/adam gibi karakterlere rastlanması, masalın toplumdan kopuk olmadığına bir işaret olarak görülebilir. Pertev Naili Boratav sık karşılaşılan karakterlerden biri olan küçük akıllı kız ile türlü zorluğu aşan, kimi zaman kelliği dolayısıyla hakir görülen Keloğlan'ın Osmanlı toplumunda bir karşılığı olduğunu savunur. Ona göre, Osmanlı toplumunda batılı anlamda bir burjuvazi yoktu; zenginlik ve makam, işini beceren herkesin elde edebileceği şeylerdi ve Osmanlı vakanüvislerinin aktardığı cariyelikten kadınefendiliğe, kulluktan sadrazamlığa türü başarı hikâyeleri de bu gerçeği destekler niteliktedir.³⁸ Ancak Boratav'ın sözünü ettiği sınıflar arası geçiş, Osmanlı'nın Klasik Döneminde (kuruluşundan 16. yüzyılın sonuna kadar olan dönem) kolay rastlanan bir durum değildir. O dönemde Osmanlı'da etkin olan politika her sınıfı kendi içinde tutmaya çalışmaktır. Kul sistemi olarak adlandırılan,

³⁵ Bascom, a.g.m. s 337.

³⁶ Bascom, a.g.m. s 341.

³⁷ Bascom, a.g.m. ss 337- 349.

³⁸ Boratav, Pertev Naili (2016) 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 4. Baskı, Ankara, Bilge Su, s 93 - 94.

yetenekli yabancıların askerî ve idari alanda değerlendirilmesi geleneği, Moğallardan başlayarak, Abbasi ve Selçuklularda da görülmüştür. Buradaki amaç; fethedilen yerlerdeki halktan yetenekli olanları kazanarak, yabancı unsurların çıkar arayışına girmesinin önüne geçip, kendilerini işlerine adamalarını sağlamak olmuştur. Boratav'ın işaret ettiği sınıflar arası geçişe, ancak Osmanlı'nın Duraklama Döneminde ve sonrasında rastlanır.³⁹ Keloğlan ile küçük akıllı kız tiplerinin, Osmanlı'nın son dönemlerini yansıttığı veya psikanalitik bir yaklaşımla, sınıf atlama isteğinin bilinçdışı düzeyde ifadesi olduğu söylenebilir. Zira “edebiyat ilkel istek ve korkularımızı, bize haz duygusu verecek biçimde, belirli bir anlam ve bütünlüğe ulaştırmamızı sağlar.”⁴⁰

Sadece Boratav değil, Muhsine Helimoğlu Yavuz da masallara sosyolojik eleştiriyle yaklaşmıştır. Sosyolojik eleştiri bir yazarı, türü veya eseri yazıldığı dönemin ortam ve koşullarını araştırarak açıklar. Güneydoğu Anadolu'dan çok sayıda masal derleyen Yavuz, bu masalarda sık rastlanan ‘su içerken yılan yavrusu yutma’ olayının yörede temiz içme suyu sıkıntısı yaşandığı için, kurtçuklarla dolu kuyu sularının varlığını yansıttığını söyleyip, arkasından bir başka çarpıcı unsur daha dile getirir; yöredeki genç kızların hamilelik korkusunu. Bu hamilelikler temiz olmayan suyla birlikte yutulan kurtçuklardan dolayı şişen karınların yanlış anlaşılması şeklinde olabileceği gibi, çeşitli cinsel istismarlar sonucunda gerçek bir gebelik de olabilir.⁴¹ Anadolu'dan derlediği masaları beş grupta (etik, psikolojik, sosyolojik, ekonomik, öteki) ele alarak toplam 517 ileti bulan Yavuz, bu iletilerden yola çıkarak, masalların toplumu yansıttığına inandığını ifade eder.

Bu iletilerde de görüldüğü gibi, masallar ürünü oldukları toplumların sosyo-kültürel aynalarıdır. Onlarda bir toplumun tüm geleneklerini, ekonomik yapısını, üretim-tüketim ilişkilerini, etik değer yargılarını bulabiliriz, ama masallar bunları doğrudan değil de çoğu zaman bazı sembollerle anlatırlar. Önemli olan, gerçek yaşamla masal olayları arasındaki koşutluğu kurabilmek ve onların üstündeki giz perdesini kaldırabilmektir. O perdenin altında ileti yüklü, büyülü, olağanüstü, olağanüstü olduğu kadar da gerçek bir dünyanın durduğunu görürüz.⁴²

³⁹ **İnalçık, Halil** (2014) Devlet-i Aliyye, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

⁴⁰ **Holland, Norman**, akt. **Cebeci, Oğuz** (2004) Psikanalitik Edebiyat Kuramı, İstanbul, İthaki Yayınları, s 185.

⁴¹ **Helimoğlu Yavuz, Muhsine** (2013) Masallar ve Eğitimsel İşlevleri, 5. Baskı Ankara, Eğiten Kitap

⁴² **Helimoğlu Yavuz**, a.g.e. s 380.

Anadolu'da masal derleyenlerin hepsinin masala sosyolojik eleştirisiyle yaklaşmadığını, bazılarının toplumsal gerçekçi Andrey Jdonov'un taşıdığı kaygıyı paylaştığını görmek mümkün. Masalın topluma iyi örnekler sunması gerektiği düşüncesini, ilk halk edebiyatçılarımızdan Ziya Gökalp'te görürüz. Gökalp'in derlediği masal, destan ve halk hikâyelerini nazım veya nesir şeklinde yazarak 1924'te yayınladığı *Altın Işık* adlı eserde Kolsuz Hanım isimli bir masal vardır. Manzum şeklinde yazılan bu masalın sonunda Gökalp "Bu masal eskidir, misali yeni/Şerh edeyim size dinleyin beni"⁴³ diyerek masalda geçen her bir karakteri ve olayı İslam dinini ve Türk milletini övecek şekilde yorumlamıştır. Benzer bir kaygıya *Billur Köşk*'ün 1961'de son halini yayınlayan Tahir Alangu'da da rastlanır. Alangu, Bu Kitap İçin başlığı altında kaleme aldığı yazıda, kitapta yer alan masalların söylenişlerinden yola çıkarak, bunların Anadolu'dan derlenmediğini, büyük olasılıkla İran ya da Hint aslından tercüme edildiğini veya profesyonel hikâye anlatıcıları tarafından kitaba girdiğini düşündüğünü söyler.⁴⁴ Alangu'ya göre kitapta yer alan masallardan sadece bir tanesi 1718-1730 sıralarında İstanbul'da yayılan helva sohbetlerini yansıtan Helvacı Güzeli isimli masaldır. Yazar, kitapta Hint masallarında fazlaca yer alan cinsel malzemenin etkisini en çok gördüğü Kahveci Güzeli masalını çıkarıp, Mercan Kız masalını koyarak kitaba son halini vermiştir.⁴⁵ Alangu, Mercan Kız masalını hangi açıdan Anadolu kültürüne daha uygun bularak kitabına koyduğunu belirtmemiştir ancak masalın merkezini bu topraklarda aşına olduğumuz 'beddua' oluştururken, masala adını veren Mercan Kız adlı karakter namusuna düşkün bir kadındır.

2.2. HUKUK SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA ANADOLU MASALLARI

Hukuk sosyolojisi, hukuku neyin belirlediğini açıklamaya çalışır. Bu bağlamda genetik hukuk sosyolojisi, hukukun sosyal hayattan doğuşunu inceler ve bunu yaparken hukuku sosyal hayat ve toplumsal süreçlerin bir ürünü olarak ele alır.⁴⁶ Masallardaki adalet

⁴³ **Gökalp, Ziya** (t.b.) *Altın Işık*, İstanbul, Bordo Siyah, s 98.

*Bu ifadelerden dolayı masalın başka kısımlarında da değişiklik olabileceği, bu motiflere uymasını sağlamak için eklemeler yapılmış olabileceği düşüncesiyle bahse konu masal, analiz edilen masallara dahil edilmemiştir.

⁴⁴ **Alangu, Tahir** (2019) *Billur Köşk*, 19. baskı, İstanbul, YKY, 330.

⁴⁵ **Alangu**, a.g.e. ss 331 - 333.

⁴⁶ **Rehbinder, Manfred** (2014) *Rechtssoziologie*, 8. Baskı, Münih (Çeviren: Doğan, İlyas / Kafkas, Hilal (2019) 2. Baskı, Ankara, Astana Yayınları.)

algısını doğru okuyabilmek için masallardaki hukuk türlerine ve bu türleri belirleyen/besleyen toplumsal pratiklere hukuk sosyologlarının yaklaşımıyla bakmanın faydalı olacağı düşünülmüştür. Aşağıda yer verilen yaklaşımlar, masallardaki hukuk anlayışı ve toplumsal yapıyla örtüşen yaklaşımlardır.

Hukuku mahkeme ve yasalardan ibaret görmeyen Malinowski'ye göre hukuk "insan arzularını, tutkularını veya içgüdüsel itkilerini engelleyen kuralları; bir vatandaşın haklarını diğerlerinin cinsel arzularına, açgözlülüğüne veya ızzarına karşı koruyan kuralları; cinsellik, mülkiyet ve güvenlikle ilgili olan kuralları" içerir ve bu anlamda hukuk, ilkel toplumlarda da mevcuttur.⁴⁷ Seagal'ın aktardığına göre Sidney Hartlant ilkel hukuku, "bir hükümdar tarafından yürütülen bir kurum değil, topluluğun geleneklerinden gelen, gücünü hükümdarın ad hoc (duruma göre, anlık) yaptırımlarından değil, toplumun inanç ve pratiklerinden alan yasa" olarak tanımlar.⁴⁸

Weber de geleneğe vurgu yapar. Ona göre meşruiyeti sağlayan üç kaynak vardır; gelenekler, duygular ve hukuk. Kronolojik sırayla bakıldığında da bir toplumsal düzenin gelenekler aracılığıyla sağlandığı tip en eski tiptir ve burada asırlardır uygulanagelen kurallar ve yetkiler bağlayıcıdır. İkinci sırada yer alan toplumsal düzen ise meşruiyetini duygusal olarak sağlayan bir otoritenin olduğu toplum düzenidir. Burada karizmatik bir liderin etrafında bir araya gelen toplumsal gruplar vardır ve Weber bu tür grupları cemaat olarak adlandırır. Son olarak ise modern toplumlar gelir ve bu toplumlarda meşruiyeti sağlayan şey hukuksal ve rasyonel otoritedir. Modernite koşullarında işler kurallara bağlı olarak ilerler; keyfi olmayan yetki alanları düzenlenmiştir; makamlar o makamlara oturanlardan bağımsızdır ve oturanlar tarafından sahiplenilmesi söz konusu değildir.⁴⁹

Bu anlamda masallarda geleneğin ve duyguların hakim olduğu uygulamaları sıklıkla görmek mümkün; bir görev için ilk önce büyük kardeşin gitmesi, o başaramadığı takdirde ortanca ve en sonunda da küçük kardeşin gitmesi gibi.⁵⁰ Erkek çocuklarda görevle ilgili olan

⁴⁷ **Redfield, Robert** (2002) İlkel Hukuk, (Çeviren: Gemalmaz, Haydar Burak) İÜHFMC:60, S:1-2, ss 287-308.

⁴⁸ **Seagle, William** (1937) Primitive Law and Professor Malinowski, American Anthropologist New Series, C: 39, S: 2 (Nisan - Haziran, 1937), s 277.

⁴⁹ **Işıқтаç Yasemin, Koloş Umut** (2017) Hukuk Sosyolojisi, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s 66-67.

⁵⁰ Dev Baba masalı, **Camız, Şahsene** (2015) Güneş Yüklü Masallar, 5. Baskı, İstanbul, Can Çocuk, s 145.

sıralama, kız çocuklarında evlilikte görülür; önce büyük kız evlenir, sonra ortanca en sonunda da küçük kız.⁵¹ Evlenme yaşına gelen çocukların, isteklerini babalarına bizzat söylemek yerine, gönderdikleri meyvelerin olgunlaşma düzeyiyle anlatmaya çalışmaları, ebeveyn izni olmadan evliliğin gerçekleşmemesi⁵², verilen sözün tutulmaması halinde söz verenin cezalandırılması⁵³ gibi durumlar da toplumun inançlarından kaynaklı pratikler olarak çıkar karşımıza. Gelenele birlikte, yönetimin keyfi uygulamalarını da görmek mümkün. Ortada bir sebep yokken padişah bir gece ülkede kimsenin ışık yakmamasını emredebilir.⁵⁴ Weber'in yaklaşımıyla masalarda; makamın, oturandan bağımsız olduğu, rasyonel otoritenin meşruiyeti sağladığı modern toplumlar yoktur.

Marx- Engels'e göre hukuk üstyapı kurumlarından ancak diğer üstyapı kurumlarından farklı olarak hukukun var olabilmesi için toplumun sınıflara ayrılmış bir toplum olması gerekmektedir. O yüzden tarihsel materyalist bakımından ele alınınca, ilkel komünal toplumlarda hukuk, ilkel ve organik düzeyde; köleci üretim tarzının hakim olduğu toplumlarda hukuk, yönetici sınıfın çıkarlarını korumak ve çalışanları sömürmek için gelişmiştir. Feodal toplumlarda hukuk, toprağa bağlı serfleri sömürmeye dayanırken; kapitalist toplumlarda üretim araçlarının özel mülkiyetini korumaya yöneliktir. Sınıfların olduğu son toplum olan sosyalist toplumlarda ise hukuk, kapitalist yapıları yıkmak ve komünizmi kurmak için kullanılmaktadır. Tarihsel materyalist yöntem açısından toplumların son evresi olan komünist toplumlarda ise sosyal sınıf ve çatışma olmadığı için hukuka da gerek kalmamış, hukuk yerini komünist ahlaka bırakmıştır.⁵⁵ Masalarda ağırlıklı olarak görülen toplum tipi feodal olduğu için toprağa bağlı köylülerin saray karşısında söz hakkının olmadığını, sarayın insanlar üzerinde her türlü tasarrufunun olduğunu görmek mümkün.⁵⁶

Hukuk sosyolojisi alanında çalışmalar yapan isimlerden Leon Petrazycki (1867-1931)'ye göre hukukun hem toplumsal hem de psikolojik bir yönü vardır. Sosyo-psişik bir sürecin ürünü olan hukuk dış dünyada değil, insanların içindedir.⁵⁷ Hukukun türlerine dair iki ayırım yapar Petrazycki; sezgisel hukuk - pozitif hukuk, resmî hukuk - resmî olmayan

⁵¹ Ölü Yiyen Derviş masalı, **Seyidoğlu, Bilge** (2016) Erzurum Masalları, 4. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, s 49.

⁵² Tembel Ahmet masalı, **Gökalp**, a.g.e. s 33.

⁵³ Can Kuşu Çor Kuşu masalı, **Boratav**, a.g.e. s 105.

⁵⁴ **Bayladı, Derman** (2007) Anadolu Masalları 1, 2. Baskı, İstanbul, Say, s 7.

⁵⁵ **İşıқтаç / Umut**, a.g.e. s 62.

⁵⁶ Yaşlılara Düşman Olan Padişah masalı, **İpek, Emel** (2017) Türk Masalları, İstanbul, Karanfil, s 42.

⁵⁷ **İşıқтаç / Umut**, a.g.e. s 81.

hukuk. Bu ayrımlardan ilki olan sezgisel hukuk - pozitif hukuk kıyasında şöyle bir tablo çıkar; pozitif hukuk, toplumdaki bireylerin yetişme tarzı, karakterleri, içinde buldukları grubun büyüklüğü vs dikkate alınmadan uygulanan tek tip kurallar bütünü iken sezgisel hukuk, kişiden kişiye, toplumdan topluma değişebilen kurallardır. Sezgisel hukuku belirleyen şey, bireylerin karakterleri, yaşam koşulları, eğitimleri ve insan ilişkileridir.⁵⁸ Bu yüzden sezgisel hukuk değişkenliğe müsait iken, pozitif hukukun böyle bir değişkenliğe sahip olmadığı görülür.⁵⁹

Niklas Luhmann (1926-1998)' ise hukuka sistem teorisi açısından yaklaşır. Sistem, ögeleri olan, bir araya gelmiş şeylerden oluşur ve hukuk da bir sistemdir.⁶⁰ Ona göre hukuk ancak barışta var olabilir. Bir alt sistem olan hukukta iki kod vardır; hukuka uygunluk ve hukuka aykırılık.⁶¹ Ancak neyin hukuka uygun neyin aykırı olduğu da sistemi oluşturan siyasal çevreye bağlıdır ve uygun olmayanlar zaman içinde değişebilir.⁶² Sistemin başarısı ise belirsizliklerin reddine bağlıdır.⁶³ Luhmann adaleti de sabit olmayan, değişen şartlarla birlikte değişebilen, 'yeterli karmaşıklık' olarak tanımlar.⁶⁴

Masalarda gerek Petrazycki'nin gerek de Luhmann'ın tanımlarına uygun hukuk türleri görmek mümkün. Petrazycki'nin toplumdan topluma, kişiden kişiye değişen hukuk olarak tanımladığı sezgisel hukuk, aynı suçu işleyen üç kız kardeşe aynı cezanın verilmediği⁶⁵ pek çok örnekte mevcuttur. Bu durum Luhmann'ın da işaret ettiği, hukuka uygun olanla aykırı olanı belirleyen siyasal çevrenin, masalda saray olarak karşımıza çıkmasını da açıklıyor.

⁵⁸ **Işıktaç / Umut**, a.g.e. s 82.

⁵⁹ **Işıktaç / Umut**, a.g.e. s 83.

⁶⁰ **Işıktaç / Umut**, a.g.e. s 100.

⁶¹ **Işıktaç / Umut**, a.g.e. s 101.

⁶² **Işıktaç / Umut**, a.g.e. s 103.

⁶³ **Işıktaç / Umut**, a.g.e. s 101.

⁶⁴ **Işıktaç / Umut**, a.g.e. s 103.

⁶⁵ Çengi Dilaver masalı, **Ülgen, Erol** (Yayına hazırlayan) (2015) *Türk Masalları* (Derleyen K.D), İstanbul, Akıl Fikir Yayınları s 29.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Masal: Tanımı, Kökeni, Derlenmesi, İncelenme Yöntemleri

Büyük Türkçe Sözlük'te 'Genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, sözlü gele-
nekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından
geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür'⁶⁶ şeklinde tanımlanan masalı halk bilimciler
"Dinleyiciyi inandırmak gibi bir iddiası olmayan, yapısında kalıplaşmış ifadeler bulunan,
'masal anası', 'masal ninesi' adı verilen kadınlar tarafından anlatılan hayal ürünü anlatma-
lar"⁶⁷ olarak tanımlar.

Masalı efsane, hikâye ve destandan ayıran özelliklerin başında anlattıklarına inan-
dırma iddiasının olmaması gelir. Masal, gerçekçi türünde de, olağanüstü türünde de anlattığı
olayların gerçeğe yakınlığı ne olursa olsun, onların hayal ürünü olduğunu hissettiren bir an-
latıdır.⁶⁸ Diğer tüm türlerin ortak noktası anlatılanların gerçek olduğunu iddia etmesidir.
Mitler, yaratılışı anlatan öykülerken (*Kam Alkışı, Gök Tanrı*), epik destanlar bir milletin düş-
manlarına karşı verdiği savaşları anlatan kahramanlık hikâyeleri (*Manas, Oğuz Kağan, Kö-
roğlu*) ve efsaneler ise, belli yerler veya şahıslar hakkında gerçek olduğuna inanılarak anla-
tılan hikâyelerdir (dinî menkıbeler, hazine efsaneleri vb).⁶⁹ Masalın bu türden bir inandırıcı-
lık iddiasının olmaması, onu gerçeklikten bağımsız kılmaz, gerçeğin farklı bir versiyonda
yansıtılmasına imkân sağlar. Daha başlarken gerçek olmadığının bilinmesinin önemini, Ay-
dın Parmaksız çocuk gelişimi açısından anlamlı bulur. Masallara psikanalitik eleştiriyi yak-
laştığı çalışmasında Parmaksız, çocuğun ebeveynleriyle bilinçdışı düzeyde yaşadığı sorun-
ları dile getirmesinin zor olduğunu, bu yüzden masalın olay akışı ve kurgusunun çocuğa
bilinçdışı seviyede çözümler sunduğunu ifade eder.⁷⁰ Halil İnalçık da hayalî hikâyelerin,
gerçek hayata dair misallerle harmanlanıp anlatılmasının özellikle hükümdarlara başarılı bir
yönetimin nasıl olacağını anlatmayı amaçladığını ifade eder.⁷¹

⁶⁶ Güncel Türkçe Sözlük <<http://sozluk.gov.tr>> s.e.t. 6 Ağustos 2019

⁶⁷ **Sakaoğlu Saim, Karadavut Zekeriya** (2011) Halk Masalları, 2. Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

⁶⁸ **Boratav, Pertev Naili** (2016) 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 4. Baskı, Ankara, Bilge Su, 85.

⁶⁹ **Çobanoğlu, Özkul** (2003) Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları, Ankara: Akçağ.

⁷⁰ **Parmaksız, Aydın** (2017), Freud Bana Masal Anlatsa, 1. Baskı, İstanbul, Bilge Kültür Sanat.

Bu çalışmada çocuğun gelişim evrelerini Freudyen bir yaklaşımla açıklamış, her dönem için de uygun birkaç masal seçerek, bu masalların neden o dönemler için anlamlı olduğunu analizlerle anlatmıştır.

⁷¹ **İnalçık, Halil** (2005) Osmanlıda Devlet Hukuk Adalet, 2.Baskı, İstanbul, Eren Yayıncılık s 14 .

Masalın kökeninin ne olduğuna dair yapılan araştırma ve tartışmalar üç görüş üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu üç görüş özetle şöyledir:

Tarih Öncesi Görüş/Mitoloji Okulu; masalların kökü Hint mitolojisinde (Vedalar'da) aranmalıdır,

Tarihî Görüş/Hindoloji Okulu; masalların kaynağı Hindistan'dır ancak mitolojide değil masal kitabı Pançatantra'da aranmalıdır.

Etnografik Görüş/Antropoloji Okulu; masallar mitolojinin değil, medenî hayatın artıklarıdır. Masallar farklı yerlerde birbirine benzer olarak bağımsız şekilde meydana gelmiştir.⁷²

Masalın, kökeni ne olursa olsun, halk edebiyatının en önemli türlerinden biri olduğu ve çağlar boyunca insanların hayatında yer aldığı bilinmektedir. Masalın cazibesine kapılan araştırmacıların, bu güzelliği yazıya aktararak kayıt altına almış olması hem sonradan gelen araştırmacılar için hem de masal dinlemek ve/veya anlatmak isteyenler için değerli kaynakların oluşmasına vesile olmuştur.

XVI. yüzyılda Amerika'nın keşfinden sonra 'yalan söylemeyen-dürüst ve üretken' yerlilere duyulan hayranlıkla başlayan halk edebiyatı ilgisi, başka ülkelerde de pek çok aydının kendi topraklarında yaşayan, ümmî, sosyal değişimlerden pek etkilenmemiş köylülere yönelerek onların anlattığı mit, destan, efsane, türkü, ninniyi vs. derlemesine vesile olmuştur.⁷³ Kendi halkının edebiyatında masala özel ilk derlemede ise Alman Grimm Kardeşler'in 1812 yılında yayınladıkları '*Ev ve Çocuk Masalları*' kitabı başlangıç olarak kabul edilmektedir.⁷⁴ Ancak masal söz konusu olduğunda bu merakın kendi ülkesiyle yetinmeyip, ülke sınırlarını aşan bir eyleme dönüştüğünü Grimm Kardeşler'den öncesinde de görmek mümkün. Saim Sakaoğlu'nun aktardığına göre; Fransa kralı 16. Lui'nin mütercimliğini yapan M. Digeon'un 1781 tarihinde yayınladığı *Nouveaux Turc Et Arabes* isimli kitapta üç tane Türk masalı da vardır.⁷⁵

⁷² Sakaoğlu, Saim (2016) Masal Araştırmaları, 7. Baskı, Ankara, Akçağ, ss 20-24.

⁷³ Çobanoğlu, Özkul (2012) Halk Edebiyatına Giriş, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s 8.

⁷⁴ Çobanoğlu, a.g.e. s 19.

⁷⁵ Sakaoğlu, a.g.e. s 45.

Türkiye’de halk edebiyatına ilgi, kavramı ilk kullanan, Ziya Gökalp, Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Mehmed Fuad Köprülü gibi Türkçülük akımının öncüleriyle 1908 sonrası başlamıştır. Bu isimler, halk edebiyatı olarak adlandırdıkları sözlü edebiyat ürünlerinin yazılı ve sözlü kaynaklardan tespit ettiklerini yayınlamışlardır.⁷⁶ Masal türünde en eski kitap, içinde on dört masal bulunan *Billur Köşk*’tür ancak yazarı ve yayın tarihi bilinmemektedir.⁷⁷

Boratav’a göre ilk bilinçli derleme 19. yüzyılın sonlarından itibaren Batılı oryantalistler tarafından yapılmıştır. İlk derlemeyi Macar oryantalist Ignacz Kunos yapmış ve iki cilt halinde yayınlamıştır (Budapeşte 1887-1889).⁷⁸ Daha sonra 1912 yılında K.D. müstea- rıyla Hüseyin Kâmî Beyin *Türk Masalları* adıyla on masallık bir derleme yayınladığını gö- rürüz.⁷⁹ Naki Tezel, derlediği masalları 1936 yılında Keloğlan *Masalları*, daha sonra derle- diği masalları ise 1938 yılında *İstanbul Masalları* adıyla yayınlamıştır.⁸⁰ Türk halk edebi- yatı alanında önemli çalışmalar yapan Pertev Naili Boratav ise 1928 yılından itibaren önce annesinden, daha sonra ise öğrencilerinden dinlediği ve öğrencilerinin kendisi için derlediği masallardan oluşan *Az Gittik Uz Gittik*’i 1968 yılında yayımlar.⁸¹ Boratav’dan sonra Saim Sakaoğlu da Anadolu masallarını derleme çalışmaları yürütmüş; *Gümüşhane Masalları/Me- tin Toplama ve Tahlil* adıyla 1973 yılında ilk masal derlemesini yayınlamıştır. Akademik hayatının büyük bölümünü halk edebiyatına adayan ve masallarla ilgili önemli çalışmalara imza atan Sakaoğlu, Anadolu ile yetinmemiş, araştırmalarına ülke dışında (Suriye, Afganis- tan, Kıbrıs, Batı Trakya) yaşayan Türkleri de dahil ederek masalların izini sürmüştür.⁸²

Türkiye’de masalları bilimsel yöntemlerle derleyip inceleyen Umay Türkes Günay, Bilge Seyidoğlu, Ali Berat Alptekin ve Muhsine Helimoğlu Yavuz da alana önemli katkılar sunan isimlerdendir. Elazığ’dan derlediği masalları Propp metoduna göre analiz eden ilk isim Umay Türkes Günay’dır ve derlediği 70 masalın Propp’un tasnif ettiği 31 işleve tamamen uyduğunu saptamıştır.⁸³ Burada zikredilen araştırmacılar kadar öne çıkmamış başka isimle-

⁷⁶ Çobanoğlu, a.g.e s 9.

⁷⁷ Boratav, Pertev Naili (2013) *Az Gittik Uz Gittik*, 10. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 361.

⁷⁸ Boratav, a.g.e. ss 361-362.

⁷⁹ Ülgen, Erol (Yayına hazırlayan) (2015) *Türk Masalları (Derleyen K.D)*, İstanbul, Akıl Fikir Yayınları, 9.

⁸⁰ Çobanoğlu, a.g.e s 136

⁸¹ Boratav, a.g.e. s 10-11.

⁸² Sakaoğlu, a.g.e. s 375.

⁸³ Günay, Umay Türkes (2011) *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*, 2. Baskı, Ankara, Akçağ.

rin de akademik çalışmalarda masallara eğildiğini, bazı yazarların ise annelerinden, anneannelerinden dinledikleri masalları yazıya aktarıp okura sunarak, masalların unutulmaması adına emek sarfettiklerini görmek mümkün.

Masal araştırmalarıyla meşgul olanların karşılaştığı üç tür analiz yöntemi vardır; tip, motif ve işlev. Antti Aarne ve Stith Thompson tarafından geliştirilen uluslararası tip kataloğuna göre masallar beş gruba ayrılır;

1. Hayvan masalları
2. Asıl halk masalları
3. Fıkralar
4. Zincirleme masallar
5. Sınıflamaya girmeyen masallar⁸⁴

Masalları motif açısından inceleyen araştırmacıların çoğunlukla başvurduğu kaynak, Stith Thompson'ın Halk Edebiyatı Motif İndeksi isimli, masal, efsane, mit, fabl, türkü gibi halk edebiyatı unsurlarını kapsayan altı ciltlik eseridir. Thomson motifi “eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan masalın en küçük unsuru”⁸⁵ olarak, Alexander Veselovsky ise “anlatının parçalanmayan en küçük birimi”⁸⁶ şeklinde tarif eder. Thompson motifleri, harflerle ayırdığı yedi temel kategori altında numaralar vererek sıralar.

- A. Mitolojik motifler
- B. Hayvan motifleri
- C. Tabu motifleri
- D. Sihir motifleri
- E. Ölü motifleri
- F. Olağanüstülük motifleri
- G. Canavar motifleri⁸⁷

Vladimir Propp, masalları tip, konu veya motiflere göre tasnif etmenin doğru olmadığını savunarak başka bir yöntem geliştirmiştir; kişilerin işlevine göre analiz etmek. İşlev

⁸⁴ **Alptekin, Ali Berat** (2002) Taşeli Masalları, Ankara, Akçağ.

⁸⁵ **Alptekin**, a.g.e s 113.

⁸⁶ **Propp, Vladimir** (1985) Masalın Biçimbilimi, İstanbul, BFS.

⁸⁷ **Thompson, Stith** (1958) Motif-index of Folk-literature, Bloomington, Indiana University Press.

kelimesinden kasıt “bir kişinin olay akışı içinde taşıdığı anlam açısından tanımlanmış eylemi”dir. Bu yaklaşıma göre masallardaki kişilerin otuz bir işlevi vardır, bütün masalarda bütün işlevler yer almaz ancak yer alan işlevlerin sırası değişmez. Sırasıyla işlevler şu şekildedir:

1. Aileden biri evden uzaklaşır.
2. Kahraman bir yasakla karşılaşır.
3. Yasak çiğnenir.
4. Saldırgan bilgi edinmeye çalışır.
5. Saldırgan kurbanıyla ilgili bilgi toplar.
6. Saldırgan kurbanını ya da servetini ele geçirmek için aldatmayı dener.
7. Kurban aldanır ve böylece istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur.
8. Saldırgan aileden birine zarar verir.
9. Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır, bir dilek ya da buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gider.
10. Arayıcı- Kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir.
11. Kahraman evinden ayrılır.
12. Kahraman büyülü nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini saylayan bir sınama, sorgulama, bir saldırı vb. ile karşılaşır.
13. Kahraman ileride kendisine bağışta bulunacak kişinin eylemlerine tepki gösterir.
14. Büyülü nesne kahramana verilir.
15. Kahraman, aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da götürülür.
16. Kahraman ve saldırgan bir çatışmada karşı karşıya gelir.
17. Kahraman özel bir işaret edinir.
18. Saldırgan yenik düşer.
19. Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır.
20. Kahraman geri döner.
21. Kahraman izlenir.
22. Kahramanın yardımına koşulur.
23. Kahraman kimliğini gizleyerek kendi ülkesine ya da başka ülkeye varır.
24. Düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer.
25. Kahramana güç bir iş önerilir.

26. Güç iş yerine getirilir.
27. Kahraman tanınır.
28. Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliği ortaya çıkar.
29. Kahraman yeni bir görünüm kazanır.
30. Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır.
31. Kahraman evlenir ve tahta çıkar.⁸⁸

Bu çalışmanın amacı masalları biçim veya motif açısından analiz etmek olmadığı için söz konusu yöntemlere başvurulmamıştır. Amaç bir kavramın (adalet) masallarda nasıl geçtiğini, toplumun kavramla ilgili algısını ne kadar yansıttığını anlamaya çalışmak olduğu için masallara sosyolojik eleştiriyle yaklaşmıştır.

3.2. ADALET

Bu bölümde, araştırmanın temelini oluşturan bir diğer kavram olan adaletin açıklanması ve masalların analizi sırasında adalet kavramının alt başlıkları olarak ele alınan ilahi *adalet*, *devlet eliyle adalet* ve *kişiler eliyle adalet* kavramlarının bağlamda nasıl yer aldığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca adalet kavramının neden önemli olduğunu göstermesi açısından masallarda rastlanan haksız uygulamalar da *adaletsizlik* kavramı ile tanımlandığı için bu kavrama da yer verilmiştir.

Güncel Türkçe sözlükte “1)Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe. 2) Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme. 3) Bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları. 4) Herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk”⁸⁹ şeklinde anlamlara gelen adalet sözcüğü, dilimize Arapça *adl* kelimesinden geçmiştir. Arapçada iki zıt anlamı içinde taşıyan sözcükler manasına gelen *ezdaddan* olan *adl*, hem hakkaniyet hem de zulüm manalarına gelir. Bu çift anlamlılık, zulümle hakkaniyetin sırt sırta oluşu; adaletin olmadığı durumlarda zulmün görülmesinin mümkün olmasıyla birlikte dengenin de önemine işaret eder.⁹⁰ Belki de bu yüzden bazı İslam âlimleri adaleti, bireysel ve toplumsal düzeyde dengede olmak olarak tanımlar.⁹¹

⁸⁸ Propp, a.g.e. ss 32-55.

⁸⁹ Güncel Türkçe Sözlük <<https://sozluk.gov.tr>> s.e.t 30.11.2019

⁹⁰ Apaydın, Yunus H. (2018) ‘Adalet Nedir? Mahiyet ve Keyfiyet’ Bilimname, C: 2018, S: 35, ss 459- 476.

⁹¹ Apaydın, a.g.e. s 473.

Adalet kavramının geçtiği önemli eserlerden biri *Devlet*'tir. Platon, bu önemli eserini hocası Sokrates'ten esinlenerek yazmıştır. Zira, tarihçilere göre Sokrates, "kendisine dayandırılan bir suçlama karşısında gerçek anlamda bir mahkeme önünde savunmasını yapan ilk kişidir."⁹² Ancak yaptığı savunma ölümle cezalandırılmasına engel olamamış ve onun savunmasını yazıya aktaran öğrencisinde, Sokrates'i öldüren bir devlet değil, demokrasinin olduğu, hür iradenin temsil edildiği bir devlet hayalini canlandırmıştır.⁹³

Adalet kavramı Platon'un *Devlet* adlı eserinde Sokrates ile Glaukon'un diyalogunda, iyi bir devletin sahip olması gereken dördüncü özellik olarak çıkar karşımıza. Diğer üç özellik ölçülülük, cesaret ve kavrayıcı bakıştır (bilgelik).⁹⁴ Sokrates bu üç özelliğe öncelikle gelişme, sonrasında da değişmeden kalma özelliğini veren erdem olarak adaleti görür⁹⁵ ve onu 'herkesin kendine ait olana sahip olması ve üzerine düşen işi yapması' şeklinde tanımlar.⁹⁶

Diyalogun devamında, adaletin devlette olmasının yeterli olmadığı, bunun bireylerde de olması gereken bir erdem olduğu üzerinde durulur ve diyaloga dahil olan Platon devletlerin, bireylerin özelliğini yansıttığı için adaletin hakim olduğu bir devletin bu özelliğini o devlette yaşayan bireylerden aldığını savunur.

Peki sence de devlette olan biçim ve özelliklerin her birimizde bulunduğunu ve devlete ait olan bu özelliklerin esasen bireylerden ona geçtiğini kabul etmek zorunda değil miyiz? Öyle ya, bunlar devlete başka nereden geçmiş olabilirler ki? Örneğin, bir devletteki gözüpekliğin, öfke ve atılganlığın bu özellikleri taşıyan bireylerden kaynaklanmadığını düşünmek pek saçma olurdu. Trakyalılar, İskitler gibi; ve hemen hemen bütün kuzeyliler gibi; ya da özellikle bizim ülkemizin insanlarında bulunan öğrenme itkisi ya da Fenikelilerle Mısırlılara atfedilen para hırsı gibi.⁹⁷

⁹² **Platon**, Sokrates Savunma (Yayına Hazırlayan: Turan Hanoğlu)(2016) İstanbul, Karanfil Yayınları, s 18.

⁹³ **Platon**, a.g.e. s 18.

⁹⁴ **Platon**, Devlet (Çeviren: Saraçoğlu, Cenk / Atayman, Veysel) Devlet, İstanbul, Bordo Siyah, 433 b.

⁹⁵ **Platon**, a.g.e. 433 c.

⁹⁶ **Platon**, a.g.e. 434 a.

⁹⁷ **Platon**, a.g.e. 434 e.

Toprakkaya'nın aktardığına göre; "Aristoteles adalet kavramının birden fazla anlamından bahseder ve adalet (Gerechtigkeit) kavramını adaletsizlik kavramıyla (Ungerechtigkeit) birlikte tanımlamanın daha doğru olduğunu söyler. "Yasalara uymamak, onu kendi çıkarlarına göre kullanmak ve dolayısıyla bu şekilde bir eşitsizlik yaratmak adaletsizlik, yasalara uygun davranmak ve eşitliği bozmamak ise adalettir." Aristoteles'e göre adalet düzeltici (insanlar arasındaki eşitlikle ilgili) ve paylaştırıcı (insanlar arasındaki zenginliğin dağıtılması anlamında) olmak üzere ikiye ayrılır. Düzeltici adalet iradi ve irade dışı eylemler olmak üzere ikiye ayrılır. İradi eylemler, ticaret ve hukuk gibi durumlar iken, irade dışı eylemler, iradenin kötüye kullanıldığı hırsızlık, hile, zorbalık vb gibi durumları içerir. Bu nedenle iradenin kötüye kullanılarak yapıldığı bir eylem adaletsiz ve dolayısıyla erdemsizdir. Düzeltici adalet, birinin haksız ve erdemsiz bir biçimde mal edinerek bozduğu eşitliği sağlamak adına o malın veya ona denk şeylerin yargıç tarafından alınarak, sahip olması gereken tarafa verilmesidir.⁹⁸

Alman filozof Christian Thomasius'un ahlâk ve politika ile ilgili sözlerinden olan "Sana yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkasına yapma" cümlesi de başka bir adalet tanımı olarak adlandırılır. Klasik dönem Roma hukukçularından Ulpianus'a göre adalet "Onurlu yaşamak, başkasına zarar vermemek, herkese kendine ait olanı vermek"⁹⁹ şeklinde üç maddeyle tanımlanırken, doğal hukuk görüşünü benimseyen Hugo Grotius'a göre ise adalet; "Hakka saygı, kusurlu kimsenin zararı ödemesi, başkasına ait olanın verilmesi, her insana hak ettiği cezanın verilmesi, ahte vefa"¹⁰⁰ olarak tanımlanır.

Adalet kavramının, Tabii Hukuk ve Hukukî Pozitivizm teorileri açısından nasıl ele alındığını araştıran Kemal Gözler, öncelikle Tabii Hukuk'un yüzyıllar içindeki yolculuğunda kavramın nasıl değiştiğini açıklamıştır. İlk Çağ tabii hukukçularına göre adil olan tabiata uygun olandır. İlk Çağ düşünürlerinden Kallikles ve Trasymachus'a göre, nasıl ki doğada güçlü hayvanlar zayıf olanları yok ederek yaşıyorsa aynı şekilde hukuk da güçlü olan

⁹⁸ **Toprakkaya, Arslan** (2008) 'Adalet Kavramı Bağlamında Platon - Aristoteles Karşılaştırması' Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, S: 6, ss 27-46.

⁹⁹ **Öktem, Niyazi** 'Adalet Kavramı ve Sosyal Realite' : Güriz, Adnan (Yayıma Hazırlayan) 17- 18 Aralık 1992, Adalet Kavramı Semineri, Ankara, s 76.

¹⁰⁰ **Öktem**, a.g.m. s 76.

insanlardan yanadır. Aristo da benzer bir düşünceyle, köleliğin doğal olduğunu çünkü doğanın bazı insanları efendi bazılarını ise köle olarak yarattığını savunur.¹⁰¹

Orta Çağ'da düşünceye hâkim olan, tabiatın bir Tanrı tarafından yaratıldığı inancından dolayı adaletin tanımının da *tanrısal emirlere uygun olan şey* olarak değişmeye başladığı görülür. Yeni Çağ'da da döneme hâkim olan rasyonalizmin etkisiyle hukukçular, adaleti; insan aklına uygun olan şey olarak tanımlarlar.¹⁰² Hukukî Pozitivizme göre ise adalet, fizikî ve olgusal bir realite değil, fizik ötesi âlemde bulunan bir değerdir ve değerler de pozitif bilimin inceleme konusu olamayacağı için, adalet değeri alanında bilinecek bir şey yoktur.¹⁰³

Müslüman âlimlere göre ise adalet tanımlanamaz bir şey değildir. Allah Kur'an'da, inananlardan adil olmalarını defaetle istediğine göre, ne olduğu belirsiz bir şeyi istemek anlamsız olacağından, adaletin ne olduğu açıktır.¹⁰⁴ Râğıp İsfahânî “Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adil hüküm vermenizi emrediyor..” (Nisa, 58) ve “Allah adaleti ve ihsanı... emreder.” (Nahl, 90) ayetlerini yorumlarken yaptığı tanımda adaletin iki türü olduğunu söyler; mutlak adalet ve izafi adalet. Mutlak adalet, akla uygun, aklın gereği (iyilik yapana iyilik yapmak, kötülük yapmayana kötülük yapmamak gibi) olan adalet iken, izafi adalet ise şeriat (hukuk düzeni) tarafından sağlanmaya çalışılan adalettir (vücut bütünlüğünü bozacak bir saldırıda gereken diyet, din değiştiren kişinin malına el konması hükümleri gibi).¹⁰⁵

Aynı ayetleri açıklarken Fahreddin Râzî adaleti, ifrat ve tefritten uzak, orta bir yol olarak tanımlar. Bu orta/dengeli yolda hem fiil hem de itikat açısından adaletli olmak gerekmektedir. İtikatta adalet, tek tanrının varlığını kabul etmektir; bir tanrının olmadığına veya

¹⁰¹ **Gözler, Kemal** (2008) 'Tabii Hukuk ve Hukukî Pozitivizme Göre Adalet Kavramı' Muhafazakar Düşünce, C: 4, S: 15, ss 78-90.

¹⁰² **Gözler**, a.g.m.

¹⁰³ **Gözler**, makalenin dipnotundan alıntı (38 nolu dipnot) Mantıkçı pozitivizm denebilecek bir pozitivizmi savunan düşünürlere göre önermelerin mantıktaki doğruluk değeri 'doğru' olmalıdır. Bu doğruluk da ancak ampirik tutarlılık ile belirlenebilir. Bu durumda fizik ötesi cümleler veya tezler ampirik olarak ispat edilemezler.

¹⁰⁴ **Apaydın**, a.g.m. s 460.

¹⁰⁵ **Apaydın**, a.g.m. s 461.

çok tanrının olduğuna inanmak aşırı uçlardır.¹⁰⁶ Fiilde adalet ise, ne sürekli ibadet ederek dünya zevklerinden mahrum kalmak ne de hiç ibadet etmeden sadece dünya zevklerine dalmaktır.¹⁰⁷

İslami literatürde adalet için yapılan başka tanımlarda “hakkın hak sahibine ödemesi/ulaştırılması, insaf, eşitlik ve hak ile hükmetmek”¹⁰⁸ gibi ifadelerle de rastlanır. Ayrıca toplumsal ilişkilerde, farklı konum ve yetkiye göre de adalet tanımının küçük farklarla çeşitlenebildiği görülür. “Mesela idareciler açısından adalet, idareleri altında olanlara haksızlık etmemek, hâkimler açısından adalet hüküm verirken hakka hakikate ters hüküm vermemek, esnaf açısından adalet hile ve aldatmaya tevessül etmemektir.”¹⁰⁹

Buraya kadar olan kısımda adaletin genel tanımı üzerinde duruldu. Bundan sonraki kısımda ise çalışmanın esasını oluşturan alt başlıklar açıklanmaya çalışılacaktır. İlahi adalet, devlet eliyle adalet, kişiler eliyle adalet ve adaletsizlik kavramları, masallardaki kodlar ve kategoriler dikkate alınarak tarafımızca tanımlanmıştır.

İlahi Adalet

İslamî kaynaklarda âlimlerin, Allah’ın adil olduğu konusunda hemfikir oldukları ve ilahî adaleti, Allah’ın yaptığı şeyler ve her yaptığı güzel olduğu şeklinde tanımladıkları görülür.¹¹⁰ Filozof ve teolog Bernard Lonergan’a göre ilahi adaletin doğası dört temel üzerinedir. İlk olarak, her şeyin yönlendirildiği nihai son, ilahi iyiliğin tezahürüdür. İkincisi, ilahi bilgeliğin bu amaca ulaşmak için kullandığı araç, eşyanın ve doğal yasaların gereğidir. Üçüncüsü, ilahi bilgelik deneme yanılma yoluyla öğrenmez, yaratma anında bir sezgi evrenin ilk başlangıcından sonuna kadar her şeyi öngördü, emretti ve görevlendirdi. Dördüncüsü, bu planın amacı, zaman içinde seri veya dairesel işlem kalıplarıyla, olayların ortak seyrinin ve evrenin düzeninin ortaya koyduğu eşzamanlı hiyerarşik bir düzende meydana gelecek şeyleri düzenlemek ve birbirine bağlamaktır.¹¹¹

¹⁰⁶ Apaydın, a.g.m. s 463.

¹⁰⁷ Apaydın, a.g.m. s 464.

¹⁰⁸ Apaydın, a.g.m. s 464.

¹⁰⁹ Apaydın, a.g.m. s 464.

¹¹⁰ Oral, Osman (2013) Kelam İlminde İlahi Adalet, KADER Kelam Araştırmaları Dergisi, C: 11, S:1 ss 443-458.

¹¹¹ Volk, John (2010), What is Divine Justice? Insights from Lonergan's Text The Redemption: A Supplement to De Verbo Incarnato, <<https://lonerganresource.com>> s.e.t. 17.01.2020.

İlkel topluluklar, yapılan bir yanlışın doğaüstü güçler tarafından cezalandırılacağı inancına sahiptir. Şefin yemeğini yiyen topluluk üyesi kendi ölümünü çağırıştır veya kut-sal bir eşyayı kirletenin eli çürüyecektir gibi inanışlar vardır. Afrika’da bulunan Ashantilerde suçlunun yeminle veya bir ritüelle kendini arındırması beklenir, aksi halde doğaüstü bir yap-tırımın olacağına inanılır. Bu yüzden ciddi bir yükümlülüğü yerine getirmeyen sanık doğa-üstü bir lanetle yok olmamak adına belirli bir içkiyi içer.¹¹²

Bu çalışmada ilahi adalet kavramı; adaleti sağlamada metafizik bir gücün yardım ettiği hissini uyandırdığı durumları ifade eder; bu bir yaratıcı olarak Allah’ın dualara verdiği karşılık şeklinde olabilir veya metafizik bir takım güçlerin bireyin doğru zamanda, doğru yerde olmasını sağlayacak şekilde etkili olduğu ya da doğaüstü güçlere sahip yaratıkların yardımı ile adaletin yerini bulduğu anlardır.

Devlet Eliyle Adalet

Platon’un *Devlet* adlı eserinde, iyi bir devletin sahip olması gereken dördüncü özellik olarak yer alır, adalet¹¹³ ve “herkesin kendine ait olana sahip olması ve üzerine düşen işi yapması” şeklinde tanımlanır.¹¹⁴ Platon devletlerin, bireylerin özelliğini yansıttığı için adalet hakim olduğu bir devletin bu özelliğini o devlette yaşayan bireylerden aldığını savunur. Aristoteles’in düzeltici adalet tanımında devleti temsilen yargıçlar vardır. Ona göre düzeltici adalet, birinin haksız ve erdemsiz bir biçimde mal edinerek bozduğu eşitliği sağlamak adına o malın veya ona denk şeylerin yargıç tarafından alınarak, sahip olması gereken tarafa verilmesidir.¹¹⁵

Hint-İran devlet geleneğine sahip devletlerde görülen, Osmanlı İmparatorluğu’nda da kuruluşundan itibaren uygulanan bir yönetim anlayışı vardır; Daire-i Adliye (Adalet Dairesi).¹¹⁶ Kavramın temeli Sasanî hükümdarı Adil Nuşirevan adıyla da bilinen I. Hüsrev

¹¹² Redfield, a.g. m. s 290.

¹¹³ Platon, a.g.e. 433 b.

¹¹⁴ Platon, a.g.e. 434 a.

¹¹⁵ Toprakkaya, a.g.m. ss 34-36.

¹¹⁶ Armağan, Abdullatif (2011) ‘Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler’ Akademik Bakış, C: 5, S: 9, ss 139-156.

(531-579) zamanında atılmıştır. I. Hüsrev, yanlış yapan kendi yönetimi bile olsa hakkı savunur ve yapılan yanlış telafi ederdi. Haberi olsun veya olmasın onun adına yapılan her haksız davranışı kendisine verilmiş olan ilahi sorumluluğun bir ihmali olarak görür ve Yüce Divan onu hesap vermeye çağırmadan önce, haksızlığa uğrayan vatandaşın eleştirilerini de danışmanlarının tavsiyelerini de aynı hoşgörü ile dinlerdi.¹¹⁷ Sasanî hükümdarı Parviz'in (459-484), hükümdarı ayakta tutan güç olarak orduyu ve parayı görmesi nedeniyle halkı ağır vergilere maruz bırakan görüşüne karşılık I. Hüsrev "Adalet ve denge olursa halk daha çok üretir, vergi geliri artar, devlet de zenginleşip güçlenir. Güçlü bir devletin temeli adalettir" görüşünü savunmuştur. Yusuf Has Hacib 1069 yılında yazmış olduğu *Kutadgu Bilig* adlı eserinde daha sonra tüm politik İslam eserlerine girecek olan bu kavramın benzerini dile getirir. Dört esas üzerine kurduğu yaklaşıma göre "Devleti denetlemek büyük bir ordu gerektirir. Orduyu beslemek büyük servet ister. Bu serveti elde etmek için halk zengin olmalı. Halkın zengin olması için yasalar adil olmalıdır. Bunlardan biri ihmal edilirse devlet yıkılır."¹¹⁸ Nitekim Osmanlı'nın gerileme döneminde ulema, devleti ayakta tutan adalet dairesinin artık dışına çıktığı için gerilemenin olduğunu düşünerek, adalete dönmenin önemi konusunda yöneticileri sık sık uyarmışlardır.¹¹⁹

Adaletin Türk devletlerinde ne kadar önemli olduğunu gösteren uygulamalardan biri de Divan-ül Mezâlim'dir. Türk devletlerinde İslam öncesi dönemde de etkin bir şekilde uygulanan bu divan, en üst düzey mahkeme olup, devlet yöneticilerinin başkanlığında kuruldu. Halktan zulme uğrayanlar bu divanda şikâyetlerini dile getirir ve adalete kavuşurlardı.¹²⁰

Devletler için bu derece önemli olan adalet, bu çalışmada devlet eliyle adalet kavramıyla, devleti temsil eden kurumlar aracılığıyla adaletin sağlandığı durumların ifadesi olarak alındı. Masallarda bu kurum çoğunlukla saray olurken (padişah, kral veya sultan) nadiren de olsa sarayı/devleti temsilen kadınlara da rastlanır.

¹¹⁷ **Perry, J.R.** (1978) 'Justice for the Underprivileged: The Ombudsman Tradition of Iran' *Journal of Near Eastern Studies*, C: 37, S: 3, ss 203-215.

¹¹⁸ **İnalçık, Halil** (2003) *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, İstanbul, YKY.

¹¹⁹ **Okumuş, Ejder** (2015) *Osmanlılar'da Siyasal Bir Kurum Olarak Adalet Dairesi*, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, S: 5, ss 45-51.

¹²⁰ **Şeker, Mehmet** (2017) *Ortaçağ Türk-İslam Devletlerinde Hükümdarın Adalet Sembolü: Divanü'l-Mezalim*, *Humanitas*, C: 5, S: 10, ss 77-89.

Kişiler Eliyle Adalet

Pozitif hukukun etkin olmadığı toplumlarda kuralları bireyler, bireysel farklılık ve ihtiyaçlarına göre belirler. Petrazycki, pozitif hukukun karşısına sezgisel hukuku koyar. Pozitif hukuk; toplumdaki bireylerin yetişme tarzı, karakterleri, içinde buldukları grubun büyüklüğü vs. dikkate alınmadan uygulanan tek tip kurallar bütünü iken sezgisel hukuk, kişiden kişiye, toplumdan topluma değişebilen kurallardır. Sezgisel hukuku belirleyen şey, bireylerin karakterleri, yaşam koşulları, eğitimleri ve insan ilişkileridir.¹²¹ Bu değişkenlik bir adalet arayışı söz konusu olduğunda, bireylerin kendi yapıp etmelerine bağlı durumları gündeme getirir ve fakat her arayış adil bir şekilde sonuçlanmayabilir.

İlkel topluluklarda suçluların, mağdur tarafından karşılık vermek suretiyle cezalandırılması yaygındır. Devreye girecek bir otoritenin, zararın tazminini gerektirecek bir yasanın olmadığı bu topluluklarda mağdurun öfkesi sadece suçluyu değil, o sırada karşısına çıkan herhangi bir malı da zarara uğratabilir. Sadece mağdur değil, suçlu da kendi başının çaresine bakmak zorundadır; bir katil kampı terk ederek saklanır, aksi halde maktulun kandaşları tarafından öldürüleceğini bilir. Afrika topluluklarından olan Giriamalarda katil, maktulun öldüğü şekilde öldürülür. Karşılık verme ilkesi klanlar düzeyinde de görülür; bir klandan öldürülen kişinin intikamı, katilin ait olduğu klandan eşit öneme sahip birinin öldürülmesi ile alınır.¹²²

Tarihsel olarak bakıldığında ise özellikle ilk çağlarda; hukukun bireyin haklarını güvence altına almadığı veya her bireyin kanun karşısında eşit olmadığı toplumlarda, bireyler adalet arayışlarını kişisel çabayla sürdürmüşlerdir. M.Ö. IV. yüzyılda dönemin hükümdarları Çin’de halka ait topraklara el koyarak, hasadın üçte birini veya yarısını vergi olarak almaya başlamıştır. Halkın bu sömürüye direndiği kaynaklara yansıyan bir şarkının sözlerinden anlaşılır;

Fareler, fareler, kemirmeyin has buğdayımızı,
Tam üç yıldır yaşıyoruz yasalarınız altında,
Bir tek iyiliğinizi görmedik bu kadar zamanda,
Sizi bırakıp uzaklara gidiyoruz.
.....

¹²¹ Işıktaç / Umut, a.g.e. s 82.

¹²² Redfield, a.g.m s 292.

Hak ve adaleti bulacağımız yere...¹²³

Direnişin nasıl sonuç verdiği, ne kadar başarılı olduğuna dair net bir bilgi olmasa da zorba yönetime karşı sık sık ayaklanmaların olduğu bilinmektedir.¹²⁴ Ayaklanma sonucu hak ve özgürlüklerin elde edilmesine bir başka tarihî örnek Fransız İhtilali'dir. Ağır vergiler altında ezilen Fransız halkı 1789 yılında, ayrıcalıklı sınıflar olan asiller ve ruhbanlara karşı önce meclise temsilci gönderme konusunda ısrarcı olmuş, ardından da belediye binasını ele geçirmekle başlayan ayaklanma sonucunda eşitlik ve özgürlüğe kavuşmuştur.¹²⁵ Bu tür eylemler; her kitlesel hareketi başlatanın bir birey olması ve kitlenin içindeki her bir bireyin kendi hakkı olan için çaba göstermesi açısından 'kişiler eliyle adalet' kavramıyla bağdaştırılabilir. Bu çalışmada kişiler eliyle adalet kavramı; bireyin kendi gayretleri sonucunda veya yine kendisi gibi olağanüstü güçleri olmayan bir insanın yardımıyla adalete kavuştuğu durumları ifade eder.

Adaletsizlik

Arapçada adaletin zıddı olarak kullanılan iki sözcük vardır; *cevr* ve *zulüm*. *Cevr*, istikametten ayrılmak veya doğru yolu izlememek anlamlarına gelir ve daha çok devleti yönetenler (hâkim, sultan) için kullanılır. *Zulüm* ise hak edilmemiş zarar anlamında kullanılır.¹²⁶ Aristoteles'e göre adaletsizlik iradenin kötüye kullanılarak yapıldığı eylemler, "Yasalara uymamak, onu kendi çıkarlarına göre kullanmak ve dolayısıyla bu şekilde bir eşitsizlik yaratmak"tır.¹²⁷

William Eskridge, adaletin tesisi sırasında adaletsizlikle sonuç verecek dört unsuru 'adalet hataları' olarak tanımlar. Bunlar aşağıdaki gibidir;

- 1) masumların cezalandırılması,
- 2) suçluların cezadan kaçması,
- 3) suçluların gerektiğinden daha şiddetli cezalandırılmaları,
- 4) suçluların gerektiğinden daha hafif cezalandırılmaları"¹²⁸

¹²³ **Diakov V., Kovalev S.** (2014) İlkçağ Tarihi-1, 3. Baskı, İstanbul, Yordam Kitap, s 247.

¹²⁴ **Diakov/Kovalav**, a.g.e. s 248.

¹²⁵ **Yakut, Kemal** Fransız İhtilali, Anadolu Üniversitesi.

¹²⁶ **Apaydın**, a.g.m. s 465.

¹²⁷ **Toprakkaya**, a.g.m.

¹²⁸ **Çalık, Etem** (2016) İlkel Topluluktan Modern Topluma Geçiş Sürecinde Ceza-Adalet İlişkisi, İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, C: 5, S: 1, s 111-130.

Eskridge'in 'adalet hataları' olarak adlandırdığı adaletsizlik, insanlık tarihi boyunca olagelmıştır. M.Ö. XI. yüzyılda Çin'de, suç işleyen özgür bir insanın cezası köle olmaktı. Zaman zaman bu kölelik mahkûmun gelecek neslini de kapsıyor, hatta eğer ortada bir cinayet varsa, suçlunun bütün ailesi, komşuları bile köleleştiriliyordu.¹²⁹ Suç-ceza dengesizliğinden kaynaklı bir başka adaletsizlik örneğine, bilinen ilk yazılı yasa olan Hammurabi kanunlarında rastlamak mümkün. Köleliğin olduğu Babil toplumunda, özgür bir adamın gözünü çıkararak adama ceza olarak onun da gözünün çıkarılması uygun görülürken, gözü çıkarılan kişi özgürlüğüne kavuşmuş bir köle ise çıkarılan gözüne karşılık bir altın mina verilmesi yeterliydi. Kanun özgür bir adamın kemiğini kıran kişinin de kemiğinin kırılmasını talep ederken, kemiği kırılan bir köle ise, kırılan kemiğin değerinin yarısı kadar para ödenmesi yeterliydi.¹³⁰ Bu durum, yasal olanın her zaman adil olmadığını gösteren önemli bir örnektir.

Başka bir adaletsizlik örneğine M.Ö. XIV. ve XII. yüzyıllarda Asurlularda miras paylaşımı konusunda rastlanır. Mirasın iki payı büyük oğula verilir, geri kalanı ise sayılarına bakılmaksızın diğer kardeşlere bırakılırdı. Kendilerine kalan pay geçimlerini sağlamaya yetecek kadar olmayan küçük kardeşler topraklarını satar geçinmek için asker olurlardı.¹³¹

Adaletsizliğin devletin bekası için bir tehlike olduğunu, *Kutadgu Bilig*'de Yusuf Has-Hacib "Kanun ile ülke genişler ve dünya düzene girer, zulüm ile ülke eksilir ve dünya bozulur"¹³² nasihatini özetlemiştir. Bu çalışmada 'adaletsizlik' kavramı; hak edilmeyen ödül veya cezaya maruz kalma, adaletin sağlanmadığı ve haksızlıkların olduğu durumları ifade edecek şekilde ele alınmıştır.

¹²⁹ **Diakov/Kovalav**, a.g.e. s 248.

¹³⁰ The Code of Hammurabi, Madde 196 - 199 < <https://www.sacred-texts.com/ane/ham/ham06.htm> > s.e.t. 17.03.2020.

¹³¹ **Diakov/Kovalav**, a.g.e. s 246.

¹³² **Aslan, Mahmut** (2020) Doğu Toplum ve Devlet Düşüncesi Bakımından Kutadgu-Bilig, İstanbul, Hiperlink Yayınları, s 84.

4. MATERYAL VE YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada yöntem olarak Nitel Araştırma yöntemi tercih edildi çünkü bu yöntemle araştırmacılar, toplumsal yaşama farklı açılardan bakarak insanların kimliklerini nasıl inşa ettiğini anlamaya çalışır.¹³³ Bu çalışmada da bir toplumun temellerinden olan adalet kavramının, Anadolu’da nasıl algılandığını, bu algının Anadolu toprakları üzerinde kurulu olan günümüz Türkiye’inde ne tür bir yansıması olduğunu görmek amacıyla, yine bir toplumun önemli bir veri kaynağı olan sözlü kültürünün bir parçası olan masallara farklı bir bakış açısıyla yaklaşıldı. Masallarda aranan adalet anlayışı çoğunlukla masalın içinde gizil olduğu için örtük kodlama tekniği ile içerik analizi yapıldı.

Yaklaşım olarak ise araştırmacının ön yargılardan uzak ve bağımsız olduğu, araştırma sırasında teori geliştirmesinin desteklendiği bir yaklaşım olan Gömülü Teori yaklaşımı tercih edildi. Çünkü Anadolu masallarında nasıl bir adalet anlayışı olduğuna dair saf bir merak duygusu ile yola çıkıldı, öncesinde ‘her masalın sonunda adalet yerini bulur’ kalıp yargısı dışında bir düşünce yoktu. Masallar okundukça, kodlamalar yapıp tekrar yeni bir gözle bakıldıkça, bulunan her yeni bulgunun heyecanı ile Gömülü Teorinin bu araştırma için doğru bir yaklaşım olduğu düşüncesi pekişti.

“Gömülü teori esasında; verilerin toplanmasında ve analiz edilmesinde bir dizi lineer adımı birbirine bağlamak yerine verilerin toplanmasını ve analiz edilmesini eş zamanlı olarak yapan, önceden düşünülmüş, üzerinde mantıksal sonuçlara ulaşılmış hipotezlerden kodlama ve kategoriler elde etmek yerine verilerden analitik kodlamalar ve kategoriler elde eden, analizin her aşamasında kıyaslama yapmayı mümkün kılan *sürekli karşılaştırmalı (constant comparison)* analiz yöntemini kullanan, veri toplamanın ve analiz etmenin her adımı teori geliştirmeye odaklanan, kategoriler arasındaki ilişkileri tanımlamak ve aralarındaki boşlukları betimlemek için ise kuramsal *not yazımı (memo)* yapan, evreni temsil için değil teori geliştirmek amacıyla örnekleme başvuran, geliştirilen bağımsız analizlerden sonra esas literatür incelemesinin ve değerlendirilmesinin yapıldığı kapsamlı bir nitel araştırma yöntemidir.”¹³⁴

¹³³ Neuman, W. Lawrence (2014), Toplumsal Araştırma Yöntemleri I, 7. Baskı, Ankara: Yayın Odası.

¹³⁴ Çelik, Hilal / Eksî, Halil (2018) Gömülü Teori, 2. Baskı, İstanbul, Edam, s 20.

4.2. Materyal Seçimi

Sosyolojik veri açısından oldukça zengin bir materyal olan masalın henüz yeterince çalışılmadığı yapılan literatür taramasında görülmüştür. Anadolu’da adalet algısının nasıl olduğunu anlamak için masalın bu verimli kaynağından yararlanmak amacıyla çalışmamızda Anadolu masalları tercih edildi.

Bu bağlamda öncelikle masalarda adaletle ilgili ne tür verilerin olduğunu görmek için 2018 yılının Haziran ayında Anadolu masallarını içeren kitaplar temin edilmeye başlandı. Takip eden iki ay boyunca Anadolu’dan derlenmiş, mümkünse herhangi bir değişiklik yapılmadan aktarılmış masalların olduğu kitaplar arandı. Kaynaklarda ilk masal kitabı olduğu söylenen *Billur Köşk* ve K.D. rumuzlu yazarın derlediği *Türk Masalları* gibi kitaplar bilhassa araştırmaya dâhil edildi. Bunların yanısıra Türk folkloru anlamında Cumhuriyet döneminin ilk araştırmacılarından Ziya Gökalp’in derlediği masal ve hikâyelerden oluşan Altın Işık isimli eseri ve yine önemli bir halk bilimci olan Pertev Naili Boratav’ın, ninesinden dinlemekle başlayıp, öğrencilerinden derleme noktasına vardığı *Az Gittik Uz Gittik* adlı kitabı da incelenmek üzere seçildi. Bilimsel yöntemlerle derleme yapan Umay Türkeş Günay, Bilge Seyidoğlu ve Ali Berat Alptekin’in de kitaplaşan araştırmaları çalışmaya dâhil edildi. Kaynaklarda yeri ve önemi belirtilmemiş olan diğer kitaplarda ise derleyenin, dinlediklerini değiştirmeden aktardığını belirtmiş olması özellikle arandı. Bu vurgunun olmadığı kitaplarda da, değiştirmeden aktarılan masallardaki doku ve motiflere uygunluk dikkate alınarak incelendi. Bu özellikleri haiz toplam 17 kitap içindeki masallar araştırılmak üzere seçildi. On yedi kitapta yer alan 428 masaldan, 131 masal çalışmaya uygun görülerek analiz edildi. İncelenen kitapların tam listesi aşağıdadır.

1. *Az Gittik Uz Gittik* - Pertev Naili Boratav
2. *Türk Masalları* -K.D
3. *Altın Işık*- Ziya Gökalp
4. *Billur Köşk Masalları* - Tahir Alangu
5. *Türk Masalları* - Naki Tezel
6. *Elazığ Masalları ve Propp Metodu* - Umay Türkeş Günay
7. *Erzurum Masalları* - Bilge Seyidoğlu
8. *Taşeli Masalları* - Ali Berat Alptekin
9. *Gel Zaman Git Zaman* - Muhsine Helimoğlu Yavuz
10. *Bir Varmış Bin Yokmuş* -Muhsine Helimoğlu Yavuz

11. *Evvel Zaman İçinde* - Muhsine Helimoğlu Yavuz
12. *Türk Masalları* - Emel İpek
13. *Masal Masal İçinde* - Ahmet Ümit
14. *Anadolu'dan Masallar* - M. Güner Demiray
15. *Anadolu Masalları 1* - Derman Bayladı
16. *Güneş Yüklü Masallar* - Şahsene Camız
17. *Bana Masal Anlat* - Derya Özel

4.3. Verilerin Toplanması

Çalışmada Gömülü Teorinin, araştırmacıyı ön yargılardan uzak tutan, önceden düşünülmemiş, mantıksal sonuçlara ulaşılmış hipotezlerden ziyade araştırma sırasında elde edilen verilerden kodlamalar yapmayı teşvik eden yaklaşımından yararlandı. Elde edilen on yedi kitaptaki masallar öncelikle detaylara girmeden hızlıca tarama şeklinde okundu, okuma sırasında memo yapılarak daha sonra bu memolardan kodlar oluşturuldu. Buna göre masalların hepsinde bir suç, ceza, hak arayışı, hakkın yerini bulma gibi unsurların olmadığı ancak bazı masalların adalet kavramıyla bağlantılı unsurlara sahip olduğu görülerek, bu unsurlara sahip masallar tekrar okunmak üzere işaretlendi. İşaretlenen masallar tekrar okunurken, suç, ceza, hak arayışı, hakkın yerini bulması şeklinde yorumlanacak her durum tek tek not edildi. Babasının gözlerini açmak için tehlikeye atılan gencin mutlu sonu¹³⁵, kız kardeşlerine kötülük eden iki ablanın acı sonu¹³⁶, ihtiyar berberin kendisine emanet edilen parayı üç dervişin yardımıyla bulması¹³⁷ vb. şeklinde kodlar yazıldı.

¹³⁵ Boratav, Pertev Naili (2013) *Az Gittik Uz Gittik*, 10. baskı, Ankara, İmge Kitabevi s 57.

¹³⁶ Boratav, a.g.e, s 105.

¹³⁷ Boratav, a.g.e, s 249.

4.4. Verilerin Analizi

Tekrar okuma sırasında alınan kodlardan yola çıkılarak kategoriler oluşturuldu. Örneğin kodlarda birilerinin yardımı ile ulaşılan bir mutlu son varsa, bu yardımlar türlerine göre ayrıldı; tanıdık birinin yardımı, doğüstü gücü olan birinin yardımı vb. gibi. Oluşturulan kategorilerden hareketle masalarda adaletin, birbirinden farklı yollarla ve türde görülmesi üzerine kategorilerin üç temaya ayrılması uygun görüldü; ilahi adalet, devlet eliyle adalet, kişiler eliyle adalet. Temalar oluşturulduktan sonra masallar tekrar okunup analiz edilmeye çalışıldı. Tekrar okuma sürecinde bazı masalarda adaletin yanı sıra haksızlıkların da olduğunun görülmesi üzerine adaletsizlik adı altında yeni bir temanın eklenmesi ihtiyacı doğdu. Bu aşamada yeni eklenen tema ile birlikte her masal bir kez daha dört açıdan incelendi; ilahi adalet, devlet eliyle adalet, kişiler eliyle adalet ve adaletsizlik.

Analiz sırasında temalar, başlıklar halinde kategorileriyle birlikte Numbers programında yazıldı ve her masal yeniden bu kategorilere göre gözden geçirilirken, hangi masalın, hangi bölümünün, hangi temadaki kategoriye ait olduğu, kitabın adı, yazarı ve masalın geçtiği sayfa sayısı ile birlikte belirtildi. Masallar analiz edilirken, masalın sonunda sağlanan adalete giden yoldaki her bir unsur, adaletin bir parçası olarak görüldüğü için hepsi de değerlendirilmeye katıldı. Bir kahraman masalın başında bir haksızlığa uğramışsa, masalın sonunda kendi çabalarıyla hakkını elde etmişse, 'kişiler eliyle adalet' kodlarından 'Hakkı olanın peşine düşme ve elde etme' kodunu gerçekleştirmiş olur. Ancak bu hak arama yolculuğunda, karşısına çıkan sihirli bir nesne veya tam da aradığı yeri bilen biri ilahi adalet kodları olarak alındı. Bir kod bir masal içinde birden fazla geçmişse, her tekrar ayrı olarak kabul edildi. Bir masal içinde geçen beş karakterin, masalın sonunda padişah tarafından sarayda danışman olmakla ödüllendirilmesi her bir karakter için ayrı bir adalet tecellisi kodu olarak alındı. Benzer şekilde 'ilahi adalet' kodlarından olan sihirli bir nesnenin yardımı, masal içinde aynı insana birden fazla defada olduysa, her bir tekrar ayrı bir madde olarak alındı. Yine aynı değerlendirmeyle, bir yılanın doğumunun anlatıldığı bir masalda, yılanı doğurtmak, ona öğretmenlik yaptırmak ve evlendirmek üzere üç farklı zamanda, üvey kızını ölmesi için gönderen üvey annenin masalın sonunda işlediği suçun cezasını çekmemesi, üç ayrı adaletsizlik olarak alındı.

Her temanın altına not edilen kategoriler tek tek sayılarak, öncelikle temalar kendi aralarında yoğunluklarına göre sıralandı. Daha sonra da her bir temanın kendi içindeki kategoriler en yoğun dan en aza doğru sıralandı. Analiz sırasında ismi farklı ancak içeriği aynı

olan masallar, bir kez kullanıldı. Örneğin *Altın Işık*'ta geçen Kuğular ile *Bana Masal Anlat*'ta geçen Büyülü Nilüfer aynı olduğu için Büyülü Nilüfer ile yetinildi. Aynı şekilde *Altın Işık*'ta geçen Yılan Bey'le Peltan Bey masalının içeriği *Gel Zaman Git Zaman*'daki Yılan Bey ile aynı olduğu için Yılan Bey masalı ile yetinildi. Ancak ismi aynı veya benzer olanların içeriğinde küçük de olsa farklılık bulunan masalların her biri incelemeye dâhil edildi. Bu masallar analiz sırasında nüansların görülmesini kolaylaştırmak için alt alta getirildi.

4.5. Literatür Taraması

Gömülü Teori desenlerinden olan Gelişen/Klasik desenin Glaser yaklaşımına göre, literatür tarama aşamasının, araştırmanın sonunda yapılmasının tavsiye edilmesi¹³⁸, ön yargılardan uzak bir bakışla odaklanılmasını sağladı. Masalların analizi yapıldıktan sonra literatür taraması aşamasına geçildi.

Literatür taraması yapılırken önce Türkçe literatür incelendi. Daha önce kimin ne söylediğini bilmeden, başka görüşlerin etkisinde kalmadan yapılan analizin sonucunda özgün bir bakış açısı yakalanmıştır. Literatür taramasına öncelikle akademik çalışmaların yer aldığı Ulusal Tez Merkezi'nden başlandı. Anahtar kelime olarak 'masal' yazıldıktan sonra 455 araştırmaya ulaşıldı. Araştırmaların beş tanesinin sosyoloji ile bağlantılı, diğerlerinin ise halk bilimi ağırlıklı olmak üzere farklı disiplinlere dağılmış olduğu görüldü. Ulusal Tez Merkezi'ne kayıtlı olmayan ancak kitap olarak yayımlanan masal araştırmalarına da rastlandı.

Türkçe literatür taramasında ülkemizde ağırlıklı olarak Türk Dili ve Edebiyatı ile Halk Bilimi çalışmalarında masalın konu edildiği görülmüştür. Araştırmalar 1970'li yıllardan 2000 yılına kadar ağırlıklı olarak masal derleme veya bir yörenin masallarını inceleme şeklinde olmuştur. *Elazığ Masalları (Metinler ve Sözlük)*¹³⁹, *Yaşayan Malatya Masalları: Metinler ve İncelemeler*¹⁴⁰, *Van masalları üzerine bir araştırma*¹⁴¹ gibi çalışmalar örnek olarak verilebilir. 2000'li yıllardan itibaren ise Türk dili ve edebiyatı ile halk bilimi yanısıra sahne ve görüntü sanatları, güzel sanatlar, eğitim ve öğretim ağırlıklı olmak üzere dilbilim, kamu yönetimi, psikoloji, dinler tarihi, felsefe ve sosyoloji gibi alanlarda da sınırlı da olsa

¹³⁸ Çelik / Ekşi a.g.e. s 109.

¹³⁹ Günay, Umay (1973) Doktora Çalışması, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

¹⁴⁰ Yardımcı, Mehmet (1991) Yüksek Lisans Çalışması, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁴¹ Öney, Yılmaz (1995) Doktora Çalışması, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

masalla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu alanlardan birkaç örnek çalışma ise şu şekildedir; *Elazığ masallarında İslam öncesi ve İslam sonrası dini motiflerin tespit ve tahlili*¹⁴², *Kars'ta sözel hikâyecilik ve hikâyeler*¹⁴³, *Türkçenin sözvarlığı açısından Eflatun Cem Güney'in derleyip yazdığı masallar*¹⁴⁴, *Türk masallarının varoluşçuluk açısından incelenmesi*¹⁴⁵. Eğitim ve öğretim alanında yapılan çalışmalar genellikle masalların çocukların yaş düzeyine uygunluğu, birtakım değerlerin aktarımında etkililiği, öğrencilerin dinleme becerisine etkisi ve toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi şeklinde olmuştur. *Masalların Türkçe öğretimindeki yeri ve önemi*¹⁴⁶, *Doğu Anadolu bölgesinden derlenen masalların 7-9 yaş çocuklarının dil gelişimi açısından incelenmesi*¹⁴⁷, *Okul öncesi öykü ve masal kitaplarında toplumsal cinsiyet olgusu*¹⁴⁸, *Türk dünyası masallarının değerler eğitiminde kullanılabilirliği*¹⁴⁹ gibi çalışmalar örnek olarak verilebilir. Sahne ve Görüntü Sanatları ile Güzel Sanatlar gibi alanlarda ise *Modern iletişim toplumunda sine-masal kentler*¹⁵⁰, *Peri masallarının yakın dönem fantastik Hollywood sinemasındaki metinlerarası anlatı yapısı*¹⁵¹, *Okul öncesi dönem çocuklarında imgelem gücü ve masal kitabı illüstrasyonları*¹⁵² şeklindeki örneklerden de anlaşılacağı üzere, masalların sinemaya veya sahneye uyarlanması, masal kitaplarının görsel açıdan incelenmesi gibi konularda çalışmalar yapılmıştır.

Ulusal Tez Merkezi'ne kayıtlı 455 çalışmadan beş tanesinin sosyoloji ile bağlantılı çalışmaların odağını toplumsal cinsiyet ve/veya kadına bakış konuları oluşturmaktadır. Ç-

¹⁴² Güneş, Mehmet Halim (2005) Yüksek Lisans Çalışması, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁴³ Taşhova, M. Mete (2006) Doktora Çalışması, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁴⁴ Lüle Mert, Esra (2009) Doktora Çalışması, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁴⁵ Turhan Tuna, Sibel (2013) Doktora Çalışması, Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁴⁶ Çetinkaya, Zeynep (2007) Doktora Çalışması, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

¹⁴⁷ Bıroğlu Şahbaz, Bengül (2013) Yüksek Lisans Çalışması, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

¹⁴⁸ Köseleler, Feyza (2009) Yüksek Lisans Çalışması, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁴⁹ Özcan, Esmâ (2017) Yüksek Lisans Çalışması, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

¹⁵⁰ Öztürk, Mehmet (2001) Doktora Çalışması, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁵¹ Algül, Mustafa (2016) Yüksek Lisans Çalışması, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁵² Yılmaz, Aslı (2017) Yüksek Lisans Çalışması, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.

lışmalar kronolojik sırayla şu şekildedir; *Türk Masallarında Kadın Figürü Üzerine Bir İnceleme*¹⁵³, *Masallara Feminist Bir Bakış ve Cinsiyet Meseleleri*¹⁵⁴, *Fransız Feminizmi Bağlamında Belirli Anadolu Masallarının Yeniden Okunuğu*¹⁵⁵, *Kötü Kadın İyi Kadın Zıtlığı: Masalarda Cadı Prototipinin İncelenmesi*¹⁵⁶, *100 Temel Eser Listesinde Yer Alan Türk ve Dünya Masallarının Toplumsal Cinsiyet Açısından Karşılaştırılması*¹⁵⁷ şeklindeki çalışmalardır. Bu çalışmaların hiçbirisi masallardaki adalet kavramını sosyolojik açıdan incelememiştir.

Uluslararası literatür taramasına ise herkese açık tez veritabanlarından Open Thesis sayfasıyla başlandı. “*Tales, sociology*” (*masal, sosyoloji*) etiketiyle yapılan aramalarda 3160 tezin olduğu sayfada çalışmalar ‘yazar-tarih-okul’ (bazılarında sadece yazar adı ve tarih var) şeklinde sadece üç birimin bilgisiyle paylaşıldığı için, tez isimlerinden yola çıkarak masal-adalet ilişkisinin kurulduğu tezler aranmış ancak masalarda adalet kavramının sosyolojik olarak incelendiği bir çalışma ismine rastlanmamıştır. Çalışmalar arasında masala sosyolojik açıdan yaklaşıldığı düşünölen bazı örnekler şunlardır; *Storytelling, A Cultural Studies Approach (Hikâye Anlatıcılığı, Bir Kültürel Çalışma Yaklaşımı)*¹⁵⁸, *The grandmother stories, oral tradition and the transmission of culture (Büyükanne hikâyeleri, sözlü gelenek ve kültürün aktarılması)*¹⁵⁹, *Storytelling on the Gabarus-Framboise coast of Cape Breton, oral narrative repertoire analysis In a folk community (Cape Breton'un Gabarus-Framboise sahilinde hikâye anlatımı, bir halk topluluğunda sözlü anlatım repertuar analizi)*¹⁶⁰, *Perceptions of Stereotypes in Hispanic Children's Literature (İspanyol Çocuk Edebiyatında Stereotiplerin Algılanması)*.¹⁶¹

Bir başka uluslararası tez veritabanı olan *dissertation.com* sayfasında “*tales, soci-*

¹⁵³ **Akar, Özlem** (2006) Yüksek Lisans Çalışması, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁵⁴ **Gün, Berna** (2008) Yüksek Lisans Çalışması, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁵⁵ **Sancar, Yasemin** (2012) Yüksek Lisans Çalışması, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁵⁶ **Tokdemir, Kinem** (2018) Yüksek Lisans Çalışması, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁵⁷ **Bür, Burcu** (2019) Yüksek Lisans Çalışması, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁵⁸ **Brown, Lindsay M.** (1997).

¹⁵⁹ **Sterling, Shirley** (1997)

¹⁶⁰ **Thurgood, Randal** (1999).

¹⁶¹ **Gomez, Nancy** (2003), ABD: Louisiana State University.

ology” (masal, sosyoloji) anahtar kelimeleriyle yapılan arama sonucunda herhangi bir çalışma bulunamadığı görülünce sadece ‘masal’ kelimesi ile arama yapılmış ve bulunan 95 tez içinde masal-adalet ilişkisini çalışan bir araştırmaya rastlanmamıştır.¹⁶² Burada da çalışmanın isminden yola çıkarak, sosyoloji ile bağlantılı olduğu düşünülen çalışmalara birkaç örnek seçilmiştir; *Classical Fairy Tales; Portals To Our Identities (Klasik Peri Masalları; Kimliğimize Açılan Kapılar)*¹⁶³, *The Prince, The Punisher, and The Perpetrator: Masculinity in Animal/Monster Groom Tales (Prens, Cezalandırıcı ve Fail: Hayvan/Canavar Damat Masallarında Erkeklik)*¹⁶⁴

Uluslararası literatür taraması yapılırken sadece İngilizce olan tezler taranmıştır. Ancak internet üzerinden ulaşılamayan akademik çalışmaların, kitapların veya İngilizce dışında farklı dillerde yapılan araştırmaların olabileceği düşüncesinden hareketle, yapılan taramanın sınırlılığını göz önünde bulundurarak denilebilir ki; bu çalışma özellikle Türkçe literatürde bir ilk olma özelliğine sahiptir. Alanda ilk olması, bundan sonraki araştırmalar için yeni bir pencere açması açısından önemlidir.

Türkçe literatürde araştırmaya en yakın çalışmalardan biri, Recep Demir tarafından Halk Bilimi alanında yapılan *Anadolu Masallarında Suç ve Ceza Motifi İsimli* yüksek lisans çalışmasıdır. Söz konusu çalışmada Demir, Stith Thompson’ın altı cilt olarak yayınladığı, Hint- Avrupa, Kuzey Amerika, Afrika ve Asya’dan masalların motiflerini içeren *Motif Index of Folk Literature* adlı eserindeki suç motiflerinden yola çıkarak Anadolu masallarında toplam on beş suç tespit etmiştir; Kıskançlık, Kibirlenme, Yalan, Söz Dinlememe/Nasihate Uymama, Emanete İhanet, Hırsızlık, Adaletsiz Yönetim, Büyücülük, İnsan Eti Yeme, Yasak Evlilik, Delilik, İnatçılık, Rüşvet, İşkence ve Sabırsızlık. Tespit edilen on beş suçtan sadece rüşvetin tek bir masalda geçtiği ve cezasız kaldığı, kibrin diğer suçlara göre daha hafif cezalandırıldığı ama diğer suçların mutlaka cezalandırıldığı sonucuna varılmıştır.¹⁶⁵

Araştırmaya yakın bir diğer çalışma ise Muhsine Helimoğlu Yavuz’un Anadolu

¹⁶² <http://dissertation.com/search?q=fairy%20tales> s.e.t. 8.12.2019.

¹⁶³ Valckx, Leela Vati (1998), Kanada: University of Calgary.

¹⁶⁴ Kupsch, Mary (2017), ABD: University of Oregon.

¹⁶⁵ Demir, Recep (2018). Anadolu Masallarında Suç ve Ceza Motifi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi.

masalları üzerine yaptığı, *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*¹⁶⁶ isimli doktora çalışmasıdır. Adı geçen çalışmada Yavuz, 90 Anadolu masalında 517 ileti tespit etmiş ve bu iletileri beş ana başlık altında sınıflandırmıştır. Etik İletiler, Psikolojik İletiler, Sosyolojik İletiler, Ekonomik İletiler ve Öteki İletiler.¹⁶⁷ Sosyolojik İletiler ana başlığının alt başlıklarından olan ‘hukuk-adalet’ alt başlığında üç ileti tespit edilmiştir.

- “1. İnsanlar, işledikleri suçun derecesine göre cezalandırılmalıdırlar.
2. Yasal uygulamalar, kişilere göre değiştirilebilir, saf adalet yoktur.
3. Her suçun bir cezası vardır.”¹⁶⁸

İngilizce literatürde konuyla ilgili en yakın çalışmanın, hukukla edebiyatın ilişkisine dair Yale Üniversitesi Hukuk Fakültesinden Kathrine J. Roberts’ın, 2001 yılında masallarla hukukun ortak noktalarını tartıştığı bir makalesi¹⁶⁹ olduğu söylenebilir. Söz konusu makalede Roberts, dava hukukuyla, bir edebi tür olarak masalı kıyaslayarak her ikisinin de toplumu şekillendirdiği sonucuna vardığı çalışmasında, masalla hukukun altı ortak yönü olduğunu belirtir.

1. Tek Mesaj: Her masalda tek bir mesaj vardır; büyüklerin sözünü dinlemezsen pişman olursun, tembeller ve benciller sonunda cezasını çeker, iyiler ödüllendirilir, merak başına iş açar, vb. Aynı durum dava hukuku için de geçerlidir, kararı okuduğunuzda iletilen tek mesajı öğrenmiş olursunuz.

2. Sözel Tasarruf: Masalda uzun uzun tasvirler, anlatımlar yoktur. Onun yerine moral değere sahip gerçekler vardır daha çok. Kimin zaferi hak ettiği kolayca anlaşılır. Hukukta da durum farklı değildir, hâkimler de çok yönlü belirsiz hikâyelerden ziyade sadece gerekli olan gerçeklerin sıralandığı yasal hikâyeler anlatır.¹⁷⁰

3. Muğlaklığa Tahammülün Azlığı: Gerek masalda gerek hukukta muğlaklığa yer yoktur. Birden fazla ihtimalin olabileceği, açıklanabilir davranışlar yoktur. Masaldaki her

¹⁶⁶ Helimoğlu Yavuz, Muhsine (2013) *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, 5. Baskı Ankara, Eğiten Kitap, s 27.

¹⁶⁷ Helimoğlu Yavuz, a.g.e. s 27.

¹⁶⁸ Yavuz, a.g.e. ss 34-35.

¹⁶⁹ Roberts, Katherine J. (2001) ‘Once Upon the Bench: Rule Under the Fairy Tale’ Yale Journal of Law & Humanities, C: 13, S: 2, ss 497- 529.

¹⁷⁰ Roberts, a.g.e s 521

davranış ya tamamen iyi ya da tamamen kötüdür, ikisinin ortası belirsiz bir durum yoktur.¹⁷¹

4. *Kalıplaşmış İfadeler*: Masallarda ‘Bir varmış bir yokmuş’ diye başlayıp, ‘Sonsuza kadar mutlu yaşadılar’ şeklinde biten kalıplar vardır. Aynı şekilde hukukta da ‘Gereği düşünüldü’ denilerek gerekçeler sıralanır.¹⁷²

5. *Yasaklar; Yasa İhlalleri*: Masalın başında geçen bir yasak varsa masal içinde o yasak mutlaka delinir; bu örüntü değişmez. Kral bütün iğnelerin ortadan kaldırılmasını emreder ama kalan tek iğne Uyuyan Güzel’in parmağına batar. Hukukta her zaman bu derece keskin olmasa da onda da benzer bir örüntü görmek mümkün. Davanın başında bir yasadan söz ediliyorsa, sonunda çoğunlukla onun bir şekilde ihlal edildiği anlaşılır.¹⁷³

6. *Dönüştürücü Güç*: Nasıl ki masalarda sihirli bir değnek, bir iksir veya büyü elmayı zehre, kurbağayı prene dönüştürür; benzer bir güç hukukta da vardır. Kanunun gücüyle zanlı, suçluya; davalı ise zararları telafi edilmiş bir muzaffere dönüşebilir.¹⁷⁴

¹⁷¹ Roberts, a.g.e s 522

¹⁷² Roberts, a.g.e s 524.

¹⁷³ Roberts, a.g.e s 525.

¹⁷⁴ Roberts, a.g.e s 525.

5.BULGULAR

Masallar ilk okunduğunda adaletle bağlantılı olabilecek her veri kodlandı. Daha sonra bu kodlardan yola çıkılarak dört tema belirlendi: ilahi adalet, devlet eliyle adalet, kişiler eliyle adalet ve adaletsizlik. Daha sonra her tema, benzer ve/veya bağlantılı kodların bir araya getirilmesiyle kategorilere ayrıldı.

Bir masalda tek bir adalet türünün olmadığı, bazen birden fazla adalet türünün iç içe geçmiş halde bir sona varıldığı görülmüştür. Bir masalın sonunda ilahi adalet tecelli etse de kahramanı ona götüren yolda diğer adalet türlerinden öğeler de görülebilmektedir. Veya sonunda kahramanın kendi gayreti netice vermiş olsa da çıktığı yolculukta ilahi adalet öğelerinden, doğru insanla karşılaşma gibi bir durum veya padişahın ödüllendirmesiyle devlet eliyle adalet de sürece dâhil olabilmektedir. Ayrıca bir adalet ögesinin aynı zamanda başka bir adalet ögesi olduğu durumlar da mümkündür; padişahın kendisine iyilik yapan birini ödüllendirmesinin, bir yandan devlet eliyle adaletle girerken, diğer yandan bu iyiliğe layık olan bireyin kendi çabası sonucunda olmasının ise kişiler eliyle adaleti tezahürü olması gibi.

Bazı masallarda adaleti adaletsizlikten ayırtırmak zor olmuştur. Kahramanın masalın sonunda edindiği kazanım bir yanıyla onun hakkı iken, aynı kahramanın bu kazanıma ulaşma yolunda yaptığı yanlışların cezasız kalması haksızlık olabilmektedir. Keşiş Ne Gördün?¹⁷⁵ masalında, yoksul kız kendisine mektup bırakıp savaşa giden sevdiği şehzadenin peşine düşer, yolda bir keşişle karşılaşır, onunla kıyafetlerini değiştirip yola devam eder. Şehzadeyi gördüğünde bile kimliğini ona söylemez, yol boyunca keşiş kılığında birlikte yolculuk yaparlar. Şehzadenin düğünü olacağı gün bile kim olduğunu gizleyerek düğüne gider, şehzadeyle düğünü olan küçük vezirin kızı çirkin olduğu için, şehzadenin ve sultanın annelerinin sözü üzerine, gelinin yerine geçerek geceyi şehzadeyle geçirir. Ertesi gün geceden parmağına takılan yüzük ve yaralı parmağına bağlanan mendil sayesinde gerçek ortaya çıkınca şehzadeye kavuşur ve mutlu olur. Burada bir yanıyla sevdiğini geride bıraktığı için acı çeken şehzadenin sevdiğine kavuşması adaletten sayılırken, aynı şehzadenin küçük vezirin kızını sırf çirkin olduğu için ertesi gün babasının evine gönderip, sevdiği kadınla mutlu bir sona kavuşması ise adaletsizlik olarak görülmüştür.

¹⁷⁵ Gökalp, Ziya Altın Işık, İstanbul, Bordo Siyah, s 55.

Analiz sonucunda, en yüksek orana sahip olan temanın ilahi adalet olduğu; ilahi adaleti sırasıyla kişiler eliyle adalet, adaletsizlik ve son olarak devlet eliyle adaletin takip ettiği görülmüştür. Her bir temanın kendi içindeki dağılımında ise bazı kategorilerin daha yoğun bazılarının ise daha az geçtiği saptanmıştır. Kategoriler en sık görünenden en az görüne olacak şekilde sıralanmıştır.

5.1 İLAHİ ADALET

Bunlar yukarıda tanımlandığı şekliyle metafizik bir takım güçlerin bireyin doğru zamanda, doğru yerde olmasını sağlayacak şekilde etkili olduğu veya doğüstü güçlere sahip yaratıkların yardımı ile adaletin yerini bulduğu durumlardır. Sekiz kategori halinde incelenen ilahi adalet tecellileri, en yoğunundan en az görülene doğru, masallardan örneklerle birlikte sıralanmıştır.

1. Doğaüstü gücü olan bir yaratığın/nesnenin/insanın yardımı: Masalda, kahramana olağanüstü güçlere sahip birileri veya bir şeyler yardım eder. Bunlar bir dev, anka kuşu veya cin gibi yaratıklar olabilirken, zaman zaman da doğüstü güçleri olan bir at, yılan veya kartal gibi hayvanlar da olabilmektedir. Kimi zaman da aksakallı biri ortaya çıkıp, gerekli yardımı yapar ve ortadan kaybolur. Dev Baba isimli masalda, gördüğü rüyadan dolayı padişah babası tarafından öldürülmek üzere saraydan gönderilen kıza bir dev sahip çıkar, ona babalık yapar ve sonunda kız padişah babasına masum olduğunu kanıtlar.¹⁷⁶ Devlerin aranan bir yeri bulmada, zor bir görevi yerine getirmede yardımcı oldukları da sık rastlanan bir durumdur. Tiryaki Baba isimli masalda ise bir kartalın yardımı görülür. Kahve tiryakisi olan yoksul yaşlı adamla köylüler dalga geçmektedir, bir gün bir kartal gelip yoksul adamı hazine dolu bir mağaranın önüne götürür, yoksul adam oradan altınlar, elmaslar aldıktan sonra aynı kartal adamı dağ başından alıp köy meydanına getirir.¹⁷⁷ Beybörek ile Benliboz masalında, üvey annesi tarafından öldürülmek istenen Beybörek'i, atı Benliboz önce üvey annenin planından bahsederek, sonra da saraydan kaçırarak kurtarır.¹⁷⁸ Masallarda sık rastlanan yardımlardan biri de aksakallı birinden gelen yol göstermelerdir. Üvey annesi tarafından sarayda doğmak üzere olan bir yılan tarafından öldürülmesi için gönderilen kıza, annesinin mezarı başında aksakallı bir ihtiyar görünür ve bir kazan süt koyarsa yılanın kolayca süte geleceğini

¹⁷⁶ Boratav, Perteve Naili (2013) Az Gittik Uz Gittik, 10. baskı, Ankara, İmge Kitabevi, s 57.

¹⁷⁷ Helimoğlu Yavuz, Muhsine (2016) Evvel Zaman İçinde, 5. Baskı, İstanbul, Can Çocuk, s 47.

¹⁷⁸ Helimoğlu Yavuz, Muhsine (2011) Gel Zaman Git Zaman, 2. Baskı, İstanbul, Can Çocuk, s 18.

söyler. Daha sonra yine aynı yılanla evlenen her kızın ertesi gün öldüğünü bilen üvey annesi evlenmek üzere saraya gönderdiğinde kızın karşısına yine aynı aksakallı ihtiyar çıkar ve ona o gece yilandan soyunmasını istemesini tavsiye eder, kabuklarından soyunan yılanın içinden yakışıklı bir şehzade çıkar ve mutlu son yaşanır.¹⁷⁹

Doğanüstü gücü olan nesnelere yardımcı da sık rastlanan bir durumdur. Bu nesnelere; yol gösteren ayna, suçluları döven sopa, tılsımlı yüzük, sardıkça yolu yaklaştıran ip, ihtiyaç olan neyse onunla dolup gelen tencere, yolu gösteren çiçek, üfledikçe gerçekleri söyleyen kaval, birbirine sürtünce yardım getiren kıllar, ihtiyaç ne ise onunla dolan torba, sihirli testi gibi olağanüstü özellikleri olan şeylerdir. Leylekle Yaşlı Kadın masalında sihirli bir torba vardır mesela. Değirmene giderken yolda uyuyakalan yoksul kadının buğdaylarını alan leylek, kadına bir torba verir. Kadın canının istediği şeyi söyleyerek elini torbaya soktuğunda, ne istiyorsa onu çıkarabildiği bir torbadır bu.¹⁸⁰

2. Tesadüf (doğru insanla veya nesneyle karşılaşma): Masalarda kahraman hakkını aramak veya bir görevi yerine getirmek için çıktığı yolculukta tam da ihtiyacı olan nesneye rastlar veya ona aradığı yeri söyleyebilecek, bir görevi başarmasına yardım edecek insanla veya hayvanla karşılaşır. Yeraltı Diyarının Kartalı masalında, hasta olan babasını iyileştirmek üzere çıktığı yolculukta, su almak için indiği kuyudan yeraltı diyarına giden ve orada mahsur kalan cesur genç, bir yılanın bir kuş yuvasındaki yavru kuşları yemek üzere olduğunu görür, yılanı öldürür. Kurtardığı yavrular, onu yeryüzüne çıkarabilecek olan kartalın yavrularıdır ve değerli rastlantı sonucunda cesur genç yeryüzüne çıkar, sevdiklerine kavuşur.¹⁸¹ Tesadüflerin çokça görüldüğü durumlardan biri de, bir şekilde istenmeyen bebeklerin bir sandık içinde denize veya akarsuya bırakıldıktan sonra, o bebekleri bulanların çocuğu olmayan, çocuk hasreti çeken iyi insanlar olması. Çengi Dilaver masalında tam da böyle bir tesadüf vardır, padişahla evlenmeleri halinde ona sunacakları şeyleri kendi aralarında konuşan üç kız kardeşin söylediklerini duyan padişah sırasıyla üç kız kardeşe de düğün yapar ancak büyük ve ortanca kızın vaatlerini yerine getirmediklerini görünce onları sarayda hizmetçi yapmakla cezalandırır. Küçük kızın vaadi biri kız biri oğlan iki güzel çocuk doğurmaktır, çocukların doğduğunu gören ablalar kıskanır ve bebekleri bir sandığa koyarak denize

¹⁷⁹ Özel, Derya (2017) Bana Masal Anlat, İstanbul, Destek, s 175.

¹⁸⁰ Bayladı, Derman (2007) Anadolu Masalları 1, 2. Baskı, İstanbul, Say, s 78.

¹⁸¹ Boratav, a.g.e. s 96.

bırakırlar ve ne tesadüftür ki bebekleri çocuğu olmayan, onları kendi çocukları gibi yetiştirecek olan bir değirmenci bulur.¹⁸² Dünya Güzeli masalında genç şehzade, çıkacağı uzun ve zorlu yolculuk öncesinde ahıra gider ve yol boyunca ona yardım edecek olan, her şeyi bilen tayı seçer.¹⁸³ Baş Münecim masalında, münecimlik yaparak zengin olmaya çalışan yoksul adamın yolu saraya düşer, sultanın yüzüğü kaybolmuştur ve yoksul adamın kendi kendine konuşmasını yüzüğü çalan cariye duyar, söylenenleri üzerine alındığı için de suçunu itiraf eder.¹⁸⁴ Şamdan isimli masalda, babasıyla evlenmemek için yaptırdığı özel şamdanın içine giren kız, şamdanla birlikte denize atlar ve şamdan kızın evlenip mutlu olacağı şehzadenin sarayına gider.¹⁸⁵

3. Dua/ Beddua sonucu gelişen olaylar: Masallarda ilahi adalete götüren durumlardan biri de üçüncü sırada rastlanan dua veya beddua sonucu gelişen olaylardır. Kahraman ya birinin duasını alarak sıkıntılarından kurtulup, istediği şeye kavuşur veya yapmış olduğu bir hatanın sonucunda birinin bedduasını alarak zahmetli bir sürecin içine girmiş olur. Bu zahmetli sürecin sonucunda mutlu sona ulaşsa da beddua sebebiyle hatasının cezasını da çekmiş olur. Padişahın kızının hasta olduğunu duyan iyi kalpli Keloğlan, sultanın iyileşmesi için Kaf Dağı'ndan ala geyiğin sütünü getirmek üzere yola çıktığında annesi dua eder ve Keloğlan bu yolculukta aksakallı ihtiyardan, devlere kadar pek çok olağanüstü yardım alarak emelini başarıyla gerçekleştirir ve sultanı iyileştirir. Bu iyiliği karşılığında da sultanla evlenerek mutlu sona kavuşur.¹⁸⁶ Gülen Nar ile Ağlayan Ayva masalında da bedduanın sebep olduğu olaylar görülür. Normalde iyi biri olan Yörük Beyi yaşlı bir kadının kalbini kırar, kadın da bunun üzerine 'Dilerim Allah'tan Gülen Nar ile Ağlayan Ayva'nın derdine düşersin' diye beddua eder. Bu beddua üzerine Yörük Beyinin yüreğine hiç görmediği, bilmediği Gülen Nar ile Ağlayan Ayva'nın aşkı düşer. İçindeki bu aşka ateşiyle yollara düşen Yörük Beyi, bir peri kızı olan Gülen Nar ile Ağlayan Ayva'yı bulur, onunla evlenerek mutlu sona ulaşır.¹⁸⁷ Anne-babasının ani ölümüyle yalnız kalan Gül Kız evlenir ancak ev işlerinde başarılı değildir, dua eder ve yardımına bir peri gelir.¹⁸⁸ İncili Salkım masalında, küçük kız

¹⁸² Çengi Dilaver masalı, **Ülgen, Erol** (Yayına hazırlayan) (2015) Türk Masalları (Derleyen K.D), İstanbul, Akıl Fikir Yayınları, s 29.

¹⁸³ **Boratav**, a.g.e s 66.

¹⁸⁴ **Alptekin, Ali Berat** (2002) Taşeli Masalları, Ankara, Akçağ, s 367.

¹⁸⁵ **Seyidoğlu, Bilge** (2016) Erzurum Masalları, İstanbul, Dergâh Yayınları, s 288.

¹⁸⁶ **Camız, Şahsene** (2015) Güneş Yüklü Masallar, 5. Baskı, İstanbul, Can Çocuk, s 27.

¹⁸⁷ **Özel, Derya** (2017) Bana Masal Anlat, İstanbul, Destek s 191.

¹⁸⁸ **Helimoğlu Yavuz, Muhsine** (2016) Evvel Zaman İçinde, 5. Baskı, İstanbul, Can Çocuk, s 13.

tüccar olan babasından incili salkım getirmesini, unutmaması halinde bindiği geminin yürümesi için beddua eder, baba incili salkımı almayı unutur ve bindiği gemi hareket etmez.¹⁸⁹ Üvey annesinin eziyetlerine maruz kalan yoksul kız, babasının da terk etmesiyle yola düşer. Karşılaştığı yaşlı bir kadına ekmek pişirir ve duasını alır. Kadının duası üzerine girdiği nehirden altınlarla çıkar.¹⁹⁰

4. Kahırından ölme/ölme: İlahi adaletin tecellisi olarak görülen durumlardan biri de kötü karakterlerin bir kişi tarafından öldürülmeden ölmeleri veya iyi olanların elde ettiği başarı ve mutluluğa tahammül edemeyip intihar etmeleri veya kahırlarından ölmeleridir. Safa ile Cefa masalında, padişahın oğlu olan Safa ile sadrazamın oğlu olan Cefa kardeş gibi büyümüşlerdir. Safa Hind padişahının kızına âşık olunca Cefa hayatını tehlikeye atar ve iki aşığı birleştirir. Ancak Cefa'nın ülkesine bir kahraman olarak dönmesini hazmedemeyen Safa önce Cefa'nın öldürülmesi için uğraşır, bunu başaramayınca da intihar eder.¹⁹¹ Yusufçuk masalında ise gençleri kızının güzelliği ile büyüleyip, hazine dolu bir kuyuya götürüp, istediği miktarda hazine aldıktan sonra onları kuyuda ölüme terk eden yaşlı bir adam vardır. Aynı tuzağa düşen cesur, yoksul Yusuf kuyudan çıkmayı başardıktan sonra yaşlı adamı ders alması için bir geceliğine aynı kuyuya indirir ancak kuyuda ölüme terk ettiği onlarca gencin kemiğini gören ihtiyar kalp krizi geçirip ölür.¹⁹² Masalın birinde saflığı nedeniyle kardeşinin ihanetine uğrayan Mehmet, gittiği şehirde bir çiftin yanında çalışmaya başlar. Adam önce Mehmet'e para vermeden çalıştırmak ister, sonra da onu öldürmek ister. Mehmet'i öldürmeye çalışırken kendi karısı ölür, karısının öldüğünü görünce de adam korkudan ölür.¹⁹³ Bozok, Şahmaran'ın yerini söyleyerek onun ölümüne sebep olur, ihanetinden duyduğu pişmanlık sonucu uçurumdan atlayarak ölür.¹⁹⁴ Küçük kız kardeşlerini kıskanan iki abla, kız kardeşlerinin mutlu olmaması için her yolu dener, yeni doğan yeğenlerini bile öldürmek isterler. Sonunda kız kardeşlerinin yine mutlu olduğunu görünce ikisi de kahırlarından ölür.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Özel, a.g.e. s 89.

¹⁹⁰ Camız, a.g.e. s 155.

¹⁹¹ Safa İle Cefa masalı, Ülgen, a.g.e. s 109.

¹⁹² Yusufçuk masalı, Ülgen, a.g.e. s 269.

¹⁹³ Bayladı, Derman (2007) Anadolu Masalları 1, 2. Baskı, İstanbul, Say.

¹⁹⁴ Özel, a.g.e s 63.

¹⁹⁵ Ülgen, a.g.e.s 29.

5. Hastalık bulma: Yaptığı bir kötülük, hata veya aldığı bir beddua sonucunda hastalığa yakalanma durumlarını ifade eder. Cevherfuruş isimli masalda bir şehzade ile yoksul genç kızın başından geçenler anlatılır. Şehzade, uyuyanın parmağına takınca aklından geçenlerin duyulduğu bir yüzüğe sahiptir ve bu yüzüğü evlendiği gece yoksul genç kızın parmağına takınca, onun sevgisinden emin olur ve eşini çok sever. Ancak kendisi savaşta iken eşine musallat olan bir kuyumcu olmuştur, genç kız kuyumcuyu öldürerek ondan kurtulmayı başarmıştır. Ancak sefer dönüşü yüzüğü eşinin parmağına takan şehzade hikâyenin sadece yarısına kadar dinleyebilmiş, eşinin kendisini aldattığını düşünerek onu öldürmesi için lalasına vermiştir. Lala genç kadına inandığı için onu öldürmez ancak şehzade eşini öldürttüğünü düşünerek üzüntüden hasta olur.¹⁹⁶ Konuşan Kaval masalında, küçük kız kardeşlerini göle atan ablalar, odalarından çıkamayacak kadar çirkinleşirler.¹⁹⁷ Kör Adam masalında, develerce yükü hazineyle yetinmeyip, onunla yolculuğa çıkan adamın elindeki sihirli kutuyu da alan açgözlü adam kör olur.¹⁹⁸ Şapkacı masalında, katıldığı savaşta esir düşen Şapkacı, 17 yıl sonra döndüğünde eşinin yanında yatan oğlunu yabancı bir adam zanneder, hiç konuşmadan ırmağa doğru koşar, onu gören eşi ve oğlu da ırmağa atlar ve ölür. Onların ölümüne sebep olan Şapkacı'nın ruhi dengesi bozulur.¹⁹⁹ Kardeşlerin başından geçenlerin anlatıldığı bir masalda, deli olan kardeş altın bulur, akıllı kardeşleriyle paylaşmak istediğinde kadıdan yardım isterler. Paylaşımı adil bir şekilde yapması beklenen kadı, kendini de paylaşımına dâhil ederek pay alır. Aldığı haksız kazançla merdivenden inerken düşer ve bacağı kırılır.²⁰⁰ Kardeşlerle ilgili başka bir masalda ise, padişahla evlenen küçük kızını ablaları kıskanır, doğan çocuklarını sandığa koyarak suya atırırlar. Onların dediğini yapan ebenin sonunda dili tutulur, gözleri kör olur.²⁰¹

6. Şifa bulma: Hastalığa yakalanan kahramanın, yaptığı bir iyiliğin karşılığı olarak şifa bulduğu veya bir haksızlık sonucu kaybettiği sağlığına kavuştuğu durumları ifade eder. Padişah ile Üç Oğlu masalında evlilik çağı gelen üç şehzade evlenecekleri kızları bulmak üzere yola çıkarlar. Çıktıkları yolculukta konakladıkları her evde bir devi öldüren küçük kardeş ağabeyleri tarafından kıskanılır ve bir kuyuya atılarak ölüme terk edilir. Kuyunun

¹⁹⁶ Cevherfuruş masalı, **Ülgen**, a.g.e. s 63.

¹⁹⁷ **İpek, Emel** (2017) Türk Masalları, İstanbul, Karanfil, s 64.

¹⁹⁸ **Ümit, Ahmet** (2010) Masal Masal İçinde, 6. Baskı, İstanbul, Doğan Egmont, s 119-143.

¹⁹⁹ **Ümit**, a.g.e. s 27-51.

²⁰⁰ Akıllı Oğlanlar ve Deli Oğlan masalı, **Boratav**, a.g.e. s 283.

²⁰¹ Çengi Dilaver masalı, **Ülgen**, a.g.e. s 29.

yanından geçen bir kervan küçük şehzadeyi fark eder ve kuyuda hastalanmış olan genci Bezirganbaşı'nın kızı iyileştirir.²⁰² Ağlayınca gözlerinden inciler dökülen ve padişahla evlenmek üzere olan kızı üvey annesi kıskanır ve gözlerini çıkarır. Masalın sonunda padişah kızı bulur, üvey anneden de gözleri alıp tekrar takarlar, kız görmeye başlar.²⁰³ Terzi ile Kunduracı masalında, çıktığı yolculukta karşılaştığı kunduracının ihaneti sonucu iki gözünü de kaybeden iyi yürekli terzi, gözüne sürdüğü çiğle yeniden görmeye başlar.²⁰⁴

7. Yaptığı kötülüğün karşılığında başına bir kötülük gelmesi: Kötü karakterlerin yaptıkları kötülüklerin sonunda kendilerinin de başına bir kötülüğün gelmesi durumu ifade eder. Burada, kötü karakterin başına gelen kötülüğün faili zarar verdiği insanlar değildir, zarara uğrayan kişinin bir dahli olmadan, ilahi bir şekilde başka bir el tarafından kötü karakter de bir kötülüğe/zarara maruz kalır. Eden Bulur isimli masalda böyle bir silsile mevcuttur; gülü koklayan bülbülün yavrularını yılanın öldürür, yılanı bahçıvan öldürür, bahçıvan idama mahkûm edilir, bahçıvanı astıran padişah da halk tarafından tahttan indirilip öldürülür.²⁰⁵ İyilik'le Kötülük adında iki arkadaş yolculuğa çıkar, İyilik yolda acıkınca Kötülük, İyilik'in gözlerini almak karşılığında ona ekmek verir. Dağ başında ölüme terk eder. Masalın sonunda Kötülük, şeytanlar tarafından öldürülür.²⁰⁶ İbiş ile Memiş masalında Memiş, babasının ölmek üzere iken verdiği nasihatini dinlemez, kardeşi ve annesini sıkıntı içinde bırakarak koyunları satar ve şehre gider. Masalın sonunda, parası biten Memiş pişman ve perişan bir halde köyüne döner.²⁰⁷

8. Rüya yoluyla alınan bir bilginin yardımı: Masalarda en az görülen bu kategori, kahramanın aradığı cevabı rüyada görmesi veya gördüğü bir rüya üzerine yola çıkmasını ifade eder. Büyülü Nilüfer masalında, üvey anneleri tarafından 11 erkek kardeşi kuğuya, kendi yüzü de çıkmayan siyah bir boya ile boyayan genç kızın rüyasına aksakallı bir ihtiyar gelir ve ona yüzünü yıkayıp eski güzelliğine kavuşacağı pınarın yerini ve kardeşlerine yapı-

²⁰² Helimoğlu Yavuz, Muhsine (2016) Evvel Zaman İçinde, 5. Baskı, İstanbul, Can Çocuk, s 20.

²⁰³ Gözyaşları İnci Olan Kız masalı, İpek, a.g.e. s 91.

²⁰⁴ Camız, a.g.e. s 167.

²⁰⁵ Demiray, M. Güner (1996) Anadolu'dan Masallar, Gündoğan, s 97.

²⁰⁶ İyilikle Kötülük masalı, Alptekin, a.g.e. s 289

²⁰⁷ Tezel, Naki (2018) Türk Masalları, 6. Baskı, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, s 114.

lan büyüünün nasıl bozulacağını söyler. Kız bunun üzerine pınarı bulur, hem kendi güzelliğine kavuşur hem de sonunda kardeşlerinin üzerindeki büyüü bozar.²⁰⁸ Bir masalda, Acem padişahının oğluyla, padişahın kızı birbirlerine rüyada âşık olurlar. Kız bunun üzerine Acem padişahının sarayına gider, sevdiğine kavuşur.²⁰⁹ Başka bir masalda ise padişahın oğlu Safa, vezirin oğlu Cefa'yı kışkandığı için ona iftira atar ve padişah da Cefa'nın asılmasını emreder. Ancak padişahın rüyasına giren Derviş, her şeyi anlatır ve Cefa kurtulur.²¹⁰

5.2. KİŞİLER ELİYLE ADALET

Burada bireyin kendi gayretleri sonucunda veya yine kendisi gibi, olağanüstü güçleri olmayan bir insanın yardımıyla adalete kavuştuğu durumlar ele alındı. Sekiz kategori halinde ele alınan kişiler eliyle adalet yansımaları, yoğunluk derecesine göre en çok olandan en az olana doğru sıralanmıştır.

1. Sahip olduğu bir erdem sonucu ödüle layık olma: Masal kahramanının aklını/zekâsını kullanması, cesareti, azmi, dürüstlüğü, bilgisi veya iyi yürekliliği gibi erdemleri sonucunda hak ettiği şeye kavuşması veya ödüllendirilmesi durumlarını ifade eder. Hayırlı Evlat masalında zengin bir baba servetini üç oğlundan hangisine bırakacağına karar vermek için her birine bir kese altın verir ve üç yıl içinde bu altını nasıl kullandıklarına bakar. Üç yılın sonunda büyük oğul yanında kırk atlı ile, ortanca oğul yüz deve ile döner. Küçük oğul ise çıktığı yolculukta çok can alan bir nehrin üzerine bir köprü yaptırır, kırk yetim çocuğa da sahip çıkarak onları alıp döner babasının evine. Babası da servetini bu iyi yürekli oğluna bırakır.²¹¹ Altın Kafesteki Bülbül masalında ise yoksul bir gencin hem azmi ve cesareti hem de aklını kullanması sonucunda mutlu sona ulaştığı görülür. Masalda Kafdağı'nın zirvesindeki altın kafesteki bülbülü getirebilen kişi prensesle evlenecektir. Yola çıkan genç bir devle karşılaşır, devlerin insanları yediğini bildiği için hemen devin memesini emer, böylece devin çocuğu gibi olur. Bunun üzerine dev onu yemez, Kafdağı'na gitmesi için de yardım eder. Altın kafesteki bülbülü zorluklar sonucunda alıp saraya götürülen genç prensesle evlenerek mutlu olur.²¹² Kral Oğlunun Bilmecesi masalında yoksul, öksüz bir kız vardır. Çalıştığı evin

²⁰⁸ **Özel, Derya** (2017) Bana Masal Anlat, İstanbul, Destek, s 183.

²⁰⁹ **Türkeş Günay, Umay** (2011) Elazığ Masalları ve Propp Metodu, 2. Baskı, Ankara, Akçağ, s 93.

²¹⁰ Sefa ile Cefa masalı, **Ülgen**, a.g.e. s 109.

²¹¹ **İpek, Emel** (2017) Türk Masalları, İstanbul, Karanfil s- 11- 14.

²¹² **Camız**, a.g.e. s 68.

şımarık kızlarının zulmüne maruz kalan kız, Mısır kralının oğlunun sorduğu bilmecenin cevabını bilerek, onunla evlenmeye layık olduğunu kanıtlar ve evlenip mutlu olur.²¹³ Bir masalda padişahın küçük oğlu elma bahçesine dadanan devi öldürür, dönüşte de devin kızlarını yanında getirir. En güzel kızı kendisine eş adayı olarak seçmiştir ancak ağabeylerinin kıskançlığı sonucu kuyuda kalır ve sevdiğinden uzaklaşır. Sevdiği kıza hayatta olduğunu hissettirmek için, ondan aldığı özel eşyaları kendisine ulaştırır ve sevdiğine kavuşur.²¹⁴ Başka bir masalda padişahın kızı Bülbül Seyyah'a sahip olmak ister ve üç erkek kardeşi de onu bulmak için yola çıkar. Küçük kardeş yolculuk boyunca gösterdiği sabır ve dikkat sonucunda Bülbül Seyyah'ı elde eder.²¹⁵ Bir masalda, iki kardeşten birinin sadece kızları vardır, diğerrinin ise oğulları. Oğulları olan kardeş, kızları olanla dalga geçer. Bunun üzerine küçük kız, amcasıyla iddiaya girer, bir yılın sonunda en çok kazançla gelen taraf iddiayı kazanacaktır. Küçük kız amcasının oğluyla çıktığı yolculuğun sonunda hem bir heybe dolusu altınla gelir hem de çalışkanlığı ve hünerleri sayesinde gönlünü kazandığı padişahın oğluyla evlenir.²¹⁶

2. İyilik yapılan kişi tarafından ödüllendirilme: Kahramanın ya masalın başında iyilik yaptığı biri tarafından canının bağışlanması, bir yardım görmesi ya da masalın sonunda iyilik yaptığı insan tarafından ödüllendirilerek mutlu sona kavuşmasını ifade eder. Altınlı Kız masalında üvey annesinin yoksulluk bahanesiyle ısrarları üzerine babası tarafından dağda ölüme terk edilen küçük kız, gittiği bir evde karşılaştığı yaşlı kadının ev işlerine yardım eder önce, bu yardımdan hoşnut olan kadın onu yan eve yönlendirir, orada da yaşlı adama ekmek pişiren kıza yaşlı adam altınlı derenin yolunu tarif. Böylece kız evine dönerken üstü altınlarla doludur.²¹⁷ Bir padişahın kızı rüyasında görüp âşık olduğu Acem padişahının oğlunu bulmak üzere saraydan kaçarken cariyelerden biri yardım eder. Bu yardımı karşılıksız bırakmayan kız, cariyeyi de Acem ülkesine gelin eder.²¹⁸ Cimri bir köse, bir mezara girer ve oradan geçmekte olan Halep valisinin eşinin doğum sancısı tutar, yeni doğan bebeği mezara koyarak, kendisini valinin çocuğu gibi tanıtır. Kösenin hanımı, mezardaki bebeği alır,

²¹³ Helimoğlu Yavuz, Muhsine (2016) Evvel Zaman İçinde, 5. Baskı, İstanbul, Can Çocuk s 59.

²¹⁴ Helimoğlu Yavuz, Muhsine (2011) Gel Zaman Git Zaman, 2. Baskı, İstanbul, Can Çocuk, s 43.

²¹⁵ Bülbül Seyyah masalı, Camız, a.g.e. s 41.

²¹⁶ İki Kardeş masalı, Türkes Günay, a.g.e. s 93.

²¹⁷ Camız, a.g.e. s 155.

²¹⁸ Tüylü masalı, Türkes Günay, a.g.e. 93.

ona kendi çocuğu gibi bakar, sonra da gidip her şeyi valinin hanımına anlatır, Valinin hanımını, kadını yanına alır ve rahat ettirir.²¹⁹ Musul padişahının kızı Kara Gözlü Sultan kayıptır, Tembel Ahmet çalışmak için çıktığı yolculukta bir kuyuya iner ve kızın orada olduğunu görünce onu kurtarır. Musul padişahı da Tembel Ahmet'in bu iyiliğini ödüllendirir.²²⁰ Fakir bir adam olan Hacı Mehmet'i eşi, kızına çeyiz alması için evden kovar. Geceyi geçirmek için yer ararken 40 Haramilerle karşılaşan Hacı Mehmet, onlarla birlikte hırsızlık yapmak zorunda kalır. Ancak girdiği her evde, evdekilere bir şekilde yardımını dokunur, haramiler bir şey çalamadan kaçmak zorunda kalırlar. İyilik yaptığı ev sahipleri de Hacı Mehmet'e para verirler.

221

3.İntikam: Masalın başında hakarete/ihanete uğrayan, dışlanan, hak etmediği halde ağır cezalara maruz kalan kahramanın masalın sonunda kendisine yapılanların hesabını sormasını veya yaşadığı üzüntüyü aynısıyla karşı tarafa yaşatmasını ifade eder. Billur Köşk ile Elmas Gemi masalında, meşhur bir Billur Köşk vardır, köşkü görmek üzere gelen Yemen şehzadesine köşkte yaşayan prenses âşık olur. Prensese kendisine âşık ettiğinden emin olunca kendini beğenmişlik yaparak prensesi gözü yaşlı bırakarak, Yemen'e döner. Bunun üzerine prenses elmastan bir gemi ile Yemen'e gider, şehzadeyi kendine âşık eder ve İstanbul'a döner.²²² Kömürcü Çırağı masalında da ağabeylerinin ihanetini uğrayan küçük kardeşin, sonunda onları cirit oyununda yenerek intikamını aldığı görülür. Devın karnından kız kardeşlerini kurtarma cesaretini gösteren küçük kardeş ağabeyleri tarafından kıskanılarak kuyuda bırakılır. Kuyudan yeraltı dünyasına inen genç Anka kuşunun yardımıyla yeryüzüne çıkar ve sarayda cirit yarışının yapıldığı gün ağabeylerinin ikisini de yenerek hem intikamını almış olur hem de nişanlısına kavuşarak mutlu olur.²²³ Yoksul bir genç olan Yusuf, gençleri kandırarak hazine dolu bir kuyuya indirip, hazineleri aldıktan sonra da gençleri kuyuda ölüme terk eden yaşlı adama rastlar. Yaşlı adam aynı şeyi Yusuf'a da yapar ancak Yusuf bir şekilde çıkar kuyudan. Daha sonra yaşlı adamın kendisine yaşattığını ona yaşatmak için, yaşlı adamı 24 saatliğine kuyuda bırakır.²²⁴ Kralın biri Dünya Güzeli'ni zorla sarayına getirtip evlenmek ister. Dünya Güzeli ise kendisini zorla getirten kralı öldürür.²²⁵

²¹⁹ Köse Ayak Kaç masalı, **Boratav**, a.g.e s 258.

²²⁰ Tembel Ahmet masalı, **Gökalp**, a.g.e. s 33.

²²¹ Hacı Mehmet masalı, **Ülgen**, a.g.e. s 243.

²²² **Alangu, Tahir** (2019) Billur Köşk, 19. baskı, İstanbul, YKY s 9-30

²²³ **Bayladı, Derman** (2007) Anadolu Masalları 1, 2. Baskı, İstanbul, Say, s 104

²²⁴ Yusufçuk masalı, **Ülgen**, a.g.e. s 269.

²²⁵ Dünya Güzeli masalı, **Boratav**, a.g.e. s 66.

4. Hakkı olanın peşine düşme ve elde etme: Masalın başında kahramanın sevdiği insan, hak ettiği makam veya hakkı olan bir paye başka birilerinin hileleriyle elinden alınabilirken masalın sonunda kahramanın hakkı olana kendi çabaları sonucunda ulaştığı ve elde ettiği görülür. Bu kategori 1 numaralı ‘Sahip olduğu bir erdem sonucu ödüle layık olma’ kategorisine bir yönüyle benzetilebilir, zira burada da kahraman hakkı olanı elde etmek için aklını/zekâsını, cesaretini, hünerlerini vs kullanır. Ancak buradaki fark, sonunda elde ettiği ödül, masalın başında da kahramana aittir. Padişahın Oğlu masalında, bir padişahın başka bir ülkede doğan bir oğlu vardır ve belli bir yaşa gelince babasının sarayına doğru yola çıkar. Yolda karşılaştığı başka biri padişahın oğlunun kılıcını alarak padişaha gidip oğlunun kendisi olduğunu söyler ve saraya yerleşir. Bunun üzerine gerçek oğul da saraya gider, padişah iki genç arasında karar vermek için bir görev verir; padişahın kızıyla evlenen gerçek oğul olduğunu kanıtlayacaktır. Gerçek oğul bu zorlu görevi yerinde getirir ve saraya dönerek hak ettiği payeye kavuşur.²²⁶ Bir padişahın küçük kızı büyüyle ata dönüşen, cadının oğluyla evlenir, gündüzleri ata dönüşen genç geceleri ise yakışıklı bir insan olur. Küçük kız çok mutludur fakat sırrını kimseye söylememesi gerekmektedir. Ancak küçük kız dayanamaz ve sırrı açık eder, at da ortadan kaybolur. Çok sevdiği eşine kavuşmak için demir çarık giyip, demir asayla yollara düşer ve sevdiğine kavuşur.²²⁷ Beybörek’in dedesinin kılıcı gâvur padişahındadır ve Beybörek bir dizi cesaret gerektiren işin neticesinde dedesinin kılıcını gâvur padişahından alır.²²⁸ Bir padişahın küçük oğlu, elma bahçesine dadanan canavarı öldürmeyi başarır ve girdiği kuyudan üç güzel kızı kurtarır. Kızların en güzeli ile padişahın küçük oğlu birbirlerine âşık olurlar. Ancak kıskanç ağabeyleri, küçük kardeşi kuyuda bırakıp kızları saraya götürür. Kuyuda kalan küçük kardeş türlü zorluklar sonunda kuyudan çıkmayı başarır, saraya gidip babasına gerçekleri anlatır ve sevdiği kıza kavuşur.²²⁹

5. Birinin merhamet edip yardımında bulunması: Masalda özellikle haksız yere ölüme mahkûm edilen kahramana, çoğunlukla onu tanıyan biri merhamet eder ve canının kurtulmasını sağlar. Bu kişi kimi zaman kahramanın annesi, lalası olurken kimi zaman da ölüm emrini yerine getirecek olan celladın kendisi olabilir. Üç Kız Kardeş masalında, üç kız kardeşin hayallerini dillendirirken onları duyan padişah iki ablanın hayalini gerçekleştirir

²²⁶ Helimoğlu Yavuz, Muhsine (2015) Bir Varmış Bin Yokmuş, 2. Baskı, İstanbul, Can Çocuk s 73.

²²⁷ Cadının Gelini masalı, Bayladı, a.g.e. s 61.

²²⁸ Beybörek ile Benliboz masalı, Helimoğlu Yavuz, Gel Zaman Git Zaman, s 18.

²²⁹ Padişah ve Oğulları masalı, Helimoğlu Yavuz, Gel Zaman Git Zaman, s 65.

(sarayın tatlıcıbaşıyla evlenmek, sarayın aşçıbaşıyla evlenmek). Ancak küçük kız kardeşin hayalini şahsına bir hakaret olarak gördüğü için onu ölüme mahkûm eder. Küçük kızın hayâli sarayın hamamında yıkanmaktır ancak padişah, nalınlarını verecek, bohçasını taşıyacaktır. Ölüme mahkûm olan kıza merhamet eden cellat kızı öldürmez, kendisinin de çocuğu yoktur, kızı kendine evlat edinir.²³⁰ Bir padişahın kızı rüyasında, babasının altın ibrikle, kızın eline su döktüğünü görür. Bu rüyayı kendisine hakaret olarak alan baba, kızının başının vurulmasını emreder. Ancak cellatbaşı kızın güzelliğine kıyamaz ve kızın kaçıp kurtulmasına yardım eder.²³¹ Bir şehzade savaşa gidip döndüğünde, eşine musallat olan kuyumcudan haberdar olur ancak hikâyenin tamamını dinlemeden, eşinin kendisine ihanet ettiğini düşünerek öldürülmesini emreder. Kızı öldürmek için götüren lalaya, kız yolda bütün hikâyeyi anlatır ve lala kızın canını bağışlar, kaçmasına yardım eder.²³² İncili Salkım'la evlenen kız, İncili Salkım'ın göbek deliğinden girerek içindeki yasak dünyayı gezer. Bunu öğrenen İncili Salkım kızın ölmesini ister ve Arap'ı görevlendirir ancak Arap kıza acır ve onu öldürmez.²³³ Yardımlar her zaman kahramanın canının bağışlanması şeklinde olmaz, kimi zaman da kahramanın ihtiyaç duyduğu bir iyilik halinde gelir. Fakir bir çamaşırcının kızı, hamama gittiği bir gün, hamama gelen zengin kadınlar tarafından hamamdan çıkarılır. Buna çok üzümlü ağlayan kızı çalıştığı konağın sahibi görür ve kızı ertesi gün annesiyle birlikte zengin hamamına gönderir.²³⁴ İlik Sultan adında bir sultan, Yemen padişahının oğluna âşık olur fakat aşkı karşılık bulmaz. İlik Sultan bunun üzerine hasta olur. Sarayın hekiminin yol göstermesiyle, İlik Sultan, Yemen padişahının oğlunu kendine âşık eder.²³⁵ Bir başka Yemen padişahının oğluna aşk masalında, Hint padişahının kızı vardır. Rüyasında âşık olduğu Yemen padişahının oğluna kavuşmak için bir kütüğe girerek denize atlar. Saraya ulaştıktan sonra ise padişahın kızının yardımıyla, Yemen padişahının oğluyla evlenir.²³⁶

6. Gerçeğin ortaya çıkması sonucu hak ettiği şeye kavuşma: Bir iftiraya uğrayan veya haksızlığa maruz kalan kahramanın, gerçeklerin ortaya çıkması sonucunda hakkını elde etmesi durumunu ifade eder. Ay ve Yıldız masalında, padişahın oğlunun evlendiği fakir kız

²³⁰ Üç Kız Kardeş masalı, **Ülgen**, a.g.e. s 225.

²³¹ **Boratav**, a.g.e. s 57.

²³² Cevherfuruş masalı, **Ülgen**, a.g.e. s 63.

²³³ İncili Salkım masalı, **Özel**, a.g.e. s 89.

²³⁴ Zengin Hamamı masalı, **Boratav**, a.g.e. s 251.

²³⁵ İlik Sultan masalı, **Boratav**, a.g.e 186.

²³⁶ Hint Padişahının Kızı masalı, **Türkeş Günay**, a.g.e. s 104.

hamile kaldığında şehzadeye alınada ay olan bir oğlan ve yıldız olan bir kız çocuğu doğuracağını söyler. Baştan beri bu evliliğe karşı olan şehzadenin annesi, fakir kızım dediği gibi alınada ay olan bir oğul ile yıldız olan bir kız doğurduğunu görünce bebekleri bir sandıkla denize bırakıp, onların yerine iki tane köpek yavrusu koyar. İki köpek yavrusu doğuran genç kadın ahırda yaşamaya mahkûm edilir. Aradan geçen yıllar sonunda çıktığı bir seyahatte, kendi çocuklarını bulan balıkçı ile karşılaşan şehzade, balıkıdan gerçeği öğrenir ve saraya dönerek eşini ahırdan çıkarır, fakir kız hem çocuklarına hem saraydaki saygın konumuna kavuşur.²³⁷ Kll Fatma masalında üç kız kardeş anneleriyle birlikte yaşamaktadır. İki büyük kız annelerini kesip yemeğe karar verir, kkk kız annesinin etini yemez, bunun üzerine ablalar kkk kızını bir kuşa dönüştürür. Kuş sarayın bahçesinde, başından geçenleri anlatarak ter, gerçeği öğrenen padişah ablaları cezalandırır, Kll Fatma ile evlenir.²³⁸ Başka bir masalda, padişahla evlenen kkk kız kardeşlerini kıskanan iki abla onun yeni doğan çocuklarını bir salın üzerinde ırmağa bırakır ve çocukların yerine iki köpek yavrusu koyarlar. Kendisine ocuk olarak iki köpek doğuran kadına çok kızan padişah, kadını köpeklerle birlikte şehrin meydanında sergiler ve sadece köpek yemeği verir. Diğer yandan çocukları bir oduncu bulur, büyütür. Yıllar sonra padişah gerçeği öğrenir ve çocuklarına kavuşur, anneleri de mutlu olur.²³⁹ Masalın birinde yaşlılara düşman bir padişah vardır ve hepsinin öldürülmesini emreder. Bir genç babasını saklar, onun bilgi ve tecrübesiyle de padişahın sorduğu soruları doğru cevaplar. Bu cevapların yaşlı bir adamın tecrübesinden kaynaklandığını öğrenen padişah, yaşlıları öldürmekten vazgeçer.²⁴⁰

7.Yaptığı kötülükten pişmanlık duyup hatasını telafi etme: Masalın başında kahramana haksızlık eden karakter, masalın sonunda pişman olup hatasını telafi eder. Bütün masallar içinde bir örneğe rastlanmıştır. İki Kardeş masalında Ahmet ve Mehmet adında iki kardeş vardır; Ahmet kurnaz, Mehmet ise saftır. Babaları lnce Ahmet miras paylaşımında Mehmet'e hayvanların en kötüsünü verir. Daha sonra da çıktıkları yolculukta Mehmet'i yalnız bırakır, Mehmet lmn kıyısından döndüğü zor bir yolculuk yapar. Ancak masalın sonunda hatasını anlayan Ahmet, baba evine geri döner, evi onarıp Mehmet'in dönmesini bekler, eve dönen Mehmet'i sevgiyle karşılar ve sonrasında hep iyi davranır.²⁴¹

²³⁷ Helimoğlu Yavuz, Muhsine (2011) Gel Zaman Git Zaman, 2. Baskı, İstanbul, Can ocuk, ss 81- 86.

²³⁸ Alptekin, a.g.e. s 258.

²³⁹ Gülperi masalı, Bayladı, a.g.e. s 7.

²⁴⁰ Yaşlılara Düşman Olan Padişah masalı, İpek, a.g.e. s 42.

²⁴¹ Bayladı, a.g.e. s 46.

8.Aile reisinin hüküm vermesi: Aile reisinin verdiği hüküm sonucunda hakkın yerini bulması, adaletin sağlandığı durumlardır. Padişahların, kendi çocuklarıyla ilgili aldıkları kararlar onların aile reisi yönüyle değil, devleti temsil eden yönetici yönüyle ele alındığı için bu kategoriye dâhil edilmemiştir. İncelenen masallarda içinde aile reisi olarak babanın verdiği kararlar adaletin yerini bulduğu bir masal tespit edilmiş, annenin böyle bir konumda olmadığı gözlenmiştir. Telli Top masalında bir tüccarın üç kızından küçük olana yapılan haksızlık anlatılır. Seyahate çıkan babalarından küçük kız telli top ister. Telli topa sahip olan küçük kardeşi kıskanan iki abla, onu öldürmek üzere bir kuyuya atarak telli topa sahip olurlar. Ancak küçük kız oradan geçen bir kervan tarafından kuyudan çıkarılır. Gerçekler ortaya çıkınca da baba iki ablayı kırk katırın kuyruğuna bağlayarak ölümle cezalandırır.²⁴²

5.3. ADALETSİZLİK

Çalışmada adaletsizlik kavramı, hak edilmeyen ödül veya cezaya maruz kalma, adaletin sağlanmadığı, haksızlıkların olduğu durumları ifade edecek şekilde tanımlanmıştır. Üç kategori halinde incelenen adaletsizlik örnekleri, en çok görülenden en aza doğru sıralanmıştır.

1.İşlediği suçun cezasını çekmeme: Masallarda en sık rastlanan adaletsizlik kategorisini zarar verme, zorla elde etme, haksız kazanç, alışverişte hile, sahtekârlık ve yalan gibi suçların cezasız kalması oluşturur. Bu suçlardan birini veya birkaçını işleyen karakter masalın sonunda bunlara dair herhangi bir cezaya maruz kalmaz veya o karakterden hiç bahsedilmeyerek, yaptıklarının cezasını çektiğine dair bir bilgi verilmez. Ütelek isimli masalda, padişahın eşi vefat ederken yüzüğü kimin parmağına olursa onunla evlenmesini vasiyet eder. Yüzük de padişahın kızının parmağına uyunca padişah kızıyla evlenmek ister, bu evlilikten kaçmak için bir hayvan postu giyer ve bu şekilde üç yıl bir konakta hizmetçilik yapar. Masalın sonunda kız konağın beyinin oğlu ile evlenerek mutlu sona kavuşur ancak kendisine üç yıl önce şeyi yaşatan babasından hiç bahsedilmez.²⁴³ Fesatçı Saliha masalında ise adından anlaşılacağı üzere, bir kadının fesatlığı ve kurnazlığı ile elde ettiği şeyler anlatılır. Fesatçı Saliha önce bir konaktaki kazları, okuma öğretme bahanesiyle alarak, kesip yer sonra yeni

²⁴² Boratav, a.g.e. ss 168 -171.

²⁴³ Boratav, a.g.e. ss 172-177.

ölmüş bebeği mezarından çıkarıp kendi bebeği gibi teslim ettiği bir tüccardan, bebeğini öldürdüğünü iddia ederek para alır, yeni ölen bir kadının evine mevtanın kız kardeşi olduğu yalanıyla yerleşir, Azrail kılığında gece beyin odasına girerek ölen eşinin kardeşiyle (kendisi) evlenmeye zorlayarak evin beyiyle evlenir, sonra da bunları fark eden kaynanasını öldürür. Masalın sonunda burada işlediği suçlardan hiçbirinin cezasını çekmediği gibi, mala mülke konarak yaşamaya devam eder.²⁴⁴ Bir masalda Keloğlan, önce eşeğinin gümüş dışkıladığını söyleyerek 100 liraya satar, yalanı ortaya çıkınca söz dinleyen bir tavşanı olduğunu söyleyerek 200 liraya satar. Yalan söyleyerek elde ettiği haksız kazancın yanına yeni suçlar ekler; ölüleri diriltiren bir kavalı olduğunu söyleyerek, kavalı satın alan cambazın eşini öldürmesine sebep olur. Bir çobanı kandırarak onun yerine geçer ve çoban öldürülür. Alışverişte kandırdığı cambazların, nehrin derinliklerinde koyun olduğunu söyleyerek suya atlayıp ölümlerine sebep olur. Masalın sonunda dört insanın ölümüne sebep olmuş, haksız kazançlar elde etmiş biri olarak, herhangi bir müeyyide ile karşılaşmadan yaşamaya devam eder.²⁴⁵ Yoksul bir adamla zengin bir adam birlikte altın bulurlar, zengin adam yoksul adamı öldürüp, bir ağacın altına gömer, altınlarına da el koyar. Masalın sonunda gerçek ortaya çıkar, padişahın emriyle zengin adam bütün malını mülkünü fakir adamın eşine ve çocuğuna verir. Ancak fakir adamı öldürme suçuna dair herhangi bir ceza almaz.²⁴⁶ Eşini döven bir adam vardır, kadının hiçbir suçu yoktur. Adam Fes padişahıyla tanışır, durumu dinleyen Fes padişahı adama bir yüzük verip eşinin parmağına takmasını ister. Kadın yüzüğü parmağına takınca kendisini Fes padişahının yanında bulur. Bir yanıyla kadını eşinin dayağından kurtarmasına karşılık, diğer yanıyla bir kadını rızası olmadan alıkoymuş olan Fes padişahının bu yaptığıyla ilgili masalın sonunda bir açıklama yoktur.²⁴⁷ Keloğlan ağanın kızına âşık olur, onunla evlenmek için bir hocayı döverek bir dua öğrenir. Duayı okuyarak hocanın çarşı ortasında çıplak kalmasını sağlar. Daha sonra dua okuyarak ağanın kızıyla nişanlısını birbirine yapııştırarak, ağanın onları o halde görerek nişanı bozmasına sebep olur. Hileyle sonunda ağanın kızıyla evlenen Keloğlan yaptıklarından dolayı cezalandırılmaz.²⁴⁸ Kırk şehzade ava gider, av sırasında devlerle karşılaşır. Hepsini de Beybörek isimli en küçük şehzade öldürür. Yolculuğun sonuna doğru Beybörek, nişanlısını ağabeylerine teslim ederek başka bir

²⁴⁴ **Boratav**, a.g.e. ss 223- 226

²⁴⁵ **Tezel, Naki** (2018) Türk Masalları, 6. Baskı, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, s 187.

²⁴⁶ Ettiğini Bulur masalı, **Alptekin**, a.g.e. s 314.

²⁴⁷ Fes Padişahı masalı, **Alptekin**, a.g.e. s 282.

²⁴⁸ Keloğlan masalı, **Seyidoğlu**, a.g.e. s 234.

görev için onlardan ayrılır. Beyböreğ'in başarılarını kıskanan ağabeyler, nişanlısını bir kuyuya atarlar. Son görevi de başarıyla tamamlayan Beyböreğ, dönüş yolunda nişanlısını kuyuda bulur ve saraya döner. Masalın sonunda bütün kardeşler düğün yapar, eğlenir, evlenirler. Kardeşlerinin nişanlısını kuyuda ölüme terk eden 39 şehzadenin yaptığı yanlışa dair Beyböreğ başta olmak üzere hiç kimse tarafından bir kınama bile yoktur.²⁴⁹ Kurnaz bir besleme bir gece 40 gencin yaşadığı yere gider, yiyeceklerini çalar, ikinci gece yine aynısını yapar. Üçüncü gece yalanlar söyleyerek birlikte çalıştığı 40 kız, 40 gençle buluşturur. Dördüncü gece otuz dokuz kardeşi öldürür. Masalın sonunda kardeşlerin en büyüğü ile evlenen beslemenin, daha önce işlediği suçlar cezasız kalır.²⁵⁰

2. Hak etmediği halde ödüllendirilme: Aynı masal içinde bazı karakterler zorluklarla mücadele edip haksızlığa uğrarken, bazılarının hiçbir çaba sarf etmeden veya bir ödülü hak edecek herhangi bir şey yapmadan ödüllendirildiği olur. Üşengeç isimli masalda çok tembel bir genç vardır. Yerinden kalmaya üşenen bu gencin karşısına her istediğini gerçekleştiren bir boz yılan çıkar. Üşengeç boz yılanın gerçekleştirdiği dilekleri ile zengin olur, padişahın kızıyla bile evlenir. Üşengeç padişahın kızının kendisinden hamile kalmasını diler ve dileği gerçekleşir, kimden nasıl hamile kaldığını bilmeyen masum kız babası tarafından odasında yedi yıl boyunca hapsedilir, sadece hayatta kalmasına yetecek kadar yiyecek verilir. Yedi yaşına gelen oğlu Üşengeç'e baba dediği için padişah kızını Üşengeç'le evlendirir böylece her dileği yerine gelen Üşengeç mutlu yaşar, üşengeçlikten de kurtulur.²⁵¹ Şahmaran masalında da Ani'nin zalim hükümdarı hastadır ve iyileşmesi için Şahmaran'ın yüreğini yemesi gerekmektedir. Sonunda Şahmaran öldürülür ve hükümdar zalim olmasına rağmen yediği yürekle sağlığına kavuşur.²⁵² Sahtekâr bir Köse, bir tavşanı söz dinliyor diyerek; elindeki düdüğü, ölüleri canlandırıyor diyerek satar. Alışverişte kandırdığı adamla birlikte, bir de çobanın ölümüne sebep olur. Hem çobanın, hem diğer adamın mallarına konar.²⁵³ Yoksul bir adamın karısı, kocasını müneccimbaşı olmak için zorlar, adamı eve almaz. Adam da müneccim olduğu yalanıyla insanlardan para alır, tamamen tesadüfe dayalı bilgiler vermesi sonucunda ünü saraya kadar ulaşır ve müneccimbaşı olur. Adamı yalan söylemeye zorlayan,

²⁴⁹ Beyböreğ masalı, **Seyidoğlu**, a.g.e. s 71.

²⁵⁰ Kurnaz Besleme masalı, **Türkeş Günay**, a.g.e. s 122.

²⁵¹ **Boratav**, a.g.e. ss 151-155.

²⁵² **Özel, Derya** (2017) Bana Masal Anlat, İstanbul, Destek, s 63.

²⁵³ Kösenin Tavşanı masalı, **Boratav**, a.g.e. s 255.

evden atan kadın da muradına erer.²⁵⁴ Üvey annesinin eziyetlerine maruz kalan bir kız vardır. Babası, üvey annesinin isteği üzerine kızı evden uzaklaştırıp, dağın başında bırakır. İyi kalpli kız, karşılaştığı insanlara yardım ettiği için, cepleri altınlarla dolu olarak evine geri döner ve babası mutlu olur.²⁵⁵ Kurnaz bir kadın, tembel kızını pamuk tüccarıyla evlendirmek ister. Pamuk tüccarına, kızının bir günde bir batman pamuğu ipe çevirebildiği yalanını söyleyerek, kızıyla evlendirir. Sonrasında da yeni yalanlarla evliliğin sürmesini sağlar.²⁵⁶ Başka bir masalda ise kurnaz besleme, otuz dokuz kardeşi öldürür, yalanlar söyleyerek birlikte çalıştığı kızları kandırır ama sonunda kardeşlerini öldürdüğü adamla evlenerek mutlu olur.²⁵⁷

3. Hak etmediği cezaya maruz kalma: Masalarda kahraman sonunda mutlu sona kavuşsa da öncesinde bir suç işlemediği halde veya aynı suçu işleyen başkalarından çok daha ağır bir şekilde cezalandırılır. Dev Baba isimli masalda padişahın evlilik çağına gelmiş üç kızı vardır, babaları kızlarına gördükleri rüyaları sorar ve büyük kız rüyasında baş vezirin oğlunu, ortanca kız ikinci vezirin oğlunu görmüştür. Padişah kızları vezirlerin oğullarına vereceğini söyler. Sıra küçük kıza gelir, küçük kız rüyasında altın bir karyolada yatmaktadır, babası da altın bir ibrikle kızın eline su dökmektedir. Bu rüyayı kendisine hakaret olarak gören padişah kızına ölüm cezası verir.²⁵⁸ Gülperi masalında da üç kız kardeşin padişaha gelin olmaları halinde vaat ettiği şeyleri yapamadıkları durumda nelerin olduğu anlatılır. Büyük kızın vaadi, padişahın ordusunun tamamının sığacağı bir halı dokumaktır ve vaadini yerine getirmesi istendiğinde Kafdağı'ndan, bulunması imkânsız iplik ister. Ortanca kızın vaadi kırk bin kişinin sığacağı bir çadırı dokumaktır ve vaadini yerine getirmesi istendiğinde ise ancak Cinler ülkesinden özel bir ipekle dokuyabileceğini söyler. Yapamayacakları işleri kurnazlıkla çözen kızların cevapları padişahın çok hoşuna gider, onları zeki bularak altın birer bilezikle ödüllendirir. Küçük kızın vaadi bir oğlan bir kız iki çocuk doğurmaktır, çocukları doğurur ancak onu kıskanan ablaları doğumdan hemen sonra bebekleri alıp yerine iki köpek yavrusu koyar. Köpek yavrularını gören padişah çok öfkelenir ve küçük kızını demirden bir kafeste, şehir meydanında köpek yemeği vererek sergilemekle cezalandırır. Bu

²⁵⁴Müneccimbaşı masalı, **Ülgen**, s 79.

²⁵⁵ Altınlı Kız masalı, **Camız**, a.g.e.s 155.

²⁵⁶ Keze Bacı masalı, **Helimoğlu Yavuz, Muhsine** (2015) Bir Varmış Bin Yokmuş, 2. Baskı, İstanbul, Can Çocuk, s 23.

²⁵⁷ Kurnaz Besleme masalı, **Türkeş Günay**, a.g.e. s 122.

²⁵⁸ **Boratav**, a.g.e. s 57-65.

ceza çocuklarının büyüyüp gelip annelerini kurtarmasına kadar da sürer.²⁵⁹ Keloğlan, iftira raya uğrayıp evinden kaçan bir kızla karşılaşır, onu alıp evine götürür. Annesinden kızın gitmesine izin vermemesini ister. Keloğlan çarşıda iken kız kadına çok yalvarır, kadın da kızı acır ve gitmesine izin verir. Eve gelip bunu öğrenen Keloğlan annesini döverek öldürür.²⁶⁰ Evlilik yaşı gelen üç kız padişah babalarına birer karpuz göndererek evlenme isteklerini dile getirirler. Bunun üzerine padişah kızlarını çağırarak, kiminle evlenmek istediklerini sorar, iki büyük kız kararı babalarına bırakırken, küçük kız genç biriyle evlenmek istediğini söyler. İsteğini dürüstçe ifade eden kıza öfkelenen baba, onu ülkenin en tembel insanıyla evlendirir.²⁶¹ Yemen şehzadesine âşık olan bir sultan, önce aşkına karşılık bulamaz. Bunun üzerine yola çıkarak Yemen'e gider, şehzadenin dikkatini çekmeyi başarır. Şehzade ise annesini, kıza görücü olarak gönderir. Ancak anne sultana her ziyarette genç sultanın ağır hareketlerine maruz kalarak saraya döner.²⁶² Başka bir masalda, üç kız kardeş kendi aralarında konuşurken, padişahla evlenmeleri halinde padişaha sunacakları hünelerden bahsederler. Büyük kız, padişahın ordusunun tamamının sığacağı bir halı dokuyacağını; ortanca kız, kırk bin kişinin sığacağı bir çadır dokuyabileceğini söyler. Küçük kız ise biri kız biri erkek iki çocuk doğuracağını söyler. Konuşmayı duyan padişah sırayla kızlarla evlenir, ilk iki kız, vaadlerini yerine getirmeme gerekçesi olarak imkânsız malzemelere ihtiyaçları olduğunu söyler (Kaf Dağından iplik, cinler ülkesinden ipek). Bu kurnaz cevaplar padişahın hoşuna gider ve kızları birer altın bilezikle ödüllendirir. Küçük kız, iki çocuk doğurur ancak onu kıskanan ablaları çocukların yerine iki köpek yavrusu koyar. Vaadini yerine getirmeyen küçük kıza öfkelenen padişah, onu şehrin meydanında bir kafes içinde köpeklerle birlikte sergileyerek, halkın da aşağılamasına sebep olur.²⁶³ Bu şekilde vaadini yerine getirmeyen üç kız kardeşten en küçüğünün diğerlerinden ağır şekilde cezalandırıldığı birden fazla masal vardır.²⁶⁴ Üşengeç isimli çok tembel bir genç vardır. Bir gün her dileğini gerçekleştiren bir yılanla karşılaşır ve isteklerinden biri padişahın kızının kendisinden hamile kalması olur. Padişahın kızı ne olduğunu anlamadan hamile kalır ve bir çocuk doğurur. Bunu öğrenen padişah, kızını bir odaya hapseder ve yedi yıl boyunca sadece yaşamasına yetecek kadar

²⁵⁹ Gülperi masalı, **Bayladı**, a.g.e. s 7.

²⁶⁰ **Türkeş Günay**, a.g.e. s117.

²⁶¹ Tembel Ahmet masalı, **Gökalp**, a.g.e. s 33.

²⁶² Billur Köşk ve Elmas Gemi masalı, **Alangu, Tahir** (2019) Billur Köşk, 19. baskı, İstanbul, YKY, s 9.

²⁶³ Gülperi masalı, **Bayladı**, a.g.e. s 7.

²⁶⁴ Can Kuşu Çor Kuşu masalı, **Boratav**, a.g.e. s 105, Çengi Dilaver masalı, **Ülgen**, a.g.e. s 29.

yiyecek verir.²⁶⁵ Bir padişahın on bir oğlu, bir kızı vardır. Bir cadı büyüyle on bir şehzadeyi kuğuya dönüştürürken, kızın da yüzünü, çıkmayacak siyah bir boya ile boyar. Kızının çirkinleştiğini gören padişah onu sarayın mutfağına hizmetçi olarak gönderir.²⁶⁶

5.4. DEVLET ELİYLE ADALET

Çalışmada devlet eliyle adalet kavramı, devleti temsil eden kurumlar aracılığıyla adaletin sağlandığı durumların ifadesi olarak alındı. Masallarda bu kurum çoğunlukla saray olurken (padişah, kral, şehzade veya sultan) nadiren de olsa sarayı/devleti temsilen kadılara rastlanmıştır. Padişah veya kral çoğunlukla, bir mahkemeyi yöneten, tarafsız bir hâkimden ziyade kendilerine karşı işlenmiş bir suçu cezalandıran veya bir isteğini yerine getireni ödüllendiren olarak, olayın taraflarından biri pozisyonundadır. Kimi zaman da kendi çocukları arasındaki bir haksızlığı gideren babadır. Her halükarda, ortada bir devlet olduğu ve devleti yönetenin her sözünün kanun olarak algılandığı göz önünde bulundurularak padişah/kral ister baba vasfıyla, isterse de olayın tarafı olarak hüküm vermiş olsun, devleti temsil ettiği kabul edilmiştir. Masallarda padişahın oğullarının da kararlar aldığı, hüküm verdiği durumlara rastlanmış ve kategoriye dâhil edilmiştir. Üç kategori halinde en çok görüldenen en az görülene doğru sıralanan devlet eliyle adalet, en az rastlanan tema olduğu için, ikinci ve üçüncü sıradaki kategorilere masallardan örnekler de sınırlı tutulmuştur.

1. Padişahın/kralın/shēhzadenin hüküm vermesi: Padişahın veya kralın verdiği bir hüküm neticesinde haksızlığın giderildiği, adaletin sağlandığı durumları ifade eder. Kara Tavuk masalında, yoksul bir hamalın ailesinin başından geçenler anlatılır. Altın yumurtlayan bir karatavuk edindikten sonra hacca gitmeye karar veren hamal eşini ve çocuklarını bırakıp yola çıkar. Hamalın eşinin Keşişoğlu diye bir sevgilisi vardır ve Keşişoğlu kadından çocuklarını öldürmesini ister, başka türlü birlikte olamayacaklardır. Kadın zehirli bir çorba hazırlar ancak evin aşçısının yardımı ile çocuklar zehirli çorbayı içmeden evden kaçarlardı. Vardıkları şehir meydanında devlet kuşu küçük oğlanın başına konar ve oğlan ülkenin padişahı olur. Daha sonra da padişah olarak annesini getirtip, yaptıklarının cezası olarak başını vurdurtur.²⁶⁷ Ettiğini Bulur masalında, fakir bir adamı öldürerek altınlarını alan zengin adamın yaptıkları ortaya çıkınca, padişah adamın bütün malını ondan alıp, ölen fakir adamın eşine

²⁶⁵ Boratav, a.g.e. s 151.

²⁶⁶ Büyülü Nilüfer masalı, Özel, a.g.e. s 183.

²⁶⁷ Boratav, a.g.e. s 90-95.

ve oğluna verir.²⁶⁸ Aşçının iftirasına uğrayan genç kız erkek elbiseleri içindeyken başına devlet kuşu konar ve erkek olduğu zannedilerek padişah yapılır. Padişah olduktan sonra kendisine iftira atan aşçıyı ipe gönderir.²⁶⁹ Zümrüdü Anka Kulu masalında sarayın bahçesine dadanan devi padişahın küçük oğlu öldürür ancak iki büyük oğlu onu kıskandıkları için bir kuyuda ölüme terk ederler. Gerçeği öğrenen padişah, büyük oğullarını sürgüne gönderir.²⁷⁰ Padişahın biri ülkesini daha iyi yönetmek için veziriyle birlikte bir yolculuğa çıkar ve yolculuk boyunca beş farklı adamın hikâyesini dinler. Her adam, yaşadığı şeyden dersler almış; belli değerlerin farkına varmıştır. Padişah bu beş adamı sarayına danışman olarak alır.²⁷¹ Gençliğinde türlü felaketler yaşayan bir adamın, ilerleyen yıllarda başına devlet kuşu konar ve ülkenin padişahı olur. Padişah olduktan sonra, yıllar önce karısını kaçıran kervancıbaşını idam ettirir daha sonra da kaybettiği çocuklarını bulup, kendi çocukları gibi büyüten balıkçıyı ödüllendirir.²⁷² Padişahla evlenmeleri halinde birtakım özel şeyler yapabileceklerini söyleyen kızların vaadleri gerçekleşmeyince, padişah kızlardan birini sarayın mutfağında soğan doğramakla, diğerini ise sarımsak doğramakla cezalandırır.²⁷³

2. Sarayın ferman yayınlaması: Padişah, kral veya şehzadenin ilan ettiği bir kuralın olduğu durumları ifade eder. Nar Tanesi Ya Da Düzme Keloğlan masalında, Şehzade bir ferman yayınlamaya ve sorduğu bilmeceyi bilenle evleneceğini duyurur. Keloğlan kılığında sarayda kaldığı ve âşık olduğu Gülsün Sultan da bu bilmeceyi bilerek şehzade ile evlenir, mutlu olurlar.²⁷⁴ Bir padişahın oğlu çeşmede bulduğu ayakkabı kimin ayağına uyarsa onunla evleneceğini ilan eder.²⁷⁵ Bir padişah bir ferman yayınlamaya, devlet kuşu kimin başına konarsa onu evlat edinip padişah yapacaktır.²⁷⁶ Masalın birinde padişah bir ferman yayınlamaya o gece şehirde ışık yakılmasını yasaklar,²⁷⁷ başka bir masalda ise bu yasak kırk gün kırk gecedir.²⁷⁸

²⁶⁸ Ettiğini Bulur masalı, **Alptekin**, a.g.e. s 314.

²⁶⁹ Kız Padişah masalı, **Türkeş Günay**, s 117.

²⁷⁰ Zümrüdü Anka Kuşu masalı, **İpek**, a.g.e. s 150.

²⁷¹ **Ümit**, a.g.e. s 1.

²⁷² Devlet Kuşu masalı, **Demiray, M. Güner** (1996) Anadolu'dan Masallar, Gündoğan, s11.

²⁷³ Can Kuşu Çor Kuşu masalı, **Boratav**, a.g.e. s 105.

²⁷⁴ Nar Tanesi Ya Da Düzme Keloğlan masalı, **Gökalp**, a.g.e. s 47.

²⁷⁵ Öksüz Kız masalı, **Türkeş Günay**, a.g.e. s 256.

²⁷⁶ Devlet Kuşu masalı, **Camız**, a.g.e. s 81.

²⁷⁷ Can Kuşu Çor Kuşu masalı, **Boratav**, a.g.e. s 105.

²⁷⁸ Üç Kız Kardeş masalı, **Ülgen**, a.g.e. s 225.

3. Kadının hüküm vermesi: İki taraf arasındaki anlaşmazlığı gidermek üzere başvuru- rulan kadının verdiği kararlar anlaşmazlığın giderilmesi durumudur. İncelenen masallar içinde bu şekilde sadece bir masala rastlanmıştır. Derviş Baba isimli masalda, cebindeki bir sarı lirayı dilenen bir dervişe yanlışlıkla verdiğini fark eden adam parasını direkt istemeye utandığı için bir türkü söyleyerek ister, derviş de bir türkü ile karşılık verir ama parayı vermez. Adama dervişin karşılıklı türkü söylemelerinden hoşlanan bir çoban düdükle, bir çingene de kemanla eşlik eder onlara. İş kadıya gitmeye kadar uzar, huzurundaki bu müzikli atışmadan hoşlanan kadı cebinden iki sarı lira çıkarıp birini dervişe diğerini adama verir ve hep birlikte çalıp oynayarak olayı tatlıya bağlanır.²⁷⁹

²⁷⁹ Boratav, a.g.e. s 231.

6. TARTIŞMA

Masal sözlü iletişimin bir unsuru olması yönüyle, nesilden nesile aktarılma sürecinde değişime uğramaktan kurtulamamıştır. Mevlânâ'nın “Ne kadar bilersen bil; söylediklerin, karşındakinin anladığı kadardır” sözünün işaret ettiği gibi; her dinleyici kendi kapasitesine göre aktarılan anlamı daraltır veya genişletir; masalı yeni haliyle aktarır. Yukarı Çukurova masallarını derleyip analiz eden Esmâ Şimşek, derlediği masalarda, özellikle kahramanların doğumunda ve evlenmelerinde yörenin örf ve adetlerine sık rastlandığını ifade eder. Bununla birlikte bazı motifler de zamana uygun olarak değişmiştir; anlatıcı, bir yere giderek zengin olan bir kahramanı, Almanya'ya gidip zengin olan kahraman olarak anlatmıştır. Zaman zaman da birkaç masalın birleştirilip yeni bir masal gibi anlatıldığını tespit etmiştir.²⁸⁰ Masalın zaman içinde değişmesinin bir nedeni de anlatıcının unutmamasıdır. Kars yöresindeki halk hikâyeleri ve hikâyeciliğine dair yaptığı çalışmada Muammer Mete Taşlıova, bir âşığın “Bir hikâyeyi yılda en az birkaç kez anlatmak gerekir ki unutmayasın” şeklindeki tespitinin, yörenin bütün âşıklarının ortak görüşü olduğunu ifade eder.²⁸¹ Bütün bu faktörler, incelenmek üzere seçilen masalların ancak derlendikleri zaman ve yer açısından veri olabileceği gerçeğinin göz önünde bulundurulmasını zorunlu kılmakla birlikte elde edilen bulguların, toplumdaki adalet anlayışını anlamaya ışık tuttuğu düşüncesini pekiştirmiştir.

İlahi Adalet

İslamî kaynaklarda, Allah'ın yaptığı şeyler ve her yaptığıının güzel olduğu şeklinde tanımlanan²⁸² ilahi adaletin, Anadolu masallarında da benzer bir karşılığa sahip olduğu tespit edilmiştir. Tanrısal bir gücün yardımıyla adaletin sağlandığı durumlar, dua veya bedduanın karşılık bulması, kötülük yapan karakterin ölümü ya da hasta olması, iyilik yapanın şifa bulması, rüyalar yoluyla bilgi edinilmesi ve tesadüflerdir. Bu bağlamda araştırmanın kıyaslanacağı çalışma Recep Demir tarafından Halk Bilimi alanında yapılan *Anadolu Masallarında Suç ve Ceza Motifi* isimli yüksek lisans çalışmasıdır.²⁸³ Söz konusu çalışmada Demir, Stith

²⁸⁰ Şimşek, Esmâ (1990) ‘Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması’ (Doktora) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁸¹ Taşlıova, M. Mete (2006) ‘Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler’ (Doktora) Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁸² Oral, Osman, (2013) Kelam İlminde İlahi Adalet, KADER Kelam Araştırmaları Dergisi, C: 11, S:1 ss 443-458.

²⁸³ Demir, Recep (2018) ‘Anadolu Masallarında Suç ve Ceza Motifi’ (Yüksek Lisans) On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Thompson'ın altı cilt olarak yayınladığı, Hint-Avrupa, Kuzey Amerika, Afrika ve Asya'dan masalların motiflerini içeren Motif Index of Folk Literature adlı eserindeki suç motiflerinden yola çıkarak Anadolu masallarında toplam on beş suç tespit etmiştir; Kıskançlık, Kibirleme, Yalan, Söz Dinlememe/Nasihate Uymama, Emanete İhanet, Hırsızlık, Adaletsiz Yönetim, Büyücülük, İnsan Eti Yeme, Yasak Evlilik, Delilik, İnatçılık, Rüşvet, İşkence ve Sabırsızlık. Bu on beş suçtan sadece rüşvetin tek bir masalda geçtiği ve cezasız kaldığı, kibrin diğer suçlara göre daha hafif cezalandırıldığı ama diğer suçların mutlaka cezalandırıldığı tespitinde bulunulmuştur. Söz konusu çalışmada ölüm, rüşvet dışındaki bütün suçlarda bir ceza olarak görülmektedir. Anadolu Masallarında Adalet araştırması, sadece suçlara odaklanmayıp, ödülün de nasıl dağıtıldığına, cezanın veya ödülün hangi yollarla ulaştığına, bir ceza ve ödülün bağımsız bir hak arayışı olduğu durumlarda kimin nasıl davrandığına, ne elde ettiğine odaklanan bir çalışma olması yönüyle Demir'in çalışmasından ayrılırken, ölümün bir ceza olarak adaleti sağlaması bakımından benzerlik göstermektedir.

Kişiler Eliyle Adalet

Daha çok ilkel topluluklarda görülen, karşılık ilkesi bağlamında, mağdurun zararını kendisinin tazmin etmesi²⁸⁴ şeklindeki adalet anlayışı Anadolu masallarında da rastlanan bir durumdur. Masalın başında hakarete maruz kalan kahraman, karşı tarafı aynı şekilde hakarete uğratır²⁸⁵ ya da nişanlısını kardeşlerinin ihaneti sonucu onlara kaptıran genç, bulduğu ilk fırsatta hünelerini sergileyerek sevdiğine kavuşur.²⁸⁶ Masallarda kahraman hakkına kavuşma veya bir haksızlıktan kurtulma konusunda her zaman tek başına hareket etmez, zaman zaman başka insanların da yardımı olur. Bu yardım kimi zaman haksız bir infazı engellemek²⁸⁷ olabileceği gibi kimi zaman da zor bir durumla baş etmek için yol göstermek²⁸⁸ olabilir. Kişilerin bu tür eylemleri, Vladimir Propp'un masal kahramanlarının işlevleriyle²⁸⁹ de örtüşmektedir. Propp'un belirttiği otuz bir işlevden, Anadolu masallarında kişiler eliyle adalet temasına uyan işlevler, numaraları ile birlikte aşağıda sıralanmıştır.

²⁸⁴ **Redfield**, (2002) İlkel Hukuk, (Çeviren: Gemalmaz, Haydar Burak) İÜHFMC: 60, S: 1-2, s 292.

²⁸⁵ Billur Köşk ve Elmas Gemi masalı, **Alangu**, a.g.e. s 9.

²⁸⁶ Kömürcü Çırağı masalı, **Bayladı**, a.g.e s 104.

²⁸⁷ Dev Baba masalı, **Boratav**, a.g.e. s 57.

²⁸⁸ İlik Sultan masalı, **Türkeş Günay**, a.g.e. s 104.

²⁸⁹ **Propp, Vladimir** (1985) Masalın Biçimbilimi, İstanbul, BFS, ss 32-55.

9. *Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır, bir dilek ya da buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gider.* Hasta olan şehzadeye herkes çorba yapmaktadır, genç kız da çorba yapar gönderir.²⁹⁰

10. *Arayıcı- Kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir.* Meyve bahçesine zarar veren devi öldürmeyi başaramayan ağabeylerden sonra küçük kardeş görevi yerine getirmeye karar verir.²⁹¹

11. *Kahraman evinden ayrılır.* Üç kardeş babalarının verdiği birer kese altını üç yıl içinde değerlendirmek üzere evden ayrılır.²⁹²

15. *Kahraman, aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da götürülür.* Gülen Nar ile Ağlayan Ayva'yı aramak üzere yola çıkan Yörük Beyine, karşılaştığı çoban yol gösterir.²⁹³

22. *Kahramanın yardımına koşulur.* Genç kıza üvey annesinin verdiği zor görevleri (kazanı gözyaşı ile doldurmak, iki teneke buğdayla mercimeği ayıklamak) yerine getirmesi için yoldan geçen tuzcu ve Çingene yardım eder.²⁹⁴

26. *Güç iş yerine getirilir.* Kahraman, Kafdağı'nın zirvesindeki altın kafesteki bülbülü getirir.²⁹⁵

²⁹⁰ Üç Turunç masalı, **İpek**, a.g.e. s 96.

²⁹¹ Dev ile Padişahın Üç Oğlu masalı, **Helimoğlu Yavuz**, Gel Zaman Git Zaman, s 43.

²⁹² Hayırlı Evlat masalı, **İpek**, a.g.e. s- 11- 14.

²⁹³ Gülen Nar ile Ağlayan Ayva masalı, **Özel**, a.g.e. s 191.

²⁹⁴ Öksüz Kız masalı, **Türkeş Günay**, a.g.e. s 256.

²⁹⁵ Altın Kafesteki Bülbül masalı, **Camız**, a.g.e. s 68.

Adaletsizlik

Adaletin tesisi sırasında adaletsizlikle sonuç verecek dört ‘adalet hatası’ William Eskridge tarafından tanımlanmıştır; “1) masumların cezalandırılması, 2) suçluların cezadan kaçması, 3) suçluların gerektiğinden daha şiddetli cezalandırılmaları, 4) suçluların gerektiğinden daha hafif cezalandırılmaları”.²⁹⁶ Anadolu masallarında Eskridge’in tanımladığı dört unsurun üçünü destekleyen bulgular tespit edilmiştir. Yalnız iki numaralı unsur olan “suçluların cezadan kaçması” Anadolu masallarında, suçluların kaçmasına ihtiyaç duymayacakları biçimde cezaya maruz kalmamaları şeklindedir. Suçu işleyen kişiden masalın sonunda ya hiç bahsedilmez²⁹⁷ ya da işlediği suça dair bir müeyyide uygulanmaz.²⁹⁸

Araştırmada adaletsizlik başlığı altındaki üçüncü kod olan ‘işlediği suçun cezasını çekmeme’ en yoğun görülen adaletsizlik türü olarak, Muhsine Helimoğlu Yavuz’un Anadolu masallarında hukuk-adalet alt başlığıyla tespit ettiği “Her suçun bir cezası vardır”²⁹⁹ iletisinin aksini göstermiştir. İncelenen masalarda cezasız kalan suçlar; zarar verme (zaman zaman öldürme veya öldürmeye teşebbüs), zorla elde etme, haksız kazanç, alışverişte hile, sahtekârlık ve yalan gibi ciddi suçlardır. Adaletsizlik başlığı altında alınan ‘hak etmediği cezaya maruz kalma’ durumu, Yavuz’un “İnsanlar, işledikleri suçun derecesine göre cezalandırılmalıdırlar.”³⁰⁰ iletisinin tersine, insanların her zaman işledikleri suçun derecesine göre cezalandırılmadığını, zaman zaman küçük bir suçun cezasını çok ağır ödediklerini göstermiştir. Gördüğü rüyadan dolayı (suç için gerekli olan iradenin etkin olmadığı bir durumda) veya kız kardeşleri ile otururken hayalini dile getirdiği için padişah tarafından ölümle cezalandırılan genç kızların olduğu masallar da göz önünde bulundurulduğunda, araştırmanın bulguları Yavuz’un çıkardığı iki sonuçla farklılık arz etmektedir.

Bununla beraber masalarda devleti, dolayısıyla yasayı temsil ettikleri için yasal uygulama olarak nitelendirilebilecek ‘padişahın/sultanın/kralın hüküm vermesi’ durumlarında, çoğunlukla adil davranılmadığı saptanmıştır. Bu bulgu, Yavuz’un tespit ettiği bir diğer

²⁹⁶ Çalık, a.g.m. s 119.

²⁹⁷ Şamdan masalı, Seyidoğlu, a.g.e. s 288.

²⁹⁸ Ettiğini Bulur masalı, Alptekin, a.g.e. s 314.

²⁹⁹ Helimoğlu Yavuz, a.g.e. s 35.

³⁰⁰ Helimoğlu Yavuz, a.g.e. s 34.

ileti olan “Yasal uygulamalar, kişilere göre değiştirilebilir, saf adalet yoktur”³⁰¹ iletisini destekleyen bir veridir. Hukukta nasafet ilkesi olarak adlandırılan ilke gereği, genel bir kanunun, uygulama sırasında haksızlığa neden olmaması için, yargıç kanunu adaletle hüküm verecek şekilde, duruma özel olarak yorumlar ve uygular.³⁰² Ancak bahse konu iletide geçen ‘kişilere göre değişebilme’ durumunun, Anadolu masallarında nasafeti değil adaletsizliği temsil ettiği görülmüştür. Saraya gelin gitme hayali olan üç kız kardeşin, bu hayalin gerçekleşmesi durumunda vadettikleri şeyi yapamamaları halinde, iki kız kardeş affedilirken veya hafif bir cezaya çarptılırken üçüncü kız kardeş beline kadar toprağa gömülme, gelip geçenin tükürerek hakarete uğratmasına, boğazından bulaşık suyu döktürmeye kadar çeşitli ağır cezalara maruz kalabilmektedir.

Anadolu Masallarında Suç ve Ceza Motifi isimli araştırmada Recep Demir, yasadışı evlilik motifine kızıyla evlenmek isteyen babaların olduğu beş masalda rastlandığı ve ceza olarak babaların duydukları pişmanlığı belirtmiştir. Ancak o çalışmada incelenen masallardan biri olan Ütelek (Az Gittik Uz Gittik- Pertev Naili Boratav) masalı analiz edilirken, kızıyla evlenmek isteyen babanın pişman olduğuna dair bir veriye rastlanmamış, aksine babasıyla evlenmemek için evden kaçan kızın sonraki yaşadıkları anlatılırken babaya dair hiçbir bilginin verilmemiş olması adaletsizlik olarak alınmıştır.

Devlet Eliyle Adalet

Anadolu masallarında sarayın (padişah/kral/sultan), Hint-İran devlet geleneğini sürdüren Türk devlet tarihindeki anlamıyla, devleti temsil eden en üst kurum olarak iki vatandaş arasındaki anlaşmazlığı giderme veya zulme uğrayanın şikâyetini dinleyip, haksızlığı ortadan kaldırma teamülünü göstermediği tespit edilmiştir. Daha ziyade, saray erbabının, olayın taraflarından biri olarak, çoğunlukla gücünü ve yetkisini kendinden yana kullanarak karar verdiği görülmüştür. Kişisel hesapların görülmesi açısından kişiler eliyle adaletle uyabilecek bu durum, devletin verdiği güç ve yetki kullanıldığı için devlet eliyle adalet olarak değerlendirilmiştir. Ancak padişahların, devletin kendilerine verdiği sınırsız güç ve yetkiyi, kişisel tatmin için kullanmaları her zaman adaleti sağlamamış, zaman zaman adaletsizliğe de sebep olmuştur.

³⁰¹ Helimoğlu Yavuz, a.g.e. s 34.

³⁰² Çeçen, Anıl (1993) Adalet Kavramı, 2. Baskı, İstanbul, Gündoğan Yayınları, ss 51-53.

Günümüz toplumunda da yargı erki(hukuk), devletten(iktidar) bağımsız görülmez. Bir davada taraflardan biri devlet görevlisiyse, o tarafın bir şekilde kollanacağı algısı yaygındır.³⁰³ Birilerinin imtiyazlı olması, cezanın ‘kesinlik’ ilkesiyle çelişir. Cezanın esas amacı, insanların suç işlemesinin önüne geçmektir ve caydırıcı olabilmesi için üç şart gereklidir; kesinlik, hızlılık ve şiddetlilik. Kesinlik, suçu işleyen sosyal statüsü ne olursa olsun, her vatandaşın kanunlar önünde eşit görülmesi ve suça ilişkin belirlenen ceza ne ise herkese aynı şekilde uygulanmasıdır. Hızlılık, suç işlendikten sonra, suçluların olabildiğince kısa sürede yakalanıp, gerekli soruşturma ve işlemlere tabi tutulmasıdır. Son olarak şiddetlilik ise, cezanın suça orantılı olmasıdır.³⁰⁴ Türkiye’de bu esasların çeşitli nedenlerle ihmal edildiğini gösteren bir çalışmaya göre hızlılık ilkesinin tam olarak işlemediğine dair örneklerden biri; özellikle 1999 yılından sonra, gelişmiş ülkelerin aksine, tutuklu sayısının hükümlü sayısını geçmeye başlamasıdır. Yargılama sonucunda masum olduğu anlaşılan tutukluların, tutsak olarak geçen zamanlarının telafisi mümkün olmadığı için bu durum toplumda, devletin haksızlık yaptığı, adaletin etkin olmadığı inancını beslemektedir. Hızlılık esasının ihmal olan bir diğer durum da çeşitli nedenlerle dosyaların zaman aşımına uğrayarak, hak arayışının akamete uğramasıdır.³⁰⁵

Masalarda padişahların, aynı suçu işleyenlere farklı cezalar vermelerindeki tutarsızlık, bireyin hak etmediği kadar ağır şekilde cezalandırılması, padişahın haksız yere cezalandırdığı kadının, çocuklarına yıllar sonra kavuşabilmesi gibi durumlar, ceza ile ilgili üç esasın ihmal edildiği gerçeğiyle örtüşen verilerdir.

³⁰³ **Sancar Mithat, Aydın Suavi** (2009) Biraz Adil Biraz Değil, İstanbul, TESEV, ss 82-83.

³⁰⁴ **Dolu Osman, Büker Hasan, Uludağ Şener** (2012) Türk Ceza Adalet Sisteminin Caydırıcılık Kapasitesine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme, AUHFD, C: 61 S:1, ss 69-106.

³⁰⁵ **Dolu/Büker/Uludağ**, a.g.m. s 91.

Masal-Hukuk İlişkisi

Araştırma verilerinin, masalla hukuk arasında bağ kuran Kathrine J. Roberts'ın dava hukuku ile masalın altı ortak noktasını bulduğu çalışmasıyla³⁰⁶ örtüştüğü ve ayrıştığı noktalar tespit edilmiştir.

1. *Tek Mesaj*: Gerek hukukta gerekse de masalda tek mesajın olduğu çıkarımı Anadolu masallarında adaletin türleri bağlamında Roberts'ın çalışmasından farklılık göstermektedir. Bir masal içinde/sonunda tek bir adalet türünün olmadığı, kişiler eliyle adaletin görüldüğü yerde, ilahi bir takım yardımların da varlığı hissedilir.

2. *Sözel Tasarruf*: Hukukta olay odaklı bir anlatımın olması gibi Anadolu masallarında da uzun tasvirler ve anlatımlar yerine olayların hızla aktığı, sona ulaştığı görülür. Esmâ Şimşek masal derleme sürecinde, anlatıcının, uzun anlatmayı zaman kaybı olarak görüp, kısa anlattığını ifade etmiştir.³⁰⁷

3. *Muğlaklığa Tahammülün Azlığı*: Anadolu masallarında, adalet-adaletsizlik bağlamında zaman zaman muğlaklığın olduğu tespit edildiği için Roberts'la bu noktada ayrıştığı görülmüştür. Keloğlan ve Köse tiplerinin olduğu bazı masalarda, hile ile kazanç elde etmenin sakıncasız olduğu mesajı, hilelere maruz kalanların uğradığı haksızlığın göz ardı edilmesi, bir davranışın muğlaklığa yer vermeyecek netlikte iyi veya kötü olarak anlatılmadığını göstermiştir.

4. *Kalıplaşmış İfadeler*: Özellikle masalın başlangıcında masalın geçtiği zamana ve yere dair kalıplaşmış ifadeler (bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde, zamanın birinde, bir yerde bir padişah vb.) vardır.

5. *Yasaklar; Yasa İhlalleri*: Anadolu masallarında, masalın başında sözü edilen yasak (kırkinci odaya girmeme, bir sırrı açık etmeme) mutlaka delinir.

³⁰⁶ **Roberts, Katherine J.** (2013) 'Once Upon the Bench: Rule Under the Fairy Tale' Yale Journal of Law & Humanities, C: 13, S: 2, ss 497- 529.

³⁰⁷ **Şimşek, Esmâ** (1990) 'Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması' (Doktora) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

6. *Dönüştürücü Güç*: Anadolu masallarında da bir insanı başka bir canlıya veya nesneye dönüştüren sihirli güçler bulunur.

7. SONUÇ

Bu çalışma adalet anlayışının Anadolu masallarında nasıl yansıdığını ele almaktadır. Bu bağlamda masallarda adaletin hangi boyutlarda tecelli ettiği, adaletin yanısıra adaletsizliğin ne ölçüde sunulduğu incelendi. Bu çerçevede, Anadolu'dan derlenen 428 masal içinden 131 masal analiz edildi. Çalışmaya başlarken masallardaki adalete dair tek düşünce 'masalarda iyiler mutlaka kazanır, kötüler kaybeder' şeklindeki yaygın düşünce idi. Ancak iyilerin nasıl/ne kadar kazandığı, kötülerin nasıl/ne kadar kaybettiğine dair bir varsayım yoktu. Gömülü Teorinin ön yargılardan uzak araştırma yapmayı teşvik eden yaklaşımının yardımıyla araştırma süreci sonucunda 'iyilerin kazanması' ve 'kötülerin kaybetmesinin' mutlak bir hakikat olmadığı, haksızlıkların olduğu, kötülerin de kazandığı görülmüştür. Bunun yanı sıra adaletin; ilahi adalet, kişiler eliyle adalet ve devlet eliyle adalet olmak üzere üç farklı türde gerçekleştiği; en yoğun türün ilahi adalet en az görülenin ise devlet eliyle Adalet olduğu tespit edilmiştir. Dört temada ele alınan adaletin, masalarda en sık görüldenden en az görülene doğru yapılan sıralamada, ilahi adalet, kişiler eliyle adalet, adaletsizlik ve devlet eliyle adalet şeklinde olduğu saptanmıştır.

Anadolu masallarında adaletin, ilahi bir takım güçler/yardımlar sonucunda tecelli etmesi ilk sırada gelmektedir. İlahi adalet yoğunluk sırasına göre; doğaüstü gücü olan bir yaratığın/nesnenin/insanın yardımı, tesadüf (doğru insanla veya nesneyle karşılaşma), dua/beddua sonucu gelişen olaylar, kahrından ölme/ölme, hastalık bulma, şifa bulma, yaptığı kötülüğün karşılığında başına bir kötülük gelmesi ve rüya yoluyla alınan bir bilginin yardımı olmak üzere sekiz farklı kategoride görülmektedir. İlahi adalet beklentisi, insanların hak arayışlarını resmî yollarla yapamadıkları veya karşı tarafa güçlerinin yetmediğini hissettikleri durumlarda ortaya çıkar. Dilimize yer eden "Allaha havale ediyorum", "Allahından bul" gibi sözlerin yaygınlığından da anlaşılacağı üzere, toplumumuzda bir haksızlık karşısında adaletin beklendiği merci, doğaüstü güçlerin yardımını sağlayacak tanrısal güç, Allah'tır. Masalarda ilk sırada yer alan 'ilahi adalet' kategorilerinin her birinin karşılığını toplumumuzda görmek mümkün. Özellikle en sık görülen kategori olan "doğaüstü gücü olan bir yaratığın/nesnenin/insanın yardımı"nın, dileklerin gerçekleşmesi için türbelere bağlanan bezler, üniversite sınavı öncesi öğrenciye "okutulmuş şeker/pirinç" verilmesi, istenilen kişiyle evlenmek için büyü/muska yaptırılması, kötü niyetli insanların enerjisinden korunmak için nazar boncuğu asılması vb. pek çok inanışla örtüştüğü söylenebilir. Birinin duasını almanın

değerli olduğu, bedduasını almaktan çekinildiği, bununla birlikte canı yanan insanların beddua etmeleri, dua veya bedduanın etkili olduğuna; dilimize yerleşen “Eden bulur”, “Etme bulma dünyası”, “Alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste”, “İyilik yap denize at, balık bilmezse Hâlık bilir” gibi deyişler, yapılan bir kötülüğün veya iyiliğin önünde sonunda bir karşılığının olacağına inanılmasından ileri gelmektedir.

İlahi adaleti yine sekiz kategori ile kişiler eliyle adalet takip etmektedir. Masallardaki sıklık derecelerine göre bu sekiz kategori sırasıyla şunlardır: Sahip olduğu bir erdem sonucu ödüle layık olma, iyilik yapılan kişi tarafından ödüllendirilme, intikam, hakkı olanın peşine düşme ve elde etme, birinin merhamet edip yardımında bulunması, gerçeğin ortaya çıkması sonucu hak ettiği şeye kavuşma, yaptığı kötülükten pişmanlık duyup hatasını telafi etme, aile reisinin hüküm vermesi. Kişiler eliyle adaletin ikinci sırada gelmesi, insanlarda hak arayışı ve adalet söz konusu olduğunda ilahi bir güçten sonra en çok güvendikleri unsurun bireysel çaba olabileceği izlenimini vermekte ve günümüz toplumunda karşılığı görülmektedir. Özellikle ülkemizin doğu ve güneydoğusunda hâlâ geçerli olan kan davaları, adaleti sağlamada bağımsız bir mahkemeden ziyade insanların kendilerinin sorumlu olduğu düşüncesinin, masallardaki anlayışla örtüştüğünü göstermektedir. Kan davası haberleri, temanın en çok görülen üçüncü kategorisi olan ‘intikam’ın günümüz toplumundaki karşılığını da yansıtmaktadır.

Bireyin kendi gayretleri sonucunda veya yine kendisi gibi, olağanüstü güçleri olmayan insanların yardımıyla adalete kavuştuğu durumlar olarak ele alınan kişiler eliyle adaletin toplumdaki yansımalarını; bulunduğu konuma çalışarak, emek vererek gelen insanlarda, çok az bir sermaye ile başladığı işinde uluslararası ticaret yapma noktasına varan insan hikâyelerinde görmek mümkün. Temanın en yaygın kategorilerinden biri olan ‘iyilik yapılan kişi tarafından ödüllendirilme’yi açıklar biçimde dilimize yerleşen bir atasözü bulunmaktadır: “Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.” İyilik yapılan kişi günün birinde, yapana yardım edebilir, bir sıkıntısını giderebilir inancı hâkimdir.

Kişiler eliyle adalet arayışının görüldüğü mecralardan biri de sosyal medyadır. İnternetin, hayatın bir parçası olduğu günümüzde; kişisel gayretle adalete ulaşma çabasında sosyal medya bir araç olarak kullanılmaktadır. Toplumun hassas olduğu bazı davalarda, sosyal medyada açılan etiketlerle kamuoyu oluşturularak tatmin edici kararların alınmasına çalışılmaktadır. Sosyal medya aracılığıyla insanların desteğinin sağlandığı durumlardan biri de

markalara yönelik boykot çağrılarıdır. Bir markaya ait işyerinde yaşanan haksız bir uygulama sosyal medya aracılığı ile duyurulmakta, markaya yönelik boykot çağrısının yayılması sonucu, marka yönetimi tarafından mağduriyet hızla giderilmektedir.

Masallardaki yoğunluk derecesine göre üçüncü sırada adaletsizlik teması gelmektedir. Tema; işlediği suçun cezasını çekmeme, hak etmediği halde ödüllendirilme, hak etmediği cezaya maruz kalma şeklinde üç kategoride görülmektedir. Adaletsizlik temasının, ilahi adalet ve kişiler eliyle adalet türünü takip eden bir yoğunluğa sahip olması da ülkemizde adalet bakişın ve adalet dağıtıcı olarak yargıdaki eksikliklerin bir yansıması olarak okunabilir. Dönem dönem genel aflarla suçluların cezalarını çekmeden çıkmaları ülke tarihinin ve toplumun aşına olduğu bir durumdur. Temanın ikinci kategorisi olan hak etmediği halde ödüllendirilmeyi, özellikle işe alımlarda rastlanan adam kayırmacılıkta görmek mümkün. Özel sektörde de görülebilen bu tür kayırmalarda, bilhassa kamuda personel olmak isteyen kişinin liyakati değil, nüfuzlu birilerine olan yakınlığı dikkate alınır. Yadırganmayan, sorgulanmayan bu durum masallardaki adaletsizliğin toplumdaki yansımalarından biridir.

Son sırada yer alan devlet eliyle adalet teması masalarda üç kategoride görülmektedir; padişahın/kralın/şehzadenin hüküm vermesi, sarayın ferman yayınlaması, kadının hüküm vermesi. Adaleti sağlamak, toplulukların devletler kurmaya başlamasından beri devletin görevi olarak kabul edilmiştir. Türk devlet tarihinde, devleti ayakta tutan temellerden biri olarak azami önem atfedilen adaletin, Anadolu masallarında, devlet düzeyinde bu derece az görülmesi şaşırtıcı olmakla beraber, masalarda görülen uygulamaların bir kısmının keyfi ve haksız olması, günümüzdeki yargıya bakışla örtüşmektedir. Adalet sistemindeki iş yükünün yoğunluğundan dolayı her davanın hızla sonuçlandırılmaması, zamanaşımına uğraması da sisteme güveni zedeleyen unsurlardan biridir. Adalet dağıtıcı olarak devlete güvenin bu kadar az olması, adalet arayışında başka kanalların öne çıkmasına, bilhassa karşıtlık ilkesine dayalı olarak kişisel hak arayışına gidilmesine ve haksızlıkların doğmasına sebep olmaktadır.

Araştırmada öne çıkan hususlardan biri de türlerin zaman zaman iç içe geçmesi, birine giden yolda başka bir türün öğelerine de rastlanmasıdır. Masalda bir padişahın verdiği hükümlle mutlu sona ulaşan kahramanın, masal boyunca kendi çabalarıyla padişaha ulaşmış olması, hem devlet eliyle adalet hem de kişiler eliyle adalet öğelerini barındıran bir adalet

tecellisidir. Masalda olduğu gibi gerçek hayatta da adalete giden yol yalın kat değildir, birden fazla unsur yan yana yürüyebilmektedir. Adaletin tecelli sürecinde kişinin çabaları, yargının kararları veya insanın gayri ihtiyari bir şekilde adeta ilahi bir gücün etkisiyle doğru zamanda doğru insana tesadüf etmesi gibi pek çok unsur i ie, kol kola hareket edebilirken; hak arayışındaki her çaba da adaletle sonuç vermeyip, zaman zaman haksızlığa da uğranabilmektedir.

Araştırma sonucunda Türkiye’de adalete bakışın, onun tesisi ve idamesi konusundaki katkılarının izini sürmek için Anadolu masallarının doğru bir kaynak olduğu görülmüştür. Elde edilen verilerden yola çıkarak denebilir ki; toplumumuzda bir adalet beklentisi mutlaka vardır ancak bunun büyük oranda ilahi bir gücün yardımıyla sağlanacağı düşüncesi hâkimdir. Bireysel çabalarla hak arayışına girildiği durumlarda ise öncelikle yardımcı olan şeyler yine ilahi adalet unsurlarından olan metafizik güçler veya doğru insanla karşılaşma gibi ilahi bir destektir; bu arayışta başvurulacak son merci olarak hukuk sistemi (devlet) görülmektedir.

Anadolu masallarında devlet eliyle adalet ögesinin en az orana sahip olması, bu kültürle yoğrulan Türkiye toplumunda, adalet arayışında pozitif hukuka (devlet) güvenin az olmasıyla beraber, hukukun üstünlüğünün ön planda olmadığı bir devlet anlayışının yadrganmamasının bir yansıması ve sonucu olduğunu göstermektedir.

7. KAYNAKLAR

- Alangu, Tahir** (2019) Billur Köşk, 19. baskı, İstanbul, YKY
- Algül, Mustafa** (2016), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinema Televizyon Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Çalışması, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Alptekin, Ali Berat** (2002) Taşeli Masalları, Ankara, Akçağ.
- Alver, Köksal** (Editör) (2018) Edebiyat Sosyolojisi, İstanbul, İz Yayıncılık.
- Akar, Özlem** (2006), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Çalışması, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Apaydın, Yunus H.** (2018) 'Adalet Nedir? Mahiyet ve Keyfiyet' Bilimname, C: 2018, S: 35
- Armağan, Abdullatif** (2011) 'Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler' Akademik Bakış, C: 5, S: 9.
- Aslan, Mahmut** (2020) Doğu Toplum ve Devlet Düşüncesi Bakımından Kutadgu-Bilig, İstanbul, Hiperlink Yayınları.
- Bayladı, Derman** (2007) Anadolu Masalları 1, 2. Baskı, İstanbul, Say.
- Bascom, William R.** (1954) 'Four Functions of Folklore' Journal of American Folklore, C: 67, S: 226.
- Biroğlu Şahbaz, Bengül** (2013), Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Çalışması, Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Boratav, Pertev Naili** (2013) Az Gittik Uz Gittik, 10. baskı, Ankara, İmge Kitabevi.
- Boratav, Pertev Naili** (2016) 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, 4. Baskı, Ankara, Bilge Su.
- Camız, Şahsene** (2015) Güneş Yüklü Masallar, 5. Baskı, İstanbul, Can Çocuk.
- Çeçen, Anıl** (1993) Adalet Kavramı, 2. Baskı, İstanbul, Gündoğan Yayınları
- Çelik, Hilal - Ekşi, Halil** (2018) Gömülü Teori, 2. Baskı, İstanbul, Edam.
- Çobanoğlu, Özkul** (2003) Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları, Ankara: Akçağ.
- Çobanoğlu, Özkul** (2012) Halk Edebiyatına Giriş, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Demir, Recep** (2018) 'Anadolu Masallarında Suç ve Ceza Motifi' (Yüksek Lisans) On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demiray, M. Güner** (1996) Anadolu'dan Masallar, Gündoğan.
- dissertations.com** <http://dissertation.com/search?q=fairy%20tales>
- Dolu Osman, Bükker Hasan, Uludağ Şener** (2012) Türk Ceza Adalet Sisteminin Caydırıcılık Kapasitesine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme, AUHFD, C: 61 S:1.
- Diakov V., Kovalev S.** (2014) İlkçağ Tarihi-1, 3. Baskı, İstanbul, Yordam Kitap.
- Gökalp, Ziya** Altın Işık, İstanbul, Bordo Siyah
- Gözler, Kemal** (2008) 'Tabiî Hukuk ve Hukukî Pozitivizme Göre Adalet Kavramı' Muhafazakar Düşünce, C: 4, S: 15.
- Gülenç, Kurtul / Duva, Özlem** (Hazırlayanlar) (2017) Yargıya Felsefeyle Bakmak, 2. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Güriz, Adnan** (Yayına Hazırlayan) (2013) Adalet Kavramı, 3. Baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu.
- Helimoğlu Yavuz, Muhsine** (2011) Gel Zaman Git Zaman, 2. Baskı, İstanbul, Can Çocuk.
- Helimoğlu Yavuz, Muhsine** (2013) Masallar ve Eğitimsel İşlevleri, 5. Baskı Ankara, Eğiten

Kitap.

Helimoğlu Yavuz, Muhsine (2015) Bir Varmış Bin Yokmuş, 2. Baskı, İstanbul, Can Çocuk.

Helimoğlu Yavuz, Muhsine (2016) Evvel Zaman İçinde, 5. Baskı, İstanbul, Can Çocuk.

Hoggart, Richard (1966) 'Literature and Society' The American Scholar, C: 35, S: 2.

Holland, Norman, akt. **Cebeci, Oğuz** (2004) Psikanalitik Edebiyat Kuramı, İstanbul, İthaki Yayınları.1

Işıktaç, Yasemin (2016) Adalet Psikolojisi, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Işıktaç Yasemin, Koloş Umut (2017) Hukuk Sosyolojisi, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İnalcık, Halil (2003) Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, İstanbul, YKY

İnalcık, Halil (2005) Osmanlıda Devlet Hukuk Adalet, 2.Baskı, İstanbul, Eren Yayıncılık

İnalcık, Halil (2014) Devlet-i Aliyye, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İpek, Emel (2017) Türk Masalları, İstanbul, Karanfil.

Jason / Schnitzler (2000) (Çeviren: Ekici, Metin) İki Masal Tipi Kataloğunun Karşılatırmalı Listesi: Eberhard-Boratav: Türk Masallarının Tip Kataloğu (TTV = EB) ve Aarne-Thompson: Masal Tipleri Kataloğu (TF = AT), Milli Folklor, C: 12, S: 46.

Kayaokay, İlyas (2019) 'Türk Masal Araştırmacılığında Yüz Yıllık Bir Muamma: Bir "Hanım" olduğu sanılan "K.D." müstear adı kime aittir?' Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi, S: 10.

Moran, Berna (2018) Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, 29. Baskı, İstanbul, İletişim

Neuman, W. Lawrence (2014), Toplumsal Araştırma Yöntemleri I, 7. Baskı, Ankara: Yayın Odası.

Okumuş, Ejder (2015) Osmanlılar'da Siyasal Bir Kurum Olarak Adalet Dairesi, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, S: 5.

Ong, Walter (2018), Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'nün Teknolojileşmesi, 6. Baskı, İstanbul, Metis.

Open Thesis. <<http://www.openthesis.org/search/search.html?queryString=fairy+tales%2C+sociology&repeatSearch=true&from=searchResults&offset=700&max=50>> s.e.t. 17.01.2020

Oral, Osman (2013) Kelam İlminde İlahi Adalet, KADER Kelam Araştırmaları Dergisi, C: 11, S:1.

Özel, Derya (2017) Bana Masal Anlat, İstanbul, Destek.

Öktem, Niyazi 'Adalet Kavramı ve Sosyal Realite' : Güriz, Adnan (Yayıma Hazırlayan) 17- 18 Aralık 1992, Adalet Kavramı Semineri, Ankara.

Parmaksız, Aydın (2017), Freud Bana Masal Anlatsa, 1. Baskı, İstanbul, Bilge Kültür Sanat.

Perry, J.R. (1978) 'Justice for the Underprivileged: The Ombudsman Tradition of Iran' Journal of Near Eastern Studies, C: 37, S: 3.

Platon, Devlet (Çeviren: Saraçoğlu, Cenk / Atayman, Veysel) Devlet, İstanbul, Bordo Siyah.

Propp, Vladimir (1985) Masalın Biçimbilimi, İstanbul, BFS.

Redfield, Robert (2002) İlk Hukuk, (Çeviren: Gemalmaz, Haydar Burak) İÜHF C: 60 S:1-2.

Rehbinder, Manfred (2014) Rechtssoziologie, 8. Baskı, Münih (Çeviren: Doğan, İlyas / Kafkas, Hilal (2019) 2. Baskı, Ankara, Astana Yayınları.)

- Roberts, Katherine J.** (2001) 'Once Upon the Bench: Rule Under the Fairy Tale' Yale Journal of Law & Humanities, C: 13, S: 2.
- Sakaoğlu Saim, Karadavut Zekeriya**(2011) Halk Masalları, 2. Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim** (2016) Masal Araştırmaları, 7. Baskı Ankara, Akçağ.
- Sancar Mithat, Aydın Suavi** (2009) Biraz Adil Biraz Değil, İstanbul, TESEV
- Seyidoğlu, Bilge** (2016) Erzurum Masalları, 4. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları.
- Seagle, William** (1937) Primitive Law and Professor Malinowski, American Anthropologist New Series, C: 39, S: 2.
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi** <<https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>> s.e.t. 26.01.2020.
- Swingwood, Alan** 'Edebiyat Sosyolojisine Yaklaşımlar': Alver, Köksal (Editör) (2018) Edebiyat Sosyolojisi, İstanbul, İz Yayıncılık
- Şan, Mustafa Kemal** ' Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar' : Alver, Köksal (Editör) (2018) Edebiyat Sosyolojisi, İstanbul, İz Yayıncılık.
- Şeker, Mehmet** (2017) Ortaçağ Türk-İslam Devletlerinde Hükümdarın Adalet Sembolü: Divanü'l-Mezalim, Humanitas, C: 5, S: 10.
- Şimşek, Esmâ** (1990) 'Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması' (Doktora) Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şan, Mustafa Kemal** ' Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar' : Alver, Köksal (Editör) (2018) Edebiyat Sosyolojisi, İstanbul, İz Yayıncılık.
- Tezel, Naki** (2018) Türk Masalları, 6. Baskı, İstanbul, Bilge Kültür Sanat.
- Taşlıova, M. Mete** (2006) 'Kars'ta Sözel Hikayecilik ve Hikayeler' (Doktora) Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Thompson, Stith** (1958) Motif-index of Folk-literature, Bloomington, Indiana University Press.
- Toprakkaya, Arslan** (2008) 'Adalet Kavramı Bağlamında Platon - Aristoteles Karşılaştırması' Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, S: 6.
- The Code of Hammurabi**, Madde 196 - 199 <https://www.sacred-texts.com/ane/ham/ham06.htm>
- Türkçe Sözlük** <http://sozluk.gov.tr>
- Türkeş Günay, Umay** (2011) Elazığ Masalları ve Propp Metodu, 2. Baskı, Ankara, Akçağ
- Ulusal Tez Merkezi.** <<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> > s.e.t. 12.02.2020
- Usta, Sadık** (2017) Ütopya ve Masalbilim, İstanbul, Librum.
- Ülgen, Erol** (Yayına hazırlayan) (2015) Türk Masalları (Derleyen K.D), İstanbul, Akıl Fikir Yayınları.
- Ümit, Ahmet** (2010) Masal Masal İçinde, 6. Baskı, İstanbul, Doğan Egmont.
- Volk, John** (2010), What is Divine Justice? Insights from Lonergan's Text The Redemption: A Supplement to De Verbo Incarnato, <<https://lonerganresource.com>> s.e.t. 17.01.2020.
- Yardımcı, Mehmet** (1991), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Yüksek Lisans Çalışması, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Yakut, Kemal** (t.b) Siyasi Tarih, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Özgeçmiş

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı: Serpil BARMANBEK	
Doğum tarihi: 26.09.1978	
Doğum yeri: Susuz/ KARS	
Medeni hali: Bekar	
Uyruğu: TC	
Adres: Birlik Mahallesi 450. cad <u>493.sk</u> No: 6/10 Çankaya/ ANKARA	
Tel: 0505 675 69 11	
E-mail: serpilbarmanbek@yahoo.com	
EĞİTİM	
Lise: Kazım Karabekir Anadolu Öğretmen Lisesi / 1996	
Lisans: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngilizce Öğretmenliği / 2000	
İŞ TECRÜBESİ: 2016- 2020 - Suudi Arabistan Büyükelçilik Okulu / İngilizce - Türkçe Öğrt. 2000 -2016 arası çeşitli özel okullarda İngilizce öğretmenliği.	